

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XVIII.

Zagreb 1994.

Broj 33

rasprave i prilozi

UDK: 282:323.

Izvorni znanstveni rad (postkomunizam)

CRKVA, NACIJE I MANJINE U POSTKOMUNISTIČKOJ EUROPI

Marc GJIDARA, Pariz

"Minimum što ga mi ovdje očekujemo od katolika slobodnoga svijeta jest da svoju težinu ne svaljuju na naš križ." (kardinal Wyszyński kardinalu Villotu. Usp. B. Lecomte, Istina će uvijek nadvladati laž, str. 18).

Povijest narodâ europskoga Istoka bila je, na najveću njihovu nesreću, zaustavljena pola stoljeća; za to su vrijeme oni na Zapadu uživali mir (oružani doduše) u demokraciji i blagostanju. Moralnoj izgubljenosti i gospodarskoj bijedi jednih odgovarala je kod drugih egoistična zgrčenost nad srećom koja je uvelike bila lažna i svedena na materijalističke dimenzije povezane s dubokim moralnim rastrojstvom. No, nepravde se i grijesi povijesti javljaju kao loša uspomena bogatih, pa su državne kancelarije prisiljene iznova naučiti činjenice – ovaj put, napokon, po mogućnosti ispravno – o drugoj Europi koja se ponovno rađa u svojoj svojoj raznolikosti.

Postkomunizam, taj važni događaj u razvoju našega kontinenta i svijeta, velike je diplomacije, vlade, pa čak i Europsku zajednicu o kojoj je bila riječ u prvome redu, zatim sve nacionalne i međunarodne birokratske aparate, koji su svi odreda bili nepripremljeni, zatekao bez plana i bez ikakva predviđanja o integraciji istočnoeuropskih zemalja u njihove perspektive za budućnost. Izravne su akcije bile slabe, ograničene i manipulatorske, ako već nije bila riječ o zabrinutosti koja je obuzela one što su sa strahom promatrali razlaganje komunističkoga "poretka". Bjeleodana je nesposobnost političkih i drugih sredina da na sebe preuzmu projekt spajanja i pronalaženja novoga, da ovladaju ambicioznim i plemenitim nakanama.

Te su pak odlučujuće promjene, nasuprot tomu, vrhovnoga poglavara Katoličke Crkve zatekle pozornim, intelektualno otvorenim i afektivno pripremljenim na to da se suoči s realnostima koje su se ocrtavale na obzoru. Sve je to oštro odudaralo od ponašanja onih koji su, bez mašte a spremni da se nađu na usluzi, bili zaskočeni i pomalo su im smetala ona usmjerenja koja su se otprve držala remetiteljskima, te se unaprijed odbacivala, ako se već nisu složno prikazivala patološkima (globalno optuživanje za nacionalizam i tribalizam).

U takvim je okolnostima Ivan Pavao II. posvjedočio svoju poštovanja vrijednu pronicljivost, borben duh i neumornu otvorenost, a sve je to jasno odudaralo od bezvoljne hladnoće i zbrkane izgubljenosti velikih ovoga svijeta. Već 1982. u apelu iz Santiaga de Compostella u španjolskoj Galiciji Papa je pozivao Europu da ponovno pronade sebe, podsjećajući da "povijest stvaranja europskih nacija ide pod ruku s poviješću njihove evangelizacije". Ova povijesna asocijacija i isticanje nacija nekim su duhovima zasmetali. S tim u svezi Papi je bilo stalo do toga da podsjeti kako je i on sâm sin poljskoga naroda, koji je pak sebe uvijek držao europskim po svojem podrijetlu, tradiciji, kulturi i životnim odnosima, slavenskim među katoličkim narodima i katoličkim među zapadnim Slavenima: jednako onako kao što je i hrvatski narod slavenski među katoličcima i katolički među južnim Slavenima. Upravo ta dvostruka pripadnost kao i dvostruko podrijetlo bili su uzrokom bolne povijesti Poljske koja se nalazila na spoju različitih i često suprotstavljenih svjetova. Tu istu cijenu dvostruke pripadnosti i istih opreka, danas kao i jučer, na Balkanu, na susretištu svakovrsnih utjecaja, skupo plaćaju hrvatski narod i Bosanci, podjednako muslimani kao i katolici. Obavijest o rođenju tih naroda (nacija) danas je obilježena dramom i ratnim pustošenjima koja Europu pogađaju u samo srce sve do jadranske obale. Određena politika – koja diplomaciju brka s licemjerjem – najprije je bila naumila da se izjalovi pojavljivanje novorođenih država i narodâ u krilu europske obitelji. Ta to je ista ona logika koja je i danas na djelu, primjerice na razini osobnoga morala i u pitanjima koja se tiču obitelji, samo što je ovdje riječ o međunarodnom moralu koji se primjenjuje na obitelj narodâ. Te dvije politike nadahnjuju se istim duhom egoizma i smrti.

Inzistiranje Papine poruke na nacionalnom identitetu, na ideji različitosti narodâ kao izvoru mira, bilo je primjetno prigodom posjeta Novom Zelandu 1987. i pred diplomatskim zborom koji se okupio u Wellingtonu. Ondje je podrobno obrazložio pojam međuovisnosti narodâ, njihove solidarnosti u različitosti.

Prema tome, govor o tom pitanju nije bio prigodan i ne može se, u svezi s događajima u srednjoj i istočnoj Europi, držati "otklonom od prvotne ideje". U Francuskoj su neki istaknuti pravnici to točno shvatili. Tako je odvjetnik Henri Ader, bivši predstojnik Odvjetničke komore, pri povratku s jedne turneje po istočnoj Europi izjavio da je za pad komunizma uloga Crkve bila bitna.¹ Nedvojbeno je da je totalitarizam od Baltika do Jadrana podlegao pred svojim proturječnostima, da se gospodarski iscrpio u utrci u naoružavanju koja mu je bila nametnuta kako bi se spriječilo da bude još razorniji. Podjednako u pravoslavnima kao i u protestantskim zemljama prihvaća se mišljenje da je djelovanje Ivana Pavla II. bilo odlučujuće, čak i prije nego što je došlo do učinka privlačenja Europe (Dvanaestorice), birokracija koje se radije ponašala odbojno ne bi li očuvala mitove o integraciji a njezine blagodatni rezervirala za malen broj naroda.

¹ *Le Figaro*, 15–16. kolovoza 1992.

Više nego bilo koja druga Crkva, Katolička je Crkva u istočnoj Europi omogućila narodima da podnesu kušnje, čak i onda kada je "šutljiva Crkva" zavređivala to svoje ime samo zato što se o njoj na Zapadu govorilo malo (a često i loše).² Ako je ona pridonijela tomu da se destabiliziraju diktatura i ugnjetavanje, bilo je to zato što nikada nije izgubila iz vida ulogu narodâ, mjesto nacija, važnost kulturâ, koje povijesno drže prevagu nad državama, njihovim poredcima i njihovim ideologijama.

Simptomatično je da je prva zemlja koja je uzdrmla zgradu sovjetskog totalitarizma i imperijalizma bila katolička Poljska, neposredno prije Litve koja je također katolička. Drugu ću totalitarnu i imperijalističku tvorevinu, Jugoslaviju – unatoč njezinoj laskavoj slici, unatoč zapadnom "jamstvu" za nju i mitovima koji su se oko nje ispleli – dovesti u pitanje Slovenija i Hrvatska, koje su i jedna i druga katoličke. Još uvijek komunistička (ali reformatorska) vodstva ovih dviju republika odbila su pridružiti se represijama primjerice nad albanskom manjinom na Kosovu i podržati gotovo apartheidski režim koji je ondje bio nametnut osobito nakon 1989. Istina je da se jugoslavenstvo, zamišljeno kao ideološka (a ne kao nacionalna) kategorija, nakon g. 1945. postupno izopačilo pod utjecajem hegemonističkih centralističkih srpskih težnji koje su se mjestimice oslanjale na vojno-policijski režim i s njim kombinirale, jednako onako kao što se bilo izopačilo već od njegova prvog oblikovanja 1919. godine.

Četvrtog ožujka 1991. Gorbačov je morao potvrditi da sve ono što se u posljednje četiri godine dogodilo u istočnoj Europi ne bi bilo moguće bez Papina udjela. On je isticao kako je uvjeren u važnost njegova djelovanja. Ne misle, dakako, svi tako, a osobito u Francuskoj nije sigurno da bi se ta uloga Crkve na Istoku u određenim sredinama jako cijnila, posebice u onima koje nisu prezale povladivati režimima u raspadanju, a koje su zatim krivicu počele svaljivati na nacionalizam (ali selektivno) sustavno ga izjednačavajući s najlegitimnijim nacionalnim težnjama.

Tako se u "Le Monde Diplomatique"³ mogla pročitati posve drukčija raščlamba uloge Crkve i djelovanja Ivana Pavla II., koja dosta vjerno oslikava mišljenje kakvo je u Francuskoj prilično rašireno: "Već više od deset godina koliko traje ovaj pontifikat, u više je navrata utvrđeno da je to pontifikat represije, odbijanja rasprave i straha od rasprave, koncentracije moći u rukama jednoga 'nepogrešivog' čovjeka, uporabe maksimalnoga političkog prostora u navodno duhovne i evanđeoske svrhe, pontifikat traženja hegemonije pod plaštem eku-
menizma, namjernog brkanja između tradicije i odbijanja promjena." Drugi su se okomili na pojam "kršćanske Europe", na koju bi se navodno Ivan Pavao II. bio pozivao i kada treba i kada ne treba.⁴ Takvom je primjedbom bilo popraćeno jedno izvješće s prvoga Skupa protestantskih crkava Istoka i Zapada u Budimpešti, koji je održan nakon vrhovnoga pravoslavnog skupa u Carigradu.

Ali ostaje nepobitnom činjenica⁵ koja nadilazi sve prosudbe, uključujući i prosudbe nostalgičara za starim poretkom na Istoku ili pak pristaša međunarodnoga *statusa quo*:

² Božićna poruka, *Le Figaro*, 26. prosinca 1991.

³ Broj za rujan 1992.

⁴ *Le Monde*, 31. ožujka 1992.

⁵ O tom pitanju pogledati analizu B. Lecomtea, *La vérité l'emporte toujours sur le mensonge* (J.C Lattès, 1991.), osobito u 8. poglavlju "Les catholiques en première ligne", str. 101. i dalje.

- komunizam je srušen u Poljskoj, Mađarskoj, Sloveniji, Hrvatskoj, a to su katoličke zemlje;
- ta je ideologija mogla zadržati određen utjecaj u nekim državama koje obilježava protestantizam, kao što je Istočna Njemačka i dio češke i slovačke populacije;
- pošto je eventualno prekršten u "socijalistički", taj se poredak službeno održao u pravoslavnim zemljama: Rumunjskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Bugarskoj, pa čak se i razvio, dok se u Rusiji ocrtao spoj političkih, nacionalnih i vjerskih konzervativizama koji stavljaju hipoteku na promjenu u svim tim zemljama (pomaljanje rusko-srpsko-grčke "osovine");
- rušenje režima bilo je postupno ali radikalno u Albaniji, koja ponovno nalazi svoja kršćanska obilježja, a gdje je ipak staljinistički poredak htio stvoriti prvu ateističku državu.

Kao promicatelj nacionalne ideje i onih vrednota koje ona predstavlja, i ne potcjenjujući ipak pritom opasnosti od zastranjivanja (govor što ga je pred diplomatskim zborom održao 13. siječnja 1990.), Papa je u svojoj poruci za Božić 1989. pozvao na solidarnost.⁶ Iako ga politički odgovorne osobe nisu u potpunosti shvatile ni poslušale, pa je to imalo za posljedicu naglašenu neodlučnost i pomanjkanje duha predviđanja, Sveti je Otac poželio "da bi naša Europa znala snažno i plemenito odgovoriti na zov ovoga jedinstvenog i providnosnog trenutka". Taj odgovor nije, na žalost, bio ni snažan ni plemenit, kao što to pokazuju najprije jugoslavenska drama a zatim kriza, kao i ponovno pojavljivanje u Europi jednoga rata za vrijeme kojega je na terenu barbarstvo doseglo vrhunac; taj je rat istodobno poslužio kao prilika za izvanrednu demonstraciju cinizma i kukavičluka pojedinih vlada i međunarodnih tijela kada su se suočili s ponašanjima koja, unatoč svemu, znače fantastično nazadovanje prava, radikalnu izdaju najelementarnijih moralnih zahtjeva i nijekanje svih zajednički proklamiranih načela koja se odnose na prava čovjeka i narodâ.

Može se reći da se prava naroda i kultura istočne Europe nikada u zapadnoj katoličkoj svijesti nisu toliko branila i promicala, barem ne u vrhu Crkve. Posvuda se na prvome mjestu isticala vjerska sloboda, jer su (za razliku od Zapada) kroz nju prolazile sve ostale slobode, uključujući u to i volju za emancipacijom narodâ. Osvajanje vjerske slobode zapravo je poslužilo tomu da se prokrči put svim ostalim individualnim i kolektivnim pravima.

Jednako tako naciju i ideju nacije nikada nisu toliko ocmjivali, izopačivali, osporavali, ali također karikirali i iskrivljivali – istodobno neki promicatelji posebnih grabežljivih nacionalizama, kao i zagriženi osporavatelji svake nacionalne afirmacije, posebice kada je riječ o malim nacijama.

Bitan prigovor koji se mogao suprotstaviti političkom nastajanju malih nacija, koje su bile ili su pak težile tomu da predstavljaju nov demokratski poredak (kakvim nikada nisu mogle ili nisu htjele biti prethodne države ili režimi), bilo je manjinsko pitanje. Komunizam je, naime, povlačeći se, posvuda ostavio pogoršane i konfliktnje situacije, predodžbe pune zamki koje treba utvrditi kada se sve to prosuđuje. Oni koji su htjeli da se zaboravi kako su oni povlađivali totalitarizmu, ili da su mu se ulagivali, ubacili su se u taj prostor kako bi potkazali ponovno rađanje nacionalizama što su ga oni bez razlike poistovjećivali i sustavno dovodili u vezu ni s čim drugim nego s fašizmom.

⁶ *Le Monde*, 27. prosinca 1989.

Drugi oblik neprijateljstva prema novim demokratskim poredcima koji su nastajali sastojao se u tome da se na tu pojavu gleda arogantno ili prezrivo. To su vrlo obilno činili oni koji su željeli žigosati ono što su, prigodice, nazivali "tribalizmom" neke vrste "divlje" Europe. Nostalgija za starim poretkom ili pak za diplomatskim *statusom quo* probudila je različite strahove, najčešće jednostrane i čudnovato selektivne, za sudbinu nekih manjina (i samo tih manjina). Tako je, otvoreno donoseći svoje jamstvo novoj vlasti, a koja je ipak bila nepouzdana i u pogledu demokracije, i u pogledu prava manjina, šef francuske države prilikom posjeta Bukureštu ustvrdio, pozivajući se na "Europu i demokraciju", kako je "vrlo bitno definirati takav status koji bi svim manjinama omogućio da budu poštovane". Strašljivo držanje i oklijevanje kojima je nadjenuto ime "realne politike" a koji su graničili s cinizmom i karakterističnom voljom za nemoći, istodobno su, ili gotovo istodobno, dopustila da se manipulira pitanjem srpskih manjina u Jugoslaviji. To je urodilo povećanjem broja umirao-nica i krematorija za narod koji je svjesno žrtvovan u Vukovaru, u Mostaru, u Sarajevu, u Dubrovniku, da spomenemo samo neka od mnogobrojnih mjesta smrti s kraja ovoga stoljeća. Za njih se mogu okriviti barbarstvo, ali jednako tako i ustupci zapadnih demokracija koji su za mnogo toga krivi, zatim javno mišljenje koje je bilo umrtvljeno ali koje su također zlorabili oni koji su naumili spriječiti da se na mjesne vlasti izvrši takav demokratski pritisak koji bi poremetio scenarije što su ih, manje ili više, odobrili državni uredi.

U travnju 1991. F. Mitterand, koji u tome ostaje vjeran jednomu posebnom poimanju države, prigovorio je novim demokratskim poredcima kako "se karta država ne podudara s kartom etničkih skupina". Oni koji su se svim sredstvima, uključujući i silu, namjeravali suprotstaviti raspadu velikih i malih totalitarnih carstava, protumačili su ovu izjavu kao ohrabrenje, a zatim i istodobne izjave gospode Busha i Bakera. Tako je srpsko-jugoslavenska vojska u tim izjavama vidjela pogodnu priliku da silom u budućoj Velikoj Srbiji ujedini sve skupine srpskoga stanovništva raspršene po susjednim zemljama. Beograd je vjerovao da će se moći osloniti na ta očitovanja otvorene podrške jugoslavenskom jedinstvu, kao i na očigledne namjere za blagonaklonost i popustljivost prema njemu, kako bi ognjem i mačem poharao više zemalja u jednom ratu koji je postao nepopravljivom sramotom Europe, a koji istodobno znači opasnu hipoteku za budućnost. Pod izlikom, za koju se ubrzo pokazalo da je lažna, da štiti srpske manjine koje su dugo bile politički dominantne i na različite načine povlaštene u odnosu na periferne južnoslavenske narode i na samim njihovim područjima, pokrenut je program razaranja koji je išao do memoricida, kao i program deportacija i istrebljivanja,⁷ kako bi se postiglo da se granice eventualne mini-Jugoslavije poklope s granicama etnički očišćene i nacionalno homogene Velike Srbije.

Nasuprot klišeju što su ga mediji ponavljali do besvijesti, ovo nije sukob svih protiv svih. To je sukob što ga je svjesno započeo središnji grabežljivi nacionalizam, do zuba naoružan, ubilački i zatornik slobode, jedinstven na danome prostoru, a kojemu je ostavljena svaka sloboda da jednu za drugom napada druge periferne nacije jugosla-

⁷ Taj program, u velikoj mjeri smišljen unaprijed, postojao je odavno i doživio je u povijesti povremeno ostvarenja, naročito u balkanskim ratovima i u dva svjetska rata, kao i prije i nakon njih, omogućujući tako Srbiji da tijekom jednoga stoljeća učetverostruči svoje područje i da u pet navrata dođe do pomicanja njezinih granica. Pri svakom tom pomicanju granica u Srbiju su uključivane skupine stanovništva koje su zatim svedene na status manjina, ili pak natjerane na iseljavanje iako njihov položaj nije zato bio manje jadan. O ovoj čudnovatoj ideologiji, njezinim intelektualnim izvorima i njezinim očitovanjima: M. Grmek, M. Gjidara i N. Šimac, *Le nettoyage ethnique: Documents historiques sur une idéologie serbe*, Fayard, 1993.

venske federacije.⁸ Zapravo, vrlo malo onih koji su bili odgovorni znalo je i htjelo shvatiti i prihvatiti pravu narav mijena koje su se odvijale. U svezi s događajima koji su se zbili u bivšoj Jugoslaviji i u svezi s pravom naravi ratova koji su se ondje rasplamsali, nijedna od raširenih pojednostavnjenih ideja nije u potpunosti ispravna (pa nije uvijek ni nedužna). Takve ideje predstavljaju opasnost da se još i prošire, osobito ako se uzmu u obzir diplomatska preduvjerenja o potezima i okolisanjima od kojih se sastoji igra onih koji vode napadački i osvajački rat, a koja svršene čino ve pristaša najekstremnijih metoda, što idu do proračunoga genocida, službeno potvrđuju kao postupke za stvaranje nove srpske države, koja je pak u tijeku manje od jednoga stoljeća *n-ti* put bila nanovo zacrtana i povećana. Nasuprot podmuklim klišejima i manipulatorskim predodžbama, nije ovdje riječ o građanskim ratovima ni o eksplozijama "višestoljetnih pradjedovskih" mržnji, a još manje o vjerskim ratovima. U svakome od otvorenih sukoba, a osobito u duhu onih koji su te ratove nametnuli i vrlo ih pomno pripremili, svakako ima povijesnih, političkih i vjerskih konotacija prema narodima koji se bore gotovo goloruki, očigledno nepripremljeni, a koje su velike sile hotimice i jednostrano ostavljale poluopremljenima, lišile ih prava da se služe legitimnom obranom. Jer, embargo na oružje koji se proglašuje "općim" zbiljski je samo za one koji su napadnuti. On se pokazuje kao ovlaštenje onima koji su prenaoružani da čine što ih je volja i kao zabrana nametnuta žrtvama da bilo što poduzmu, posebice da se služe osnovnim pravom koje je, unatoč tome, priznatim državama međunarodno zajamčeno. To je pravo da se vojnički brane od agresijâ koje su se, u smislu međunarodnoga prava, pretvorile u međudržavne sukobe, budući da su u međuvremenu nove države (Hrvatska i Bosna i Hercegovina) međunarodno priznate i primljene u OUN.

Prije tih promjena i mnogo prije rasplamsavanja tih događaja, Crkva je na poticaj svojega vrhovnoga poglavara ipak shvatila da su se prioriteti za djelovanje razvili i da se treba pozabaviti sudbinom kulturâ, osobâ u njihovim individualnim i kolektivnim dimenzijama, nacijama i manjinama i preko samih državnâčkih aspekata i strogo institucionalnih čimbenika međunarodnoga života.

U toj "drugoj Europi", u kojoj je svatko ponovno otkrivao bogatstvo, raznolikost i složenost, nacije i nacionalne manjine jesu stvarnosti koje su sada jasno izronile. No, ta se dva pojma u našim zapadnim društvima izbjegavaju, ako već i ne napadaju, osporavajući, u ime osebnog poimanja države, postojanje u Europi bilo starih bilo novih nacija, pa i sam termin "nacionalnih manjina", a na te pojmove oblik našega političkog ustrojstva jest i ostaje alergičnim.

Nauk i djelovanje Ivana Pavla II. sastojali su se u tome da se potvrde legitimna prava malih nacija, istodobno osobito ističući pitanje manjina, a o korektnom postupanju s njima dobrim dijelom ovisi budućnost mira u Europi, koja bi na tome području također morala poslužiti primjerom za ostatak svijeta.

⁸ Što se razvoja drugih činjenica tiče, dopuštamo sebi uputiti na svoje dvije nedavne studije izašle u časopisu POUVOIRS, n° 57/1991., "Le fédéralisme: bilan critique" i u REVUE DES DEUX MONDES, juillet-août 1991., "La Yougoslavie; caduque ou dangereuse?"

I. AFIRMACIJA ZAKONITIH PRAVA MALIH NARODA KOJI SU SE OSLOBODILI UTJECAJA I KOMUNIZMA I IMPERIJALIZMA

Konvencionalne analize i ustaljene predodžbe o nekim zemljama i njihovim režimima dugo su se zadržale u uporabi. To osobito vrijedi za Jugoslaviju i za Rumunjsku, kojima su se neprestance upućivale pohvale i dodjeljivale prve nagrade zato što su se njihove vladajuće postave distancirale prema Moskvi, kao i zbog "nacionalnog" tipa komunizma na koji su se preko snažnih ličnosti Tita i Ceausescua ove diktature pozivale, a sve to neovisno o realnostima političkog i nacionalnog ugnjetavanja u tim zemljama.

Ti stari prizori koji su toliko snažno pridonijeli održavanju i osnaživanju tih dvaju "modela", danas, u doba zbrajanja računa, djeluju smiješno ne samo glede dviju spomenutih zemalja, nego i glede zapadne politike kakva se u svezi s njima provodila.

§ 1. Osnovni značaj pitanja nacionalnih prava u srednjoj i istočnoj Europi

U mnogim bivšim komunističkim zemljama poštivanje nacionalnih prava postalo je najboljim testom za demokratski značaj promjena. U nekim su slučajevima one bile uzrokom nacionalne nesnošljivosti, ekstremističkim izjavama, ekspanzionističkim i osvajačkim zahtjevima. Katoličanstvo, kao transnacionalna organizacija i kao nadnacionalni institucionalni poredak, moglo je u nacionalnim napetostima odigrati umirujuću ulogu i ono je djelovalo kao reduktor ekstremističkih težnji. Od Varšave do Zagreba, preko Budimpešte i Bratislave, papinski se autoritet nije ustručavao propovijedati suzdržanost i iskoristiti svoj utjecaj. Specifično nacionalno ustrojstvo pravoslavlja, suodnos između vjerske pripadnosti i, u njegovu slučaju, nacionalne vjernosti, njegove nagodbe sa starom vlašću, nisu ipak omogućili da se umire nacionalističke strasti koje, ondje gdje su se očitovale, nisu bile oslobođene ksenofobije i antisemitizma. Međutim, čudnom medijskom alkemijom i umješnim izvrtanjem činjenica i termina, takve su se izražene ali odmjerene nacionalne težnje rado omalovažavale kada bi dolazile od katoličkih nacija, dok su one druge, iako su bile isključive i odreda žestoke, bivale kvalificirane dopadljivije, kao "kulturni preporod" i "nacionalna obnova", bez obzira na to što su otvoreno bile ratnohuškačke i prijetile izazivanjem sukoba, kako je bilo s nekim utjecajnim političkim okružjima i vjerskim organizacijama u Moskvi i, naročito, u Beogradu.

Na djelu su podjednako i druge predrasude za koje se vjeruje da bi morale pridonijeti tomu da se postkomunistički kaos na određeni način dovede u red. To je ponajprije integracionistički mit kojim su vrlo neprimjereno obložene beskrajno profinjene realnosti. Zatim je to sakralizacija države, ali koja se poima kao puka i čista transpozicija jakobinske države. Takvo arogantno projiciranje naših intelektualnih kategorija, naših kulturnih modela, naših institucionalnih mehanizama, ako ne i naših priviđenja, paradoksalno je pridonijelo ili tomu da se pruži objektivna podrška nekim posebnim nacionalizmima koji su se (lažno) kitili integracionističkim vrlinama, iako su bili zatornici sloboda, ili pak tomu da se u pitanje dovede opstojnost specifičnih ljudskih skupina (bosanskih muslimana) ili pak naroda (Hrvata i Makedonaca), kojima se čak osporavaju dostojanstvo i poštovanost; pri takvu ponašanju spremno zatvaraju oči pred provođenjem autentičnog apartheida (na Kosovu) i pred deportacijama čitavoga stanovništva koje je protjerano sa svojih ognjišta ili pak iskorijenjeno na planski i gotovo znanstven način. U jugoslavenskom je slučaju nazočna čak i objektivna sukrivica s *očitovanom i proračunanom voljom da se neki narodi istjeraju iz*

povijesti, da ih se liši njihova tla, njihove povijesti, čak i uz pomoć kleveta i ocrnjivanja, pamteći iz njihove povijesti samo crne stranice, kakve imaju sve nacije, pa i one najveće (npr. ropstvo ili kolonijalizam). Sve se odvija kao da su neki narodi krivi za ono za što se držalo (često i na temelju laži) da su nekoć počinili. Prevagnula je ideja da možda ima "suvršnih naroda", koji su krivi što postoje, koje treba kazniti jednostavno zato što jesu ono što jesu. Tako bi težnje koje se posvuda drže časnim a odjednom to prestale biti ako je riječ o narodima koji napokon hoće demokratski ovladati svojom političkom budućnošću, gospodarskim razvojem, kulturnim napretkom. Ono što kod jednih vrijedi kao zakonito domoljublje, ne bi kod drugih bilo ništa drugo do nacionalizam, pače sramni tribalizam.

Na zaprepaštenje nekih ljudi, više naroda koje je progutala povijest, koje su istanjile ideologije, koji su bili politički unazađeni, koji u diplomatskom smislu ne postoje, ponovno se bude u život sa svojim jezikom, svojom kulturom, svojim tradicijama. Katolička se crkva ne zadovoljava time da to konstatira. Ona se trudi u to nastajanje uvesti reda, umjesto da tu pojavu spretno zaobiđe. U ime međunarodnoga *statusa quo* i poslova, gospodarskih i novčarskih imperativa, stečenih trgovačkih pozicija, "zapadna je politika prema Istoku bila u najboljem slučaju nedosljedna, a u najgorem slučaju katastrofalna", piše V. Bukovsky, koji se u svezi s time ne ustručava govoriti o zapadnoj "antipolitičci".⁹

Riječ je također o određenoj intelektualnoj zbrci i o jasno izraženom diplomatskom nepovjerenju, koji često neke nukaju da pojavljivanje novih nacija bez nijansi potkazuju prikazujući ih kao očitovanja partikularističke anarhije, kao rak koji bi rastočio postkomunističko razdoblje. Taj oblik nesnošljivosti od strane velikih naroda i "uređenih" država čak teži tomu da opravda svoje anateme pozivajući se na snošljivost što je, prema manjinama, duguju države i narodi koji su nedavno nastali, dok je istodobno dobro poznata sudbina namijenjena tim manjinama u nekim velikim demokratskim državama, ili pod nekim istočnim totalitarnim režimima koji su danas propali, ili pak u nekim nacionalističkim hegemonističkim režimima koji su u usponu i koji su postali promicateljima novoga nacional-socijalističkoga mita, ovaj put s panslavenskim naglascima.

Spretnost jednih, uzvišeni prezir prema drugomu i zadovoljna samodostatnost sprežu se s približnim ocjenama cenzora koji kane objasniti sve ne razumijevajući ništa, suditi o svemu bez poznavanja predmeta, donositi konačne odluke a da zapravo nisu proučili spise i upoznali drugoga, stavljajući refleksno ponašanje na mjesto pravoga razmišljanja. Tako se javno mišljenje poziva da za svoj račun i bez preispitivanja preuzme obmane naslijeđene od komunizma i njegove propagande, a te su se obmane tijekom desetljeća smišljeno i brižljivo širile i pretočile u snagu "povijesnih" istina, a osobito su usmjerene protiv ove ili one oslobodilačke težnje koja se a priori odbacuje (osobito slovačka i hrvatska, ali također i ukrajinska). Posljedice haranja dojučerašnje propagande primjećuju se čak i u Crkvi, poglavito u Francuskoj, osobito kada je riječ o Hrvatima. U ovom je posebnom slučaju riječ o pomanjkanju poznavanja povijesti, ali također i o određenoj brizi da se ne proturječi političkoj i vladinoj volji, ili pak o stereotipima koji su, unatoč svemu, ksenofobni, uz opasnost da se iznevjeri ne samo bratstvo po vjeri nego i elementarno milosrđe. Mnogo više od drugih i u Europi jedini u toj mjeri – više nego Nijemci, Talijani ili Francuzi – Hrvati ne prestaju plaćati cijenu svoje kolaboracije između 1941. i 1945., kao da svatko na njih želi

⁹ V. BOUKOVSKY, *URSS: de l'utopie au désastre*, Robert Laffont, Paris, 1990, str. 8.

prebaciti dio vlastite prošlosti ne bi li održao živom raspravu o fašizmu i antisemitizmu, ali na tuđi račun i koliko je moguće na račun ljudi koji sami ne mogu odgovoriti, čak ni zato da bi se utvrdila istina. No, ne samo što je Hrvatskoj bila nametnuta realna vlast onoga doba, koju narod nikada nije potvrdio, nego su u Hrvatskoj Hrvati bili najbrojniji u otporu toj vlasti. Ako pomislimo na uvjete u kojima je bio uspostavljen režim iz Vichyja i ako se sjetimo što je u stvarnosti bio pokret otpora, nameće se malo više uzdržanosti u sudovima. Kako Münchensku Francusku prosuđuju Česi ako ne kao saveznicu Njemačke? Kako o Europi mogu suditi oni koji su nakon Jalte pola stoljeća podnosili totalitarizam, djelomice i zbog zapadne diplomacije?

U tom je pogledu egzemplaran slučaj kardinala Stepinca. Dovoljno je samo usporediti prevladavajuće predodžbe, naročito u Crkvi u Francuskoj te u tisku koji joj je blizak, s realnošću činjenica koja je danas ipak utvrđena (čak i od onih koji su u ono doba revno sudjelovali u progonima), a koja se već odavna mogla saznati. Kako primjerice objasniti to što se trajno vjerovalo apokrifnim spisima, sastavljenima na primjer pod francuskim pseudonimom kako bi se tobože dalo više vjerodostojnosti gnusnim napadima i čistim klevetama?¹⁰ Ta je zablude išla dotle da su se vrlo uporno ignorirala svjedočanstva eminentnih francuskih parlamentaraca koja su, unatoč svemu, bila autentična i savjesna,¹¹ crkvenih dostojanstvenika koji su ipak pisali s moralnim jamstvom vjerskih vlasti ili pak prestižnih ličnosti.¹² Nad Crkvom u Francuskoj visi obveza moralne zadovoljštine koja je još daleko od toga da bude ispunjena, čak i prilikom dramatičnih događaja što ih je Hrvatska proživljavala i bojažljivih i zakašnjelih očitovanja solidarnosti. Taj dug opstoji ne samo prema oklevetanima odgovornim dužnosnicima Crkve u Hrvata, nego jednako tako i prema cijeloj toj naciji i prema hrvatskoj zajednici koja živi u Francuskoj.

Posvuda na Istoku, uključujući u to i federalne države, i to najprije SSSR i Jugoslaviju, oko poštivanja nacionalnih sloboda došlo je do loma, s jedne strane, između onih koji su se zalagali za promjenu s pomoću glasačkih kutija a regrutirali su se među antikomunistima, bivšim komunistima ili pak reformiranim komunistima i, s druge strane, onih koji su se opirali mirnim promjenama i koji su okupljali nostalgicare za komunizmom ili pak druge

¹⁰ Riječ je o djelu koje se pripisuje Hervéu Laurièreu, a to je pseudonim Branka Miljuša, visokoga dužnosnika staroga srpskog režima u Jugoslaviji, pod naslovom *Assassins au nom de Dieu*, Editions La Vigie, 1951. Taj pamflet ne odgovara nijednomu od minimalnih zahtjeva metode koja je uobičajena u području povijesnih radova, niti radi na osnovnim dokumentima, na provjerenim i provjerljivim svjedočanstvima. Ta je knjiga ipak uspjela u francuskom javnom mišljenju trajno baciti ljagu na hrvatsko katoličanstvo. Ona je ponovno izdana 1991. brigom izdavačke kuće *L'Age d'Homme* što je vodi Vladimir Dimitrijević, ovaj put pod imenom njezina pravog autora. Jedno drugo djelo iz iste matice, pod naslovom *Magnum crimen*, koje hoće biti optužbom protiv "kolaboracionizma" hrvatske Katoličke crkve, napisao je, približno u isto doba, u Jugoslaviji V. Novak. On je pak bio jedna od 500 ličnosti prvoga plana koje su u kolovozu 1941. potpisale *Apel srpskomu narodu* pozivajući ga da se svrsta uz bok okupatorskoj vojsci i njezinim mjesnim saveznicima. U takvim su okolnostima autorove namjere u najmanju ruku dvojbene, s obzirom na dokaze vjernosti što ih je morao dati titoističkom režimu kojemu je u to doba bilo hitno opravdati protukatoličke progone i pokolj više stotina svećenika za vrijeme rata i nakon njega.

¹¹ E. PEZET, *Stepinac – Tito. Contextes et éclairages de l'affaire*. Nouvelles Editions Latines, 1959.

¹² T. DRAGOUN, *Le dossier du cardinal Stepinac*, Nouvelles Editions Latines, 1958, s *Predgovorom* Msgr. Ruppaa. Ta knjiga prenosi među ostalim svjedočanstva Pija XII., F. Mauriaca, Irskog Parlamenta, kardinala Spellmana, Griffina, Mc Guigana naročito. Temeljno djelo o tom pitanju napisao je A. BENIGAR pod naslovom "Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal", Zagreb, 1993. (2. popravljeno i dopunjeno izdanje).

koji su na oružju, policijskom i vojnom nasilju, ili pak na terorizmu kao u doba komunizma, namjeravali ustoličiti nepromijenjeni režim i nepromijenjenu državu. Bilo je onih koji su odlučili dati prednost slobodi pred jedinstvom u socijalizmu ili pak pod njegovim okriljem, a demokraciji pred državom koja je ostala vojno-političkom, i onih koji su držali da u komunizmu ili bez njega jedna jedina stranka ili pak jedan poseban narod mogu i dalje raspolagati drugima, to će reći svime i svima. U toj se igri Rusija našla suočena sa svim perifernim nacijama SSSR-a, kao i s određenim ruskim reformističkim sredinama najprije iza Gorbačova, a zatim iza Jeljcina, koji su se, s manje ili više uspjeha, trudili igrati ulogu moderatora. Istodobno su se u Jugoslaviji Srbija i njezini vlastodršci suprotstavili svim perifernim narodima, jer nije bilo nikakva važnijeg reformističkog vođe koji bi bio kadar djelovati moderatorski a koji bi u središnjem narodu uživao dovoljnu podršku. Također ni utjecaj Crkava nije bio usmjeren prema istim ciljevima – u Beogradu i na jugoslavenskoj periferiji.

Tako je Jugoslavija, koja je dotada zbog tobožnjega "viška" slobode bila za Istok netipična⁷, netipičnom ostala zbog trajnoga pomanjkanja demokracije u središtu, a to je pomanjkanje iskrivilo nacionalni fenomen te vodilo raspadu zajedničke države i ratu što je nametnut u ime središnjega i isključivoga nacionalizma. Odbacivši mogućnost svakoga redefiniranja zajedničke države, otvoreno nagovijestivši svoje ratne ciljeve i iskušavši (osobito na Kosovu) svoje metode iz nekoga drugoga doba, taj je nacionalizam našao izgovore za sukob najprije odbacujući važeći ustav i poništavajući njegove odredbe o autonomijama, zatim osporavajući i proklamirano pravo na samoodređenje uz poštivanje unutarnjih granica (među republikama) te manipulirajući srpskim manjinama.¹³ Ovo posljednje pitanje ubrzo je potisnuto u drugi plan da bi umjesto toga došlo do krvavoga pothvata osvajanja, koji je na sramotu uljuđenom svijetu i koji je jednim udarcem srušio i samu ideju o međunarodnom poretku utemeljenom na pravu, među ostalim i u samoj Europi.

Rasprava o nastanku nacija, osobito kada je riječ o jugoslavenskom slučaju, započela je na žalost u bespravnom, ako već ne u protupravnom kontekstu. Nestalo je čak i značenje samoga pravila, i to ne samo na jugoslavenskom prostoru i kada je bilo riječi o njegovu državnom poretku, nego i u krilu međunarodnoga društva u odnosu na međunarodno pravo i njegove najosnovnije odredbe (zabrana pribjegavanja ratu, agresije i genocida, poštivanje granica i humanitarnih načela). Međunarodna je zajednica zaboravila svoja moralna uporišta, svoje vlastite etičke zasade, svoje nedavne ili pak drevne norme (deklaracije o pravima, postojeći elementi statusa manjina itd....), ili pak određena osnovna načela prema kojima se moraju ravnati i primjena tekstova i angažiranja država i međunarodnih organizacija (korisni učinak, iskrenost itd.).

To rušenje prava i vrijednosti poklopilo se s političkom revolucijom na Istoku gdje su postojale države koje su se temeljile na diskreditiranoj ideologiji, a koje su bile prisiljene svoj legitimitet nanovo stjecati vraćajući narodu onu vlast kojoj je on naravnim vlasnikom pa prethodi državi-stranci, nalazi se izvan i iznad nje. Ako je to bilo moguće provesti bez

¹³ Treba podsjetiti na to da je, u smislu odredaba Preambule jugoslavenskog Ustava iz 1974. i članka 5. stavka 2., *samoodređenje do otcjepljenja* bilo službeno proklamiranim pravom (1. redak Preambule) koje je trebalo ići u prilog narodima, ali republiku po republiku i uz poštivanje unutarnjih granica, tj. unutar odgovarajućih povijesnih žarišta udruženih naroda o kojima je ovdje riječ.

radikalnoga osporavanja, primjerice u Poljskoj i u Mađarskoj, stvari se nisu jednako odvijale u Jugoslaviji i u SSSR-u, gdje je sovjetska ili jugoslavenska "nacionalna" pripadnost bila ili fiktivna ili ju je većina odbacivala (1 do 5 posto deklariranih "Jugoslavena po nacionalnosti" nakon 70 godina zajedničke države). U ovim dvama slučajevima legitimitet i izvorna vlast nisu mogli pripasti ("jednom") narodu, nego ("različitim") udruženim narodima koji su uvijek (i svi odreda) odbijali stopiti se u jedan narod i koji se nikada istodobno, ireverzibilno i demokratski nisu odrekli svih atributa svoje suverenosti. U takvim je uvjetima u pitanje dovedena zajednička država koja nije poštivala ni individualna ni kolektivna ljudska prava niti očuvala izgleda za gospodarski i društveni napredak, već je prisilom željela uništiti čovjeka (ako već ne i ekosustav) u njegovim kulturnim, duhovnim, individualnim i kolektivnim dimenzijama. Sa željom da se zajednica izgradi kršenjem prava i sloboda najvećega broja njezinih pripadnika izopačila se i sama ideja zajednice, a zajednička se država iskvarila.

§ 2. Crkva i nacionalni fenomen u srednjoj i istočnoj Europi

Bilo bi netočno u svemu dovoditi u opreku naoko slabo shvatljivo ponašanje vladâ prema promjenama na Istoku i ponašanje Katoličke crkve koje bi otrpvo bilo blagonaklono. Iako nisu bila jednaka, do zajedničkih je reagiranja najprije došlo u diplomaciji. Tako su prigodom rimske biskupske sinode, utanačene za kraj 1991. bile utvrđene (ili anticipirane) samo neke promjene. Važno je što je uz dvanaest prvobitno utvrđenih jezičnih skupina dodana i trinaesta. Znakovit je bio njezin sastav, jer su se u njoj (19 članova) nalazila 2 Ukrajinca (a ne više "Sovjeta"), 2 Bjelorusa (a ne više "Rusa" ili "Sovjeta"), 1 Letonac (a ne "Balt" ili "Sovjet"), 2 Slovaka (a ne Čehoslovaka, unatoč tomu što je Čehoslovačka još postojala), ali 3 "Jugoslavena" (iako je Jugoslavija bila pred raspadom, i pogotovu što se ni jedan od prelata o kojima je ovdje riječ nije po nacionalnosti izjasnio kao "Jugoslaven"). To dovoljno govori o suptilnome i promjenljivom doziranju – ovisno o zemljama – političkoga i kulturnoga, državnoga i narodnosnoga, preciznoga i približnoga, stvarnoga i nestvarnoga, a takvo je doziranje Crkva manje ili više odobrala.

Ove činjenice ipak valja dovesti u svezu s riječima Papine Božićne poruke 1989., kada je Ivan Pavao II. uputio (tada već uzalud) gorljiv poziv Europi na solidarnost sa zemljama na drugome kraju kontinenta, zahtijevajući za narode pravdu, očekujući od Europe da ona "otvori svoje srce kako bi shvatila i prihvatila probleme nacija koje traže njezinu pomoć".¹⁴ Neki su odmah ocijenili kako "poljski Papa, koji je više nego itko uvjeren u ulogu vjere u identitetu naroda, namjerno podržava određeno zamagljivanje", dodajući kako "držanje Crkve prema provali nacionalizma na europskom Istoku predstavlja opasnost da se pretvori u goruće pitanje".¹⁵ Umjesto ozbiljnog proučavanja stvarnosti i novih činjenica, ovdje je dolazilo do nerazlučnog brkanja stvari i primisli, karikature i anatemiziranja. U pravo i u krivo vrijeme, često krivo a kadšto i s pravom, sve se neprestano poistovjećivalo sa sličnim pojavama iz prošlosti. Umjesto da predrasude ukloni, takva ih je iskrivljujuća prizma (zato što je okrenuta isključivo prošlosti) još više naglašavala, olako svemu i svačemu lijepeći "nacionalističku" etiketu, a da pri svemu tome nisu saslušani vjerski dostojanstvenici nacija koje su nastajale, pa čak nisu jednostavno ni zamoljeni ili pozvani da se u našim medijima i

¹⁴ *Le Monde*, 27. prosinca 1989.

¹⁵ *Le Monde*, 17. travnja 1990.

pred našim javnim mišljenjem izjasne o tim promjenama i o njihovoj pravoj naravi. Pronosili su se, umjesto toga, izrazi i predodžbe s najgorim konotacijama, u velikoj mjeri krivotvorena priča u kojoj se nije slegnuo njezin propagandistički sadržaj, priča začinjena glupostima i neprovjerenim činjenicama. Donosili su se neporecivi sudovi, a istodobno su poznavanje i razina razumijevanja drugoga, narodâ, kulturâ, povijesti ostajali problematičnima. To je dopuštalo svakovrsne intelektualne prečace, svakojake političke nejasnoće što ih je još pogoršavao arogantni etnocentizam u percepciji činjenica, pojedinaca i skupina te teški nedostatak posebice novinarske profesionalne etike, a to je upravo na ovome području još pogubnije. Obavijest je često ispuštala činjenice, da bi na njihovo mjesto stavila jednostrane ili pak približne procjene. Tako se u ovome ili onom utjecajnom novinskom glasilu moglo pročitati: "Ako je postojala 'Šutljiva crkva', onda je to bila Češka crkva".¹⁶ Takav je sud neprihvatljiv, ako se s pomoću njega – kako se to često događa – trebaju zataškati patnje slovačkih katolika. Takvo prešućivanje i "kraćenje teksta" prepuni su primisli. Da je bio izrečen radi toga da bi na isti način sazeo mučenja i postupke kojima je bilo izvrgnuto rumunjsko pravoslavlje, u zemlji koja se prikazivala kao "zatvor za vjerske slobode", isti ovakav komentar ne može dolično prikriti da su spomenute tehnike bile u optjecaju i posvuda drugdje u komunizmu, uključujući i komunizam samoupravnoga tipa u Jugoslaviji, koji su iz neznanja ili iz računa toliko štedjeli, a koji se služio istim arsenalom nedopustivih postupaka, posebice prema katoličanstvu. Istina je da je to katoličanstvo što ga trajno i jednostrano potjecajuju, osuđuju, a da ga nisu saslušali, sude ga na neprovjerenu riječ jedino svjedokâ optužbe – često uostalom lažnih svjedoka – a da se ne udostojavaju saslušati i svjedočanstva u prilog optuženomu, koja, unatoč svemu, sve optužbe poništavaju.¹⁷ Čini se da istom danas u slobodnome svijetu neki otkrivaju kako je Crkva na Istoku mogla "usuprot marksizmu poslužiti također (?) kao prostor za slobodno izražavanje".¹⁸ Ali i dalje prevladava karikaturna slika koja vjernički život ovih naroda svodi primjerice na zakašnjeli konzervativizam, koji se optužuje da valorizira obiteljske i nacionalne tradicije kakve više nisu u optjecaju na našim zemljopisnim širinama, s rezultatima što se uostalom kod nas, i to na svim područjima, lako mogu utvrditi. Zato se neki čak zabrinuto pitaju "neće li Crkva na Istoku na razvalinama ateističkog marksizma ponovno pokušati uspostaviti stare modele vlasti",

¹⁶ *Le Monde*, 10. veljače 1990.

¹⁷ To se osobito odnosi na klevete u svezi s kolaboracionističkim ili navodno antisemitskim značajem hrvatskoga katoličanstva koji je kardinal Stepinac predstavljao. No, prije mnogih drugih u Europi i mnogo jasnije nego mnogi drugi, on je žigosao nacizam, fašizam i komunizam. Tijekom drugoga svjetskoga rata on je u svojoj zemlji razvio djelatnost što je neka okružja, osobito u Crkvi u Francuskoj, odbijaju čak i spomenuti. Ostaje da se kaže puna istina o osobi i o ulozu toga prelata čija je uspomena okaljano tako kako je rijetko bila okaljano uspomena kakva crkvenog velikodostojnika. U tom smislu ona vrlo dobro predstavlja nepravednu sudbinu koja je nametnuta njegovu narodu općenito. U travnju 1941., na samom početku rata u svojoj zemlji, msgr. Stepinac okomio se na "megalomaniju" poticatelja rata. Već od 1942. on je ponavljao svoju osudu rasističkih režima i koncentracijskih logora. Tijekom čitava rata bez razlike je prstom pokazivao na pokolje i uništavanja prkoseći napadima što ih je protiv njega usmjeravao kolaboracionistički režim i vlast koji su Hrvatima zapravo bili nametnuti, a koje Vatikan, uostalom, nikada nije priznao. Budući kardinal Stepinac prkosio je nacizmu i fašizmu, neprestano se zalažući za poštivanje "temeljnih čovjekovih prava". Već u svibnju 1941. na primjer, on je napadao obvezatno nošenje žute zvijezde za Židove, držeći da je to napad na dostojanstvo i slobodu. Jednako je tako osuđivao strijeljanja i uzimanje talaca, jer su to nasilja koja se protiv katoličkoga morala. Njegove propovijedi i pisma također su se raspačavali i među partizanima u Hrvatskoj, među kojima su, protivno raširenim stereotipima, Hrvati bili najbrojniji. Stvarnost djelovanja i nakana msgr. Stepinca nalazi se, dakle, na antipodima klišeja koje je nakon 1945. proširio komunistički režim, a koji su blagonaklono prihvaćeni u Francuskoj, čak i u Crkvi te zemlje.

¹⁸ *Le Monde*, 10. veljače 1990.

tvrděći istodobno kako primjećuju znakove "povratka jednoga dijela hijerarhije dogmama, obredima i vjerskoj stezi".¹⁹ Prateći isti lanac misli, kadšto se tvrdi kako "treba birati između restauracije prošlosti, u kojoj su dotične Crkve ponekad imale dominantnu ulogu u društvu, i prihvaćanja pluralističke igre koja je igrom Crkava na Zapadu".²⁰ Oni, doduše, koji danas ovako izražavaju svoju zabrinutost manje su se očigledno brinuli za sudbinu Crkava druge Europe u prošlosti, kada su one postale braniteljicama ne samo političkih i vjerskih prava, nego i kulturnih i jezičnih, a to će reći nacionalnih prava. Na tim područjima stečevine i djelo Crkve na Istoku smetaju i iritiraju, dok se istodobno odaje priznanje "demokratskomu buđenju zemalja na Istoku, koje je skinulo koprenu sa stvarnosti što se na Zapadu dugo potcjenjivala. Suprotstavljena marksizmu, kršćanska je vjera ostala nekom vrstom posljednjega bedema, čuvara određenoga tipa tradicije i kulture".²¹ To je, zapravo, konstatacija koju je već odavno bilo slobodno i moguće izreći, pod uvjetom da se prihvati kako je poštivanje nacionalnih sloboda također bilo osnovnim elementom demokracije i čovjekova dostojanstva. U prošlosti su, doduše, apeli ugnjetenih naroda nailazili samo na kratkovidnost ili pak anđeosko idealiziranje kod jednih, a na zunjenu šutnju i nevjericu kod drugih, dok su istodobno cijele zajednice bile ne samo progonjene nego i klevetane. Pojedini su narodi (posebice slovački i hrvatski) bili predmetom kolektivnoga progona, u početku zbog onoga što su pojedinci ili skupine među njima učinili (ili što su tobože učinili), zatim pak zbog onoga što ti narodi jesu ili žele biti, to jest zbog njih samih.

U svođenju činjenica bez ikakvih iluzija, kod onih koji su promatrali bila je zamjetna gorčina što "Papa u zapadnoj katoličkoj svijesti hoće promicati stvar narodâ i kulturâ Istočne Europe", a da se prethodno nije dometnulo kako se to čini uz opasnost da "se potroši glavnicâ simpatije što ju je namrlo katoličanstvo Istočne Europe".²² Za one koji su, podsjećajući na "zlatno doba Poljske crkve", ciljali na "Crkvu ujedinjenu iza svojega primasa, pape, svećeničkâ u reverendama i Gospe iz Czestochowe", etnocentrizam je bio bjelodan, pa su išli sve dotle da rame uz rame stavljaju "dva monolitizma što ih simboliziraju generalni sekretar komunističke PURP i poglavar katoličke hijerarhije".²³ Za Poljsku je, dakle, takva dijagnoza već izjednačavala ugnjetača i ugnjetenoga, pripisujući također i žrtvi ponešto od kobne bilance mnogolikih represija i progona koji su se tijekom četrdeset godina pripisivali komunističkoj diktaturi. U takvoj perspektivi, koja se sastoji u izvrtanju uloga i činjenica, Katolička se crkva u toj zemlji optuživala da odbija drugomu ono što traži za svoje i za civilno društvo te da u svojim redovima želi nametnuti ono protiv čega se borila izvana. Ostajući i dalje u takvoj iskrivljujućoj optici i služeći se dvama mjerilima i dvojakim utezima pri vrednovanju obnavljanja pravâ Pravoslavne i Katoličke crkve, neki ostavljaju za katoličanstvo (i samo za nj) optužbu za klerikalizam, podsjećajući na ponovno integriranje vjernika u njihova prava ili pak na to kako su neke vjerske institucije ponovno ušle u posjed pojedinih dobara koja su im nekoć bila konfiscirana.²⁴ Određeno se poimanje ekumenizma sastoji, osim toga, i u žigosanju kod jednih, i to upravo kod katolika na Istoku, onoga što se kod drugih, to će reći kod pravoslavnih, drži korektnim ili pak prevladanim.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Le Monde*, 30. studenoga 1989.

²¹ *Le Monde*, 17. travnja 1990.

²² *Le Monde*, 27. veljače 1990.

²³ *Le Monde*, 10. veljače 1990.

²⁴ *Le Monde*, 30. studenoga 1990.

Pri svemu tome riječ je o očiglednom izvrtanju uloga, jer upravo vjernici i svećenici iz različitih zemalja koje su se oslobodile od komunizma imaju pravo upitati za račun one koji sebi uzimaju slobodu donositi sudove na brzinu, za *dojučerašnju muklu šutnju*, pogrde, zaborav i napuštanje. Općenitije rečeno, svi narodi Srednje i Istočne Europe, podjednako vjernici i nevjernici, i pojedinci i nacije, imaju pravo *od slobodnoga svijeta zatražiti račune* kako bi ga upitali što je učinio od svoje slobode, od svojega materijalnog obilja, od svoje političke snage i svoje gospodarske moći.

Što se Crkve tiče, njezin je vrhovni poglavar jasno formulirao njezin stav, a on se sastoji u tome da su narodi nepovredivi. Tijekom razdoblja koje je prethodilo referendumu u Maastrichtu, istaknuto je primjerice kako su sloboda europskih država, Europe i ukupnoga ustroja zajednice povezane s njihovom sposobnošću da promiču svaku pojedinu naciju.

Ovdje valja podsjetiti na to kako je Ivan Pavao II. uvijek bio naklonjen "Zajednici naroda" koja bi odgovarala jasnim moralnim pravilima. Tako je već 5. travnja 1979., šest mjeseci nakon što je preuzeo pontifikat, prilikom prijema G. Emilija Colomba, tada predsjednika Europskog parlamenta, Papa upozorio na opasnost od svakoga europskog ustrojstva koje ne bi vodilo računa o "pravu na suvereni identitet" onih naroda kojih se to tiče. Iduće se godine ponovno vratio toj misli o važnosti nacija u svojem govoru 3. lipnja 1990. pred UNESCO-om u Parizu. U njemu je branio "pravo nacije koju treba staviti u osnovicu kulture i odgoja".

Ne voditi računa o narodima, o njihovoj povijesti, o njihovim kulturama, o njihovu kulturnom naslijeđu, podjednako kao i ne uzimati u obzir prava manjina, bilo bi jednako izgradnji zgrade na pijesku. Zato što to nisu shvatila, propala su pseudofederalna carstva ili političke zajednice poput SSSR-a ili Jugoslavije, zajedno s totalitarnom ideologijom koja ih je utemeljila. Zaslužuje da se ovdje podsjeti na izvadak iz završne poruke Europske biskupske sinode, održane u Rimu u prosincu 1991.: "Narodi su žive realnosti koje tvore izraz bogatstva našega kontinenta. Nacionalne razlike ne moraju, dakle, nestati. Treba, naprotiv, nad njima bdjeti i razvijati ih, kao povijesni temelj europske solidarnosti."

II. JUGOSLAVENSKA DRAMA, POKUSNI TEST ZA CRKVU I ZA VLADE: NJIHOVI RAZLIČNI ODGOVORI

Sukobi u bivšoj Jugoslaviji, njihove reperkusije na Europu, izmicanja obvezama što ih je pokazalo međunarodno društvo i njihove još nedovoljno izmjerene posljedice savršeno oslikavaju kontrast između papinskoga držanja kada je riječ o nacijama i narodima u postkomunističkom razdoblju, s jedne strane, i nedopustivih odgađanja država, vlada i međudržavnih organizacija s druge strane. Iako je bilo držano pod kontrolom i umrtvljivano, u tom se pitanju javno mišljenje postupno udaljavalo od sumnjivih gledišta državnih i međunarodnih aparata i birokracija.

§ 1. Držanje velikih demokratskih država: od nacija koje se u Europi drže "prekobroj-nima" do prepuštanja novih demokratskih država opasnosti

S očiglednom *voljom za nemoć*, međunarodna zajednica nije promatrala prave ratove, nego *autentične pokolje* i razaranja koji su se izvodili po odsječcima i u razmacima. No, ove krajnje teške činjenice znače *nečuveno nazadovanje međunarodnoga prava* i teško opte-rećuju međunarodne odnose u budućnosti.

Proces likvidacije komunističkih režima koji se dotada odvijao razmjerno mirno prekinut je u Jugoslaviji, gdje je središnja savezna vlast bila taocem posebnoga i anakroničkoga nacionalističkog hegemonizma, spojenoga s ideologijom koja je postala arhaična ali istodobno i prenaoružana. Nastup državnih ureda nije bio naročito briljantan, a sastojao se u tome da se dopusti događanje krvavoga "primjera" usuprot nacionalnim težnjama koje su, unatoč svemu, bile legitimne i legalne, uklapajući se u nove političke entitete što su proistekli iz narodnoga glasovanja, kojima se demokratski značaj zacijelo dao usavršiti, ali je bio stvaran. Nijedan od problema koji su se postavili ovim novim državama nije mogao opravdati oružano nasilje što je pokrenuto protiv njih, osobito u Sloveniji, u Hrvatskoj pa zatim u Bosni i Hercegovini. Problemi koji su se pred ove nove demokratske države postavili zacijelo su bili bitni, kao problem srpskih manjina, ali su se svi oni dali rješavati pravnim putovima što su ih pod okom međunarodne zajednice, pa čak i pod njezinom unaprijed prihvaćenom i formalno zatraženom kontrolom, uspostavili novi politički vođe. Upravo to pravo na uvid i kontrolu dotada je sustavno odbijala samo totalitarna vlast smještena u Beogradu, i to ne jedino u svezi s Kosovom. Nacionalistički zanos u Srbiji koji se kanio osloniti na vojno-policijski aparat što ga je u naslijeđe ostavio stari režim, razvio se zbog uzastopnih represija, osobito protiv Albanaca nakon g. 1981., prema provjerenom nacional-komunizmu. To za jugoslavensku državu ubilačko skretanje, koje je započelo odmah nakon Titova nestanka, još se i pojačalo s dolaskom na vlast nove vladajuće srpske skupine u Beogradu koja je od Kosova stvorila laboratorij šovinističke, otvoreno rasističke i zločinačke politike, utemeljene na vrlo starim ekspanzionističkim težnjama, okrenutima u svim smjerovima, ponovno aktualiziranim 1986. Memorandumom Srpske akademije nauka i umetnosti. Proces nacional-komunističkog tipa ponovnog preuzimanja centralističke vlasti, koji je najprije testiran na Kosovu a potom u Vojvodini, protegnuo se na cijelu federaciju. Iako su prethodno bili razoružani, a propaganda ih je dijaboliziranjem dovela na loš glas, periferni su jugoslavenski narodi odlučili boriti se upravo protiv toga, makar i goloruki, pred očima Zapada koji je ostajao istodobno bezvoljan i nepovjerljiv. Institucionalne blokade proračunavane na saveznoj razini, zatim mjere gospodarskoga bojkota koje su u početku bile usmjerene protiv Slovenije a zatim protiv Hrvatske, kao i tipični pozivi na rat, učinili su da se kriza režima odjednom preokrene u tragediju. To se dogodilo na podlozi gotovo paranoičnih optužbi za protusrpsku urotu u koju bi bio upleten čitav svijet, a koja bi udruživala liberalne demokratske države, romansku i germansku Europu, nekadašnji Kominform, jučerašnji fašizam, katolički klerikalizam koji se ponovno rađa, i Vatikan, islam i židovsko-masonske snage, pristaše kozmopolitizma. Svi su se oni optuživali da kod Srba žele uništiti njihovu slavensku autentičnost, poglavito u njezinoj političkoj, kulturnoj i vjerskoj dimenziji. Sve su te optužbe nakon 1986. obilno ponavljali i razvijali promidžba, tisak, mediji i neki beogradski intelektualni krugovi.

Nasuprot takvu rāstu opasnosti, vrlo uočljivih i lako prepoznatljivih, ponašanje se Zapada svodilo na to da se centrifugalne nacionalne težnje (i samo one) okrivljuju zbog destabilizacijskog učinka što ga imaju na mnogonacionalnu državu kao i na Gorbačova čiji se položaj nalazio u opasnosti da postane krhak. Upravo ovakvi refleksni pristupi diktirali su vođama velikih demokratskih država njihovo hladno ponašanje, ako već ne i ponašanje puno ustupaka, a ono je posve sigurno bilo bezvoljno i negiralo je uspostavljena pravna načela i službeno proklamirane vrijednosti.

U očekivanju žrtava te agresije koja je od samoga početka bila namjerno krvava i rušilačka u najvećoj mjeri, Europa i svijet odgovorili su pseudojuridičkim nadmudrivanjima, ciničnom

diplomacijom koja je povremeno bila i sukrivcem. U Europi su volju Dvanaestorice blokirale vlade u Parizu i u Londonu, popuštajući posebice pritiscima iz Atene. Grčka koja je uvijek osporavala postojanje makedonske nacionalne manjine u Grčkoj, pa čak i samo ime toga slavenskoga stanovništva, odjednom je zahtijevala isključivo pravo na uporabu toga imena, prikazujući ga isključivo kao sastavnicu svoje povijesne baštine. Nitko u Europskoj zajednici nije želio narušiti koheziju Dvanaestorice, pa se napokon i Njemačka priklonila općemu ponašanju dajući se uvjeriti kako bi priznavanje novih država moglo dovesti do rata. Priznavanja novih država dakle su odbijena, ali se dogodilo baš ono što se htjelo spriječiti zaustavljanjem priznavanja. Rat je buknuo na poticaj iz Beograda, koji je nakanio iskoristiti produženje odgode što mu je tako bila dana. Već tada prenaoružani napadač uočio je da je upravo dospjela i odluka o "općem" embargu na oružje namijenjeno "zaraćenim stranama". Volju europskih vlada da postignu konsenzus, kao i ponašanje Londona, Pariza i Atene, Beograd je iskoristio kako bi ostvario nakanu kojoj je pravu narav sve više otkrivalo vrijeme što je prolazilo.

Izjave i službeni stavovi šefova velikih demokratskih država bili su jako znakoviti i snažno su pridonijeli izbijanju sukoba, jer su krivce za rat uvjerali u zajamčeno nekažnjavanje i jer su ih unaprijed štitili od svake djelotvorne međunarodne reakcije. Njihova volja da se očuva jugoslavensko jedinstvo u Beogradu je bila protumačena kao podrška diplomatskom *statusu quo*, ali i kao podrška unutarnjem političkom mirovanju. Pristaše vojničke avanture vidjeli su u tome ništa drugo nego ohrabrenje da se upotrijebi sila. Državni su uredi očigledno prihvatili pretpostavku o krvavom ali kratkom i diskretnom ratu, no odmah ih je zapljusnuo ubojiti rat koji nije bio ni kratak ni diskretan. Trideseti ožujka 1991. predsjednik Bush je izjavio da Sjedinjene Države neće ohrabrivati ni nagrađivati podjelu Jugoslavije. Unatoč terorističkim nasiljima koja su činili jedino srpski ekstremisti, a koja su ipak u Hrvatskoj bila sve brojnija od kolovoza 1990., bez obzira na slovensko-hrvatske prijedloge za preuređivanje zajedničke jugoslavenske države, usprkos tomu što je Beograd namjerno blokirao savezne institucije, kao i usuprot istovjetnom slobodnom izboru glasačkih kutija posvuda u Jugoslaviji (osim u Srbiji i Crnoj Gori), odgovorni čovjek američke diplomacije James Baker sveo je ono što se događa u toj zemlji na prezira vrijedne separatističke težnje. Govoreći 21. lipnja 1991., uoči izbijanja neprijateljstva što ih je započela jugoslavenska vojska, on je tvrdio da njegova zemlja neće priznati raspad Jugoslavije. Petoga dana istoga mjeseca gđa Fitzwater je u OUN potvrdila da će Sjedinjene Države učiniti "sve" kako bi osigurale očuvanje jedinstva te države koja je, budući da se poistovjetila sa svojim režimom, propala zajedno s njim. Slijed događaja pokazao je da je ta blagonaklonost trebala ići sve do pristanka na razoružavanje napadnutih, uključujući i podmukao način, s pomoću embarga na oružje koji je tobože bio opći, ali zapravo selektivan. Na uporno odbijanje priznavanja novih država dodano je još vješto filtriranje, štoviše i zadržavanje informacija ili pak manipuliranje njima.

Tako nikoga neće uzbuditi riječi šefa srpske stranke nacionalne obnove koji je u jednome beogradskom listu ("Vreme") izjavio da je on "naklonjen genocidu nad Hrvatima",²⁵ ili pak prijetnja generala Simovića koji je tvrdio: "Pripremam tragediju za hrvatski narod".²⁶ Nitko od odgovornih političkih ili čak ni vjerskih ljudi u inozemstvu nije javno izrazio negodovanje nad ovim skandaloznim izjavama, nad ovim pravim pozivima na kolektivno umorstvo.

²⁵ Prenio *Courrier International*, 5. listopada 1991.

²⁶ Intervju u zagrebačkom listu "Gloбус", 31. listopada 1991.

Pasivnost i neodlučnost međunarodnih instancija samo su ohrabrine napadački i osvajački rat. Iskrivila se i sama humanitarna djelatnost koja je potvrđivala etničko čišćenje cijelih pokrajina iz kojih je bilo protjerano autohtono stanovništvo. Međunarodno rješavanje krize i sukoba u bivšoj Jugoslaviji bilo je povjereno diplomatima koji su nanizali neuspjehe, ali koji su, unatoč tomu, inzistirali na sredstvima koja su neprestano otkrivala svoju nedjelotvornost. Mehanizmi pokrenuti na europskoj razini, ili pak u okviru OUN-a, djelovali su u prazno. Izvješća promatrača s terena ostala su tajnima kako ne bi došao na vidjelo velik raskorak između drame što ju je proživljavalo stanovništvo i diplomatskih okolišanja. Slijedili su jedan za drugim razlozi i izlike za odgađanje, kako bi se još više odložile djelotvorne inicijative ili pak ublažile mjere poduzete protiv ipak tipične agresije. Jedni su se (J. Delors) zalagali za nemoć tvrdeći kako je Europa učinila "sve što je bilo u njezinoj moći". Drugi su pak (Cyrus Vance) govorili o "libanonskom rješenju za Hrvatsku" (izjava službenoga pregovarača OUN-a 29. studenoga 1991.). Bivši američki ambasadori u Beogradu, Zimmerman i Egelburger, smjesta su očitovali svoje neprijateljstvo prema novim demokratskim državama, a posljednji od njih, odmah nakon isteka svoje diplomatske funkcije, postao je u Sjedinjenim Državama zastupnikom trgovačkih interesa jedne jugoslavenske automobilske tvrtke iz Srbije. Preplitanje političkih i financijskih obzira pokazalo se šokantnim u ovome slučaju, a on nije bio usamljen. Opće ponašanje američke diplomacije nagnalo je uostalom G. Kenneya, savjetnika Bijele kuće, da podnese ostavku kako bi izrazio svoje neslaganje, ukazujući na "nemoralnost" američke diplomacije. Francuska će, sa svoje strane, na čelo kontingenta plavih kaciga delegirati generala Morillona, a on je bio predsjednikom Francusko-jugoslavenske komisije za naoružanje, jer je naša zemlja bila jednim od glavnih opskrbljivača jugoslavenske vojske (na primjer probojne bombe, helikopteri). Unatoč tim tijesnim vezama (ili pak zbog njih?) s beogradskim političkim i vojnim šefovima, nijedna od ličnosti koje su izabrane za to da se bave jugoslavenskom krizom ili da je prate nije bila kadra zaustaviti dramatične događaje. Upravo suprotno tomu, situacija se samo pogoršavala. Nemoć se sve više i više pokazivala namjernom. Svi su odbijali uvidjeti kako su pregovori i prividni prekidi vatre samo udoban paravan za metodičko poduzimanje razaranja, pljački, deportacija ili istrebljenja u službi osvajačkoga plana koji je odavna bio pripremljen. Na diplomatskoj se razini sve odvijalo kao da se uporno nastojala primijeniti uvijek ista metoda, ne unatoč njezinim neuspjesima, nego zato što je doživljavala neuspjehe. Ona je barem omogućivala zavaravanje. Tako se ustrajavalo na humanitarnoj pomoći ne bi li svijet pomislio kako stanovništvo umire od hladnoće i nedostatka skrbi, a ne od rata. Iste one političke i druge sile koje su 1919. nametnule diplomatsko stvaranje prve Jugoslavije pod srpskim tutorstvom izvršile su, uz pomoć različitih prigodnih saveznika, značajan pritisak na javno mišljenje i na medije protiv Slovenije i Hrvatske, koje su u njihovim očima snosile dvostruku krivicu retrogradnog katoličanstva i radikalnoga antikomunizma. Te dvije nacije koje su, unatoč svemu, najotvorenije miješanje kulturâ, bilo da je riječ o romanskima, slavenskima ili germanskima, paradoksalno su bile optuživane zbog nacionalističkog zatvaranja, iako su bile *par excellence* lonci za taljenje velikih europskih kulturnih sastavnica, one su tradicionalno tolerantne i njihova starija nacionalna prošlost nikada nije bila ukaljana antisemitskim pogromima, a sve su vjeroispovijesti uvijek kod njih bile prihvaćane kao očitovanja različite duhovnosti.

Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina bile su (neuspjeli) testovi za pluralističku Europu i za pravu demokraciju. Bila je riječ o tome da se iskušaju ideali što su ih zapadni politički vlastodršci javno isticali. U tom je pogledu europski neuspjeh radikalan i tragičan.

Glede drame u bivšoj Jugoslaviji poučni su neki javno izraženi stavovi koji prigušuju nekoliko plemenitih ali usamljenih glasova političkih i drugih ličnosti u Francuskoj, Sjedinjenim Državama ili Velikoj Britaniji, a koji ipak nisu imali nikakva utjecaja na politiku vlada vlastitih zemalja (gđa Thatcher, J. F. Deniau i nekoliko drugih američkih i francuskih parlamentaraca).

Tako su se u uvodniku "Daily Telegrapha" mogle pročitati riječi glasnogovornika britanske aristokracije: "Građanski bi rat u Jugoslaviji zasigurno mogao biti vrlo štetan za drugi dio Europe, ali je dvojbeno da bi to mogao biti za nas."²⁷ Drugi je komentator (Antony Roberts) u istim novinama dodao: "Pokolji možda jesu grozni, ali ni Hrvatska ni Srbija ne vrijede smrti ni jednoga krepkog engleskog vojnika. Otkako je Jugoslavija sama uništila svoju turističku industriju, ja ondje ne vidim više ništa što bi nas moglo zanimati." Ove riječi podsjećaju na riječi Nevillea Chamberlaina kada je objašnjavao kako njegova zemlja nema nikakva razloga da bi je se ticale nacističke pretenzije prema Čehoslovačkoj zbog njemačke manjine. On je u tome vidio svađu "koja se tiče daleke zemlje, a koja je nastala među svijetom o kojemu mi ne znamo ništa". To je vodilo ravno u München i u rat. Unatoč pokoljima, etničkom čišćenju, razaranjima na slijepo ili onima koja su bila proračunana, lord Carrington, kojega je Europa zadužila da zaustavi rat koji je iz Slovenije prešao u Hrvatsku i koji je već zahvaćao susjednu Bosnu, i dalje je tvrdio kako ne želi sumnjati u dobronamjernost prenaoružanih agresora koji su iskoristavali dogovorena primirja da bi pregrupirali snage, pljačkali sve dalje i dalje i još jače. Da bi se prema svima postupalo jednako i istodobno OUN je izglasao 25. rujna 1991. embargo na oružje, ostavljajući tako napadnute definitivno bez ikakva teškog oružja, čak i obrambenoga, nasuprot vojsci koja je brojila blizu 1800 tenkova, 500 zrakoplova i više od 6000 topovskih cijevi.

Govoreći o onome što je doista više nalikovalo pokolju nego ratu, jedan je francuski diplomat izrazio stajalište državnih ureda kada je rekao: "Mi ništa ne možemo učiniti. Nadajmo se barem da će ovaj pokolj poslužiti kao lekcija u toj regiji".²⁸ Teza o "lekciji" za druge, argument "korisnog pokolja" kao primjer na koji se upućuje, sve su više otkrivali zaslijepljenost i zločinački značaj politike prema Beogradu, a za civilizaciju samoubilački.

Nakon najavljenog neuspjeha svoje misije, lord Carrington objašnjava Timesu: "Ako se ti narodi žele tući, ostaju samo dvije mogućnosti: ili ih ostaviti da se tuku ili ih silom rastaviti. Ova je druga mogućnost malo vjerojatna, pustit ćemo ih, dakle, neka se tuku."²⁹ Ali autor ove izjave zaboravio je da je pridonio tomu da OUN uspostavi embargo koji je koristio moćnom agresoru s vojnim arsenalom u vrijednosti od 70 milijardi dolara te da je oružje u Srbiju i dalje bez nepravilnosti pristizalo iz Rusije, Kine ili Izraela, naročito preko Rumunjske i preko Grčke. Zbog takve čudnovate logike i zbog uspostavljanja lažnih simetrija, dvolična, dirigirana, navođena ali razvodnjena, smetena i kočena diplomacija Pariza i Londona nije još uvijek u kolovozu 1992. Srbiju označila kao agresora. Tako je politika čina svršenoga s pomoću sile, politika napadačkog rata, nasilnog pripajanja, etničkog čišćenja, zločina protiv čovječanstva došla na mjesto prolaznih zahtjeva koji su težili tomu da se, nakon zaljevskoga rata, uspostavi međunarodni poredak utemeljen na pravu.

²⁷ *Daily Telegraph*, 4. kolovoza 1991.

²⁸ Govor što ga je prenio *L'Express* 28. studenoga 1991.

²⁹ *Times*, 13. svibnja 1992.

Odustajanje i odricanje probijaju i u izjavama samoga lorda Carringtona koji 24. srpnja 1992. izjavljuje da u Bosni neće biti mira, osim ako joj se nametne podjela, a upravo je to zahtijevao agresor kojemu je drugi cilj bio da na ovaj ili na onaj način eliminiira autohtono stanovništvo. Za nj, trebalo je "doći do bezizlaza, primjerice kada Srbi budu uvjereni da su prigrabili dovoljno teritorija, ili pak kada jedna od strana, nedvojbeno muslimani, bude iscrpljena." U rujnu 1992. on je i opet izjavljivao kako hoće u Jugoslaviji ponovno uspostaviti raniji sustav, govoreći o "jednako odgovornosti" za izbijanje sukoba, izjednačujući one koji su bili prenaoružani radi unaprijed isplaniranog rata i one koji su bili razoružani pa nisu imali nikakva interesa za rat, ali na čije su se područje svalili razaranja, pustošenje i smrt.

Ako je pak o ozbiljnosti i djelotvornosti gospodarskih sankcija protiv agresora riječ, bilo je općepoznato da računala odgovornoga ministarstva u Londonu svakih 28 dana brišu podatke o tvrtkama koje krše embargo prema Beogradu.³⁰ Razlog što su ga navele carinske službe bio je da Središnji statistički ured Jugoslaviju kani i dalje tretirati kao jedinstvenu zemlju, unatoč priznavanjima novih država koja su uslijedila od siječnja 1992., pa su ona, prema tome, ostala bez korisnog učinka i bila lišena djelotvornosti. Drugi je primjer takve kažnjive susretljivosti prema agresoru razvijanje "ciparske filijale" što ga je pokrenula Srbija da bi skrenula međunarodne gospodarske sankcije. Tako je Beogradska banka u Nikoziji od poslovnog prometa od 126 milijuna dolara u 1988. došla na 634 milijuna dolara u 1991. Ostajući vjerna istomu mentalnom sklopu, britanska je vlada još u listopadu 1992. odbila objaviti službeno izvješće što ga je OUN dao sastaviti o logorima za istrebljivanje, uz obrazloženje "da bi to samo izazvalo nove zločine" jer bi "oneraspoložilo" srpsku stranu. Isti tip rasuđivanja postavljao se nasuprot sve brojnijima onima što su zahtijevali ukidanje embarga, koji je izodobno bio selektivan i nedjelotvoran, umjesto da sama Međunarodna zajednica razoruža zarađene strane, i to počinjući s agresorom koji je raspolagao velikim arsenalom što se neprestance obnavljao. U ime povijesnog savezništva sa srpskim narodom, što se, međutim, izvrgnulo u uslužnost prema režimu kakav je nespojiv s našim republikanskim tradicijama, francuska je vlada sa svoje strane odbacivala sve ono što je bilo takve naravi da je moglo nanijeti poraz srpsko-jugoslavenskoj vojsci, čak i onda kada se uvjerala da su počinjeni ratni zločini i zločini protiv čovječanstva, štoviše i tipičan "genocid", da se poslužimo terminom što ga je upotrijebila Komisija OUN-a za ljudska prava a prije no što će ga u spisu od 24. ožujka 1993. u svezi s preuzimanjem vlasti u Sarajevu ponovno uporabiti i Međunarodni sud. Čak i više od toga, sve se odvijalo kao da je elizejska politika, svojom podrškom teritorijalnom proširenju kombiniranom koliko je moguće s pristupom moru, osobito htjela nagraditi uporabu sile na terenu, tako da Srbija ne bi imala osjećaj "kako je ratovala nizašto". Ova podrška komadanju država Hrvatske i Bosne i Hercegovine probija u više govora F. Mitterranda od samoga početka srpske agresije. Isticana volja da se ne razbije europski konsenzus nije ni imala drugog cilja. Tako se vidjelo da London, Pariz i Atena naizmjenice, ili pak zajedno, blokiraju svaku zajedničku djelotvornu odluku, odbijajući tako službeno potvrditi propast komunističkog jugoslavenskog režima (i države), kao i nastanak novih demokratskih država, zacijelo nesavršenih, ali stvarnih. To je sve više i više jamčilo rezultate rata nametnutoga mladim demokracijama i novim državama, koje su ipak prvi put utemeljene na slobodno izraženom narodnom pravu glasa, iako je taj rat značio radikalno nazadovanje međunarodnoga prava, osobito humanitarnoga, zaprepašujuće razaranja europske intelektualne i juridičke građevine koja je teško izgrađena, izdaju njezinih etičkih temelja, uništa-

³⁰ *The Guardian*, 7. listopada 1992.

vanje njezinih moralnih uporišta. Znakovita su ilustracija ovomu izvrtanju vrijednosti okolnosti vrlo spornoga posjeta predsjednika francuske republike Sarajevu 28. lipnja 1992. Odbivši da ga u Splitu primi šef nove Hrvatske države, uz obrazloženje da je to zbog ličnosti ovoga posljednjega i radi toga da se tobože ne bi ugrozili rezultati puta, on nije držao šokantnim stisnuti ruku odgovornima za zločinačku opsadu Sarajeva, kao i ljudima koji su ipak izvršili ili pak organizirali najteže zločine (Mladić, Karadžić), kao i kidnapirali šefa jedne države i uzeli ga za taoca (Izetbegovića u Sarajevu, kada se vraćao s jedne međunarodne konferencije), a još k tomu sukrivcima za atentate na šefove država ili vlada (Mesića, Markovića i Tuđmana, prilikom daljinski vođenog raketiranja predsjedničkih zgrada – Banskih dvora u Zagrebu 1991.).³¹

Ovaj prikaz ponašanja velikih demokratskih država može biti samo nesmiljena optužba, i to bez ikakve olakotne okolnosti, a temelji se na mučnim konstatacijama. Zločini, kolektivna silovanja, postojanje logora smrti i koncentracijskih logora bili su poznati i provjereni više mjeseci prije no što su u tisku javno prokazani. Te su se činjenice namjerno zataškavale, ako se zna da su u Hrvatskoj bile formalno utvrđene već g. 1991., a svjetskoj su javnosti bile otkrivene istom u kolovozu 1992., zbog golemog opsega zločina počinjenih u Bosni, koji su pak i sami bili dobro poznati već od svibnja i lipnja 1992. Te su strahote svijetu otkrivene blagoglasno i potihom. Tako je gospođa S. Veil, prije no što je nabolje izmijenila svoje gledište u skladu s razvojem pogleda američkih medija i vlade, držala kako ne treba "popuštati emocijama", dodajući kako se u svezi s kvalifikacijom počinjenih zločina (posebice masovnih silovanja), a budući da je riječ o naravi logora, ona može samo "suzdržati".³² Službeni je razlog bio što je trebalo ostaviti otvorenima putove za pregovore, koji su, međutim, svakodnevno sve više propadali u glib, podudarajući se s igrom što ju je igrao agresor. Pod izlikom kako valja dati "vremena vremenu" i kako ne treba dodavati "rat na rat", ostavljena je puna sloboda za odvijanje zločina. Pravi je cilj, na kraju krajeva, bio zataškati nedostatke vlada, diplomatski nemar i ponašanje koje će se postupno sve obilnije otkrivati kao kolektivni kukavičluk političara.

Kad je riječ o glavnom tajniku OUN-a G. Pérezu de Cuellaru, čiji se mandat približavao kraju, on je tjerao države da ne priznaju nove demokracije. Osobito Njemačka, koja je tijekom više desetljeća bila zadužena da u ime zapadnoga bloka i Europe subvencionira Jugoslaviju, da potpomaže njezinu državu i režim, da na rukama nosi njezino gospodarstvo, da financijski potpomaže Beograd, prihvaćajući masovnu emigraciju, i koja je, slanjem radničkih plaća u zemlju i turizmom obilno pridonijela tomu da se odgodi brodolom samoupravnoga socijalizma, sa svoje je strane nakanila, prije no što bude prekasno, obilježiti

³¹ Takva je praksa bila postojana. Navedenim činjenicama možemo dodati ubojstvo prvoga ministra G. Turajlića u Sarajevu u siječnju 1993., unatoč tomu što je bio pod "zaštitom" francuskih plavih kaciga, pošto su ga izvukli iz vozila kojim su ga prevozili, i to bez ikakve volje pratnje da pruži otpor. Takav razbojnički čin, izveden pred očima UNPROFOR-a, ponovio se stotine puta u zonama koje u Hrvatskoj "štiti" OUN, gdje su srpske milicije ubile, uništile, istjerale skupine stanovništva posve nekažnjeno i bez uzbuđivanja medija i međunarodnih odgovornih ljudi, koji su umjesto toga radije reagirali na pokušaje ponovnog hrvatskog zauzimanja okupiranih područja ili pak na htijenje onih koji su protjerani sa svojih ognjišta da se vrate.

³² *Le Monde*, 27. kolovoza 1992. Takvo njegovo rasuđivanje to više čudi što je istodobno tisak podsjetio na govor glavnoga tajnika francuske policije pod režimom iz Vichya, koji je ovim riječima opravdavao onodobna masovna uhićenja: "Uloga je javnoga mišljenja da se uzbuđuje. Uloga je vlade da napravi izbor", citirao J. NOBECOURT u *L'Express* 13. kolovoza 1992. recenzirajući *Carnets du pasteur Bogner, 1940-45*, Fayard, 1992.

novi politički tijek na Istoku. No, isti oni koji nisu razumjeli ponovno njemačko ujedinjenje, ni baltičku emancipaciju, podržavajući sad Gorbačova a sad povlađujući pučistima, ignorirajući ili potcjenjujući B. Jeljcina prije no što će ga primiti kao šefa države, koji su davali jamstva rumunjskoj vladi koja je, unatoč svemu, bila sumnjiva, izražavali svoju zabrinutost zbog ponovnih javljanja austrijskog utjecaja u Srednjoj Europi, ako se već nisu otvoreno hvatali za "vatikanska rovarjenja" i "apetite" Katoličke crkve, dobili su pristanak od Njemačke, ali također i od Italije, Austrije i Mađarske, da će se one svrstati uz stav Londona i Pariza. U ime europskog konsenzusa Njemačka je pristala popustiti. To pak nije spriječilo (nego naprotiv) izbijanje rata; protunjemačko raspoloženje kojim se poslužila beogradska propaganda, a koje se i kod nas u Francuskoj obilno rabi, otvoreno je pothranjivalo diplomatsku pasivnost. Brijunski sporazumi, nametnuti Sloveniji i Hrvatskoj, koje su pristale na to da se na tri mjeseca zamrznu priznavanja a da za uzvrat odgode proglašenja neovisnosti, nisu riješili ništa.

Po isteku toga roka, od razmatranih priznanja nije bilo ništa, jer je Njemačka ponovno pristala da ne bude usamljeni jahač unatoč zlokobnomu odvijanju događaja, jer je *već od listopada 1991. rat* koji je od ranije bjesnio u Hrvatskoj *zahvaćao hrvatska mjesta u Bosni i Hercegovini*, a da se nitko od Pariza do Londona zbog toga nije uzbudio, čak i prolazeći kroz Sarajevo. Na kraju, i samo pošto je Europska zajednica donijela načelnu odluku o priznavanju nove slovenske i hrvatske države, odlažući, međutim, do 15. siječnja 1992. primjenu toga priznanja koje je, pri svemu tomu, bilo deklarativna i rekognitivna značaja (dakle, retroaktivno a ne konstitutivno), Bonn je obznanio svoju odluku da, *u skladu sa zajedničkim stajalištem* koje je utvrđeno konsenzusom (a nikako jednostrano, kako se to željelo prikazati), prizna nove države. Ta je odluka donesena 16. prosinca 1991., *istodobno s odlukom Švedske i nakon pet drugih* istorodnih odluka, među kojima i odlukom Islanda. Ali taj je događaj u Francuskoj pokrenuo žestoke reakcije i pridonio da se još pothrani kroatofobija koja je već bila udomaćena i postala tradicionalnom, a koja je, uostalom, harala čak i u Crkvi. Odbijanje da se uvaži novost situacije bilo je to tvrdoglavije što se potranjivalo protunjemačkim raspoloženjem, iako se ono nije priznavalo (zbog europske integracije) i što je povijesno poznavanje novih država kod nas u Francuskoj nalikovalo karikaturi; u biti je bilo sastavljeno od predrasuda, a nikada temeljno na proturječnom utvrđivanju činjenica i događaja koji su pridonijeli da se oblikuju naša refleksna ponašanja prema njima.

§ 2. Papino zalaganje za život nacijâ u demokraciji

Vodjenje jugoslavenske krize doživjelo je više uzastopnih diplomatskih faza koje su imale isti kukavan rezultat. Iza britanske faze (s lordom Carringtonom) uslijedila je faza Organizacije ujedinjenih naroda. Tako je Cyrus Vance, pošto je objasnio da plave kacige ne mogu ići u Hrvatsku (na granične crte) jer se ondje vodi rat, dodao da one ne mogu otići ni u Bosnu; ali ovaj put zato što ondje nema rata. Uporno se šutjelo o operacijama istrebljivanja i o razaranjima koja su ipak pogodila i Bosnu i Hercegovinu već od listopada 1991. kada su onamo stigli rezervisti iz Srbije i Crne Gore, za koje se računalo da su ratoborniji od srpskoga stanovništva istočne Hercegovine.

Nakon posjeta ministra H. Genschera Vatikanu, nastupila je kratka njemačka faza koja je smjesta neutralizirana, a koja je neke navela da dadu maha protunjemačkom raspoloženju koje je bilo i neopravdano i anakronično te začinjeno neprikrivenim protukatoličanstvom.

U jugoslavensku se krizu Sveti otac umiješao 29. lipnja 1991., kako bi izrazio svoju zabrinutost za mir u slučaju otvorenoga rata u Jugoslaviji. Njegova odmjerena ali čvrsta riječ u obranu slabih i potlačenih željela je od prve postati sastavnim dijelom institucionalnih okvira Vijeća sigurnosti i OUN-a, podržavajući mirotvorna zalaganja pokrenuta u krilu tih organizacija. Ali je Papa pokazao, posebno u svezi sa zaljevskim ratom, kako se ne ustručava distancirati od dvoilične igre moćnih. On je to ponovno učinio u svezi s bivšom Jugoslavijom, kada je utvrdio nepravdu što je moćni i bogati očituju prema slabima, aroganciju i prezir velikih prema malima. Držanje kakvo je usvojio u palestinskom pitanju nastavilo se, dakle, i u obrani malih europskih nacija. Rat u Jugoslaviji bio je, naime, teško kršenje Povelje OUN-a, Helsinških sporazuma (1975) i Europske povelje iz Pariza (1990), a njihove odredbe, koje su ipak svi prihvatili, i koje su, uostalom, vrlo jasne u pogledu granica, o uzajamnoj pomoći i legitimnoj obrani, pogazili su ne samo agresori i poticatelji rata, nego i oni koji su tobože bili jamci mira, odgovorni za budućnost svijeta.³³

Rat nametnut novim demokracijama, proizašlima iz bivše Jugoslavije, ima svoj stil. To je tridesetgodišnji rat (opsada gradova, pljačke, svakovrsno nasilje nad osobama i dobrima), ali sa sredstvima za razaranja i istrebljivanje s kraja 20. stoljeća. To nije građanski rat nego nasilje što ga je nametnuo režim na zalasku, koji se napaja anakroničkim osvajačkim programom i koji ponovno želi aktualizirati stari srednjovjekovni san o srpskom carstvu. Ali, iza ove povijesne oplata ponavljaju se tragedije iz Budimpešte (1956) i Praga (1968). Nije uzalud u ožujku 1991. zaključen sporazum između budućih moskovskih pučista i klana beogradskih generala, mimo vlada i civilne vlasti jedne i druge države. Nije to, jednako tako, ni međuetnički srpsko-hrvatski rat, jer su njime pogodene bez razlike sve nesrpske skupine stanovništva: tako u Slavoniji, naravno, Hrvati, ali i Mađari, manjinski Ukrajinci, Slovaci, Rusini, Česi – svi su na udaru istoga nasilja, a mnogobrojni su Srbi branili Vukovar. Različiti postupci u tome ratu i ratni scenarij pokazuju kako je riječ o sukobu što ga je želio režim koji je ostao totalitaran, tobože u ime i u interesu jedne prevarene nacije, suprotstavljajući je svakoj od drugih susjednih nacija.

Krivo je tvrditi da bi taj rat bio posljedica pradjedovske mržnje između Srba i Hrvata, jer su oni tijekom trinaest stoljeća miroljubivo živjeli jedni s drugima, usprkos kobnoj i neprestanoj igri velikih sila. Jaz se počeo produbljivati istom 1919. i on je postupno razdvojio Srbe na jednoj a sve ostale narode na drugoj strani (Slovence, Hrvate, Albance, Makedonce i čak Crnogorce, kao i sve muslimane). Ako mržnje ima, ona se najprije pojavila kod Srba, da bi se istom zatim proširila kod svih ostalih. Vrlo se općenito afektira s time što se sadašnji sukob smješta u kontekst činjenica drugoga svjetskoga rata kojemu se, unatoč svemu, ne želi saznati prava povijest. Pokoljima što su ih nad Srbima počinili hrvatski ekstremisti (ustaše) prethodila su nebrojena individualna i kolektivna umorstva počinjena nad Hrvatima između 1918. i 1939., a zatim već od prvih dana rata masovni pokolji stanovništva po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini što su ih počinili srpski ekstremisti (četnici) iz jugoslavenske vojske u rasulu. Istom nakon uspostave stvarnih kolaboracionističkih vlada i u Zagrebu i u Beogradu, uslijedile su protusrpske represalije i nastavila su se protuhrvatska i protumuslimanska nasilja. Svi su narodi platili jednak i vrlo težak danak u ljudskim životima. Ali je 1941. i 1991. ista agresija pokrenula istrebljivačku doktrinu, koja je bila razrađena odavna, a pribjegavalo joj se povremeno od prošloga stoljeća. Događajima iz drugoga svjetskoga rata

³³ *Le Figaro*, 8. svibnja 1992. i 11. siječnja 1993.

ni na koji se način ne mogu objasniti smrtno presude davno prije 1914., kao ni prijetnje likvidacijom i aneksijom koje su upućivane svim narodima koji su Srbiji susjedi.

Rat u Jugoslaviji nije, jednako tako, ni vjerski rat.³⁴ U takvu bi slučaju religije sa svih strana bile u sukobu jedne s drugima, a to se nije dogodilo. U Beogradu zasigurno vlada vrlo žestoko protumuslimansko raspoloženje prema Albancima i Bošnjacima zbog osmanlijske prošlosti koja je bila blaža za pravoslavlje nego za katoličanstvo. Tursko je carstvo, naime, radije davalo prednost Crkvi kojoj je sjedište u Carigradu nego onoj koja središte ima u Rimu. Osim toga, bosanski su muslimani autohtoni Slaveni, a Albanci (potomci Ilira) tijekom četiri stoljeća su odolijevali Osmanlijama i podigli četrdesetak važnih ustanaka, što pak potvrđuje albansku volju za otpor i ukotvljenost u kršćansku Europu. Ni povijesno suparništvo između katoličanstva i pravoslavlja ne može biti dovoljno da bi sadašnjim događajima pridalo značaj vjerskoga rata. Ne samo što glasine koje se raznose o hrvatskoj Katoličkoj crkvi u svezi s njezinom navodnom prošlošću ne odgovaraju stvarnosti, nego je držanje njezinih poglavara često bilo časnije nego u drugim zemljama podvrgnutima njemačkoj okupaciji. Bliska narodu, hrvatska je Katolička crkva bila čvrsta kad je riječ o antisemitizmu, osuđujući genocid i sve ostale progone. S njezine strane nije bilo nikakva zagriženog kulta žrtava rata, nikakva javno istaknutog zahtjeva za osvetom, nikakve osviještene volje za konfrontacijom bilo s kime. Katolička poruka jasnije od pravoslavlja univerzalne vrijednosti stavlja iznad nacionalnih vrednota. Ne samo što su odgovorni ljudi Katoličke crkve u Hrvatskoj i u Bosni uvijek osuđivali ideju teritorijalne podjele priznatih država, nego je njihova uskrsnja poruka 1991., dakle prije rata, uporno preporučivala vjernicima da rješenje za poteškoće potraže u posvećenju. Istodobno se, međutim, poruka objavljena prigodom pravoslavnog Uskrsa živo zalagala za nacionalno jedinstvo oko neke vrste uzdizanja kulta Srba (i samo njih) koji su poginuli u prošlim ratovima (vidi dokument u prilogu) preuzimajući pod svoje klišeje u kojima se povijest miješa s legendom i gdje se prepliću lažno i istinito. Različiti ton tih diskursa protuslovi tezi o obostrano vjerskom značaju jednoga tobože interetničkoga sukoba. Doista, sve to ništa ne kazuje o tome da su u Hrvatskoj srpski ekstremisti, prispjeli često iz Srbije (kao paravojni vođe Dragan, Arkan i Šešelj), orobili, protjerali i istrijbili ne samo katolike svake nacionalne pripadnosti, nego i neposlušne autohtone Srbe, Ukrajince i Rusine koji su pravoslavni ili unijati, grkokatolike, protestante koji su posebice Hrvati, Česi ili Mađari. Uništeno je, poklano ili protjerano sve što nije bilo srpsko, dok su autohtoni Srbi kadšto branili ili pak željeli postići da se poštede opsjednuti hrvatski gradovi. Omiljeni su ciljevi u tim gradovima bili spomenici, vjerski ili ne, koji su podsjećali na pripadnost kraja hrvatskoj kulturi i kršćanskoj Europi, osobito spomenici romaničkog, gotičkog, renesansnog ili baroknog stila (u Iloku, Vukovaru, Lipiku, itd...). Da su u tom sukobu bile suprotstavljene vjere, kako bi se objasnilo što su izostali veći i sustavni srazovi između islama i katoličanstva kao religija i kako protumačiti podršku Katoličke crkve u Hrvatskoj cjelovitosti bosanske države koju je Zagreb priznao i neovisnost koje su u ožujku 1992. podržali i muslimani i katolici te zemlje? Zašto postoji stari i otvoreni sukob između makedonskih i srpskih pravoslavaca? Zašto između srpskog i crnogorskog pravoslavlja stalno lebdi prijetnja od raskola glede autokefalnosti?

Katolička vjera i islam bili su osobito na nišanu, kao što to potvrđuje rušenje 500 do 600 crkava i toliko džamija koje su u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u gotovo svim slučajevima

³⁴ P. GARDE, "Ex-Yougoslavie: une fausse guerre de religion", in POLITIQUE INTERNATIONALE, n° 58/1992, p. 45.

uzimali za ciljeve srpsko-jugoslavenski topnici, ili su ih rušili dinamitom i metodički buldožerima sraznjivali sa zemljom pošto bi vojnici zauzeli gradove. No, sve se to čini manje protiv vjere nego protiv specifične lokalne kulture što ju dotične građevine utjelovljuju, kulture kojoj je katoličanstvo (uz protestantizam, ali također i islam, zajedno s pravoslavljem i prije njega) samo sastavni dio, doduše najvažniji. Možda je u tome razlog zašto je međunarodno javno mišljenje, poglavito s katoličke strane, toliko malo i tako slabo reagiralo na uništavanje hrvatskih crkava i samostana i toliko bojažljivo odgovorilo, naročito u francuskim župama, na Papine apele za solidarnost. Nitko se u tome ne može prevariti, jer je svatko među agresorima, među napadnutima i među gledateljima ta razaranja ponajprije doživio kao htijenje da se unište narodi i kulture, da se unakaze mjesta i da se zaniječe njihova povijest i njihova nacionalna pripadnost, a manje kao napad na katoličanstvo. Zbog toga tako malo odgovornih vjerskih osoba, po uzoru na javno mišljenje i na političare, drži da ih se tiču događaji u Bosni, a još manje oni u Hrvatskoj, u svezi s kojima je zapanjujuće slabašna bila mobilizacija energije i duhova s obzirom na drame koje se odvijaju pred našim očima.

Očigledno, jezik odgovornih hrvatskih vjerskih ličnosti i jezik vođa srpskoga pravoslavlja nije bio isti. Jedni i drugi ne ugađaju svoj diskurs na isti registar. Unatoč tomu što tvrde kako katoličanstvo, uz ostale vjere, tvori dio hrvatske kulture, unatoč tomu što podsjećaju da je ono obilježilo povijest toga naroda, da je ono ukorijenjeno u tlo i urezano u srce stanovništva, hrvatski su se biskupi, sa svoje strane, suzdržali od dvostrukoga jezika, jednoga za internu uporabu, koji bi bio ratoboran, a drugoga za vanjsku uporabu, koji bi htio biti pomirljiv.

U njihovu apelu kolovoza 1991., koji je, nakon više drugih, ostao kod nas bez odjeka, stajalo je: "Pastirima i vjernicima Srpske pravoslavne crkve mi izražavamo svoju volju za suradnjom u zajedničkoj molitvi i uzajamnom pomaganju, u prilog žrtvama i radi otvaranja perspektiva dostojnih Kristovih učenika." U najžešćem jeku rata, zagrebački kardinal uputio je vjernicima i cijelomu hrvatskomu narodu ovu preporuku: "Čak ako moj protivnik sruši moju kuću, ja ću braniti njegovu; ako sruši moju crkvu, ja ću zaštititi njegovu; ako mi on ubije oca, ja ću zaštititi njegovu." Ova poruka odbacuje svaku ideju osvete i nadilazi opraštanje nanesenih nepravdi.

Čak ako to i ne može biti u potpunosti reprezentativno niti značiti konačno stajalište Srpske pravoslavne crkve, ona je, unatoč svemu, i to na svečan način, usred ruševina Vukovara zagazila u brazdu osvajačkih vojski i paravojnih skupina, a na poziv ekstremističkih srpskih vođa Šešelja i Arkana koji su javno pozvali na "genocid" i koji su službeno optuženi za ratne zločine i zločine protiv čovječanstva.³⁵ Nakon susreta kardinala Kuharića s patrijarhom Pavlom 24. kolovoza 1991. u Slavonskom Brodu i nakon ustrajnih poziva Ivana Pavla II. za mir u Hrvatskoj, dio tiska u Srbiji je bjesnio. Razni srpski "stručnjaci" za rimokatoličanstvo očitovali su se o papinstvu i katoličanstvu zaprepašujućim riječima.

³⁵ Usp. *Le nettoyage ethnique...* (ranije citirano), str. 300 i sl. Pogledati dokumente što ih je pod okriljem OUN-a utvrdila Komisija Mazowiecki, a koji se donose u *Livre noir de l'ex- Yougoslavie - Purification ethnique et crimes de guerre*, Dokumenti su prikupili *Le Nouvel Observateur i Reporteri bez granica*, Arléa, Pariz, 1993.

Citirajući samo jedan primjer, koji dovoljno kazuje, pozvat ćemo se na članak što ga je jedan srpski "povjesničar i teolog" objavio u novosadskom listu *Dnevnik* (Vojvodina) s nadnevkom 3. lipnja 1991; pod naslovom: "Vatikan ponovno želi razapeti Srbiju kao i 1914." Argumentacija, koja je velikim dijelom rezultat konstrukcija, sastoji se u tome da se istakne kako se ponavlja Inkvizicija, kako Družba Isusova prelazi u "opću ofenzivu", jer je temeljna značajka isusovca "posvemašnje pokoravanje", na temelju kojega on sebi uzima pravo "ubiti one koji se ne podvrgavaju". Prema tome bi Vatikan bio utjelovljenje zla, a njegove su riznice "krcate bogatstvima upregnute kako bi potkupljivale i kvarile". Kad je o Ivanu Pavlu II. riječ, on je proglašen "grubijanom" zato što je za boravka u Mađarskoj »podržao slovensku i posebice hrvatsku neovisnost". Za autora toga članka ekumenizam ne bi bio ništa drugo doli pokušaj Katoličke crkve ne bi li zadobila prevagu "prvenstva papine moći i njegovih časti", jer "Rim ne želi evandeosko jedinstvo". U nastavku svojega dokazivanja, dotični teolog-povjesničar objašnjava da je katoličanstvo "stalna opasnost" za Srbiju. Kao dokaz tomu on želi navesti da je "pseudojugoslavenstvo msgr. Strossmayera" (đakovačkog biskupa u prošlom stoljeću koji je bio naklonjen južnoslavenskom jedinstvu) bilo "samo krinka čistoga jezuitizma", a da Konkordat (koji, uostalom, nikada nije bio ratificiran) između Svete stolice i jugoslavenske vlade u međuratnom razdoblju nije bio ništa drugo doli "pokušaj da se Jugoslavija podvrgne Vatikanu".

Drugoga je dosega bila, ali i s više razloga za zabrinutost, zajednička izjava što ju je tijekom ljeta 1990., nakon susreta s Miloševićem, objavio patrijarh Jovan u svezi s protukomunističkim demonstracijama u Beogradu, u kojoj je držao da one "kompromitiraju jedinstvo srpskoga naroda i znače napad na njegovo dostojanstvo". Još su preciznije i zapaljivije bile riječi Lukijana, pravoslavnog episkopa za Slavoniju (istočna Hrvatska), koji je svoje vjernike podučavao da bi oni "morali početi od početka, učeći najprije Stari zavjet i to poglavito Knjigu Mojsijevu, u kojoj se može naći ono čega se drže Albanci i Crnogorci, a to je oko za oko, zub za zub". Uoči događaja koji su krvlju zalili hrvatsku Slavoniju, isti je dostojanstvenik govorio: "Mi moramo što je moguće brže *osloboditi* Vukovar, jer nam on treba kako bismo od njega učinili svoje administrativno, kulturno i duhovno središte". Kada ga je prekinuo ekstremistički vođa Šešelj, dodajući "... i Osijek i Beli Manastir", ovaj je prelat zaključio: "u čišćenju moraju sudjelovati svi, sve srpsko stanovništvo".³⁶ Govoreći o onima među kojima je živio, to će reći među Hrvatima, isti je biskup izjavio: "Kao katolici, oni fizički jesu na Balkanu, ali oni gledaju prema Vatikanu. Oni nikada nisu bili naši prijatelji."³⁷ Jedva nešto blaže, uskršnjom porukom patrijarh Pavle posvetio je godinu 1991. pogrebnomu svetkovanju srpskih mučenika (priložen dokument). U medijima često nazočan monah Filaret, razmetljivo pred kamerama noseći strojnicu ili držeći u ruci lubanju dok bi propovijedao, izjavio je: "Hrvatski je narod genocidan narod".³⁸ Valjalo bi citirati i neke vatrene članke iz glasila Srpske pravoslavne crkve *Pravoslavlje* već tijekom osamdesetih godina, kao i neka "teološka" opravdanja duha osvete (Atanasije Jevtić). Zbog odbijanja Srpske pravos-

³⁶ Pogledati tjednik "Danis" 12. ožujka 1991., str. 13 i nezavisni crnogorski list "Monitor" 24. svibnja 1992. O nekim aspektima mobilizacije pravoslavnih crkava i njihovim unutarnjim problemima, osobito kada je riječ o Srpskoj crkvi: *Libération* 14-15. ožujka 1992., *Le Monde* 17. ožujka 1992. Vidjeti također apel pravoslavnih teologa srpskim biskupima i odgovor A. Jevtića *Le Monde*, 27. studenoga 1991.

³⁷ Prenio list *Večernje novosti* 29. srpnja 1991.

³⁸ O tim činjenicama, *Libération* 25. studenoga 1991. i beogradski tjednik *Vreme* 28. listopada 1991. Srpski nacionalistički lider Vuk Drašković pobunio se protiv toga nedostojnog i tako donesenog prizora: us njegove riječi prenesene u *Večernjem listu* 9. prosinca 1991.

lavne crkve da se distancira od nekih ratnih čina, Evangelička je njemačka crkva čak išla dotle da ospori sudjelovanje Srpske crkve u Ekumenskom vijeću crkava. Patrijarh Pavle je izjavio: "Ako je Božja volja da se vodi rat, tada se svaki Srbin mora tući časno i junački." Više od 400.000 srpskih mladića nisu htjeli čuti taj poziv. Sa svoje strane, sarajevski pravoslavni metropolit Nikolaj osudio je zločine, logore, silovanja muslimanki, što su ih, unatoč nagomilanim dokazima, odbijali priznati poglavari njegove crkve. Novosadski episkop Irenej Bulović pozvao je u "srpski križarski rat" protiv "urote u kojoj ne sudjeluje samo Vatikan, nego sada također i Svjetsko vijeće protestantskih crkava i Svjetski islamski kongres".³⁹

To što su dotične osobe nastupale u svojstvu, zainteresiranih, teško može opravdati da se u tome vide samo rubne inicijative ili pak usamljeni nastupi neodgovornih osoba. Takvih posvuda ima u manjem ili u većem broju i eventualno na svim razinama jedne crkvene hijerarhije. Valja ponovno istaknuti da je ipak netočno govoriti o ratu među religijama, jer ništa slično nisu izrekle odgovorne osobe Katoličke crkve ili pak Islama, koje se nisu poslužile istim vokabularom. Katolike svake nacionalne pripadnosti u Hrvatskoj zasigurno je rat teško pogodio. Stotinama crkava, katedrala, kapelica ili drugih vjerskih građevina koje su sustavno profanirane i uništene, valja dodati desetke redovnica koje su postale žrtvama razularene soldateske. Više svećenika upoznalo je najgora fizička zlostavljanja, a prvi među njima platio je svojim životom otac Ivo Burik, župnik iz Tovarnika u Slavoniji 9. listopada 1991.⁴⁰ Cilj je agresije bio da se, istodobno s ubijanjem stanovništva, ubiju njegova vjera, njegova kulturna i spomenička mjesta, kao svjedočanstva o pripadnosti zemlje i o njezinoj samosvojnosti.⁴¹

Kad je o Hrvatskoj riječ, ona postoji 1.300 godina, od toga četiri stoljeća u sklopu Austro-Ugarske i jedva nešto više od 70 godina u sklopu Jugoslavije. U tom je smislu njezino očekivanje da će moći imati udjela u pravu nacije na život bilo dovoljno. Ne bez zlobnih primisli i rasuđujući analogno pravoslavlju, određena propaganda nastoji poistovjetiti hrvatsku nacionalnu privrženost s vjerskom pripadnošću katoličanstvu. Takva predodžba zasigurno sa sobom nosi realnost svojstvenu istočnom kršćanstvu. Ona se, međutim, ne može primijeniti na Hrvatsku, gdje nema obvezatne podudarnosti između vjere i moći (ili nacije). Hrvatska doista jest katolička, ali ona nije samo to niti kani biti država ili nacija jedino katoličke vjere. A ona to nije ni postala, kako to sugeriraju zastupnici teze prema kojoj bi pravoslavlje bilo autentična slavenska vjera. Kako su Hrvatsku pokrstili Sveti Ćiril i Metodije prije raskola između dviju crkava, ona je jednostavno ostala vjernom svojim početnim zalozima, ali ostajući otvorenom svim vjerama koje su se učvrstile među njezinim stanovništvom.

Sa svojom Senjskom biskupijom, koja se spominje u dokumentima V. stoljeća, Krbavskom biskupijom koja je osnovana 1185., Zadarskom koju je Papa Atanazije IV. ustrojio kao

³⁹ Prenio *Večernji list* 15. siječnja 1993.

⁴⁰ Dobrano prije izbijanja rata protiv Hrvatske, za vrijeme terorističkih akcija koje su se po Hrvatskoj izvodile od kolovoza 1990., već je bio ubijen sveć. Antun Grahovar.

⁴¹ Vidjeti hrvatski tjednik *Glas Koncila*, a osobito broj izašao 11. listopada 1991., koji donosi popis crkava uništenih od prvih dana rata, uključujući i grko-katoličke crkve, kojih su vjernici Hrvati, Rusini, Ukrajinci, Makedonci i Rumunji.

nadbiskupiju 1154., istina je da je hrvatska katolička tradicija jedna od najbogatijih u Europi. Kninska biskupija potječe iz XI. st. i bila je kolijevkom Hrvatskoga kraljevstva, kojemu su se prvi suvereni krunili također u Duvnu, u Bosni i Hercegovini, *pa su sva ta mjesta Hrvatima ono što je Srbima Kosovo*. Upravo takve krajeve svojata Srbija, a da bi utemeljila svoja presezanja, opire se o nazočnost skupina stanovništva koje su srbizirane preko pravoslavlja (Vlasi) ili pak Srba koji su se ondje nastanili u XVII. i XVIII. st., ali također i nakon 1919. i nakon 1945., razdoblja kada je u tim mjestima počelo nestajati hrvatsko stanovništvo kao i njegove župe, budući da su hrvatski starosjedioci na razne načine i protiv svoje volje bili natjerani na iseljavanje združenim djelovanjem uzastopnih političkih vlasti (osmanlijske, bečke ili beogradske) ili pak srpskom kolonizacijom koja se stavila u službu različitih uzastopnih carstava, istodobno radi pokoravanja lokalnoga hrvatskog elementa i radi obrane granica najprije Turskoga carstva od Austro-Ugarske, zatim pak austrougarskih granica.

Nakon godine i pol pljački i pokolja, srpsko-jugoslavenska vojska i paravojni jurišni odredi ubili su u Hrvatskoj, pod izlikom da bi zaštitili stotinjak tisuća pripadnika srpske manjine u tzv. Krajini, između 7.000 i 10.000 osoba svih dobi, ne računajući u to više od 20.000 nestalih, više desetaka tisuća ranjenih, nešto više od 700.000 izbjeglica ili pak osoba koje su bile prisiljene promijeniti mjesto boravka. Za Bosnu i Hercegovinu broj mrtvih i nestalih premašuje 200.000 osoba, broj ranjenih nedvojbeno doseže dvostruki iznos te brojke, a broj izbjeglih i raseljenih osoba nadmašuje dva i pol milijuna. Materijalna se razaranja procjenjuju na desetke milijardi dolara. Dok u Srbiji i u Crnoj Gori ne treba žaliti ni zbog kakva uništavanja, gospodarstvo Hrvatske i Bosne i Hercegovine uništeno je, sve su se zajednice među sobom sukobile; žrtve su prisiljene da se kadšto bore među sobom ne bi li se domogli rijetke pomoći i sredstava za obranu, ili pak nešto onih područja koja nisu dopala u ruke agresora. Na ovome užasnom kraju dvadesetoga stoljeća, glad i epidemije ubijaju tisuće osoba u srcu Europe. Obećanja od 1945. "Nikada više toga!" ili pak "Nikada više rata!" postala su samo sjećanja. Jer su u *Europi ponovno postali mogućima rat i najgore strahote*, oni koji su za njih odgovorni ostaju posve nekažnjenima, a međunarodna zajednica namjerava priznati ono što je osvojeno, *награђујући тако злочин*. Ponovno je uskrsnuo svijet koncentracijskih logora, Nesrbima je nametnuto da oko ruke nose trake da bi se mogli razlikovati dok čekaju deportaciju, likvidaciju po redu, konfiskaciju svojih ognjišta i dobara koja se dodjeljuju zaslužnim predstavnicima vodeće nacije, a pobjedničkim trupama kao plijen.

Upravo oni koji su nekoć nepravedno optuživali papinsku vlast da je bila bojažljiva prema hitlerovskoj vojnoj moći te da je oklijevala u svezi s nacizmom i strahotama koje će sa sobom donijeti, ili pak da je "prikivala" ratne zločince u bijegu, danas se čude i pokazuju negodovanje pred gnjevom Ivana Pavla II. dok šiba odgađanja i kapitulantsku nemoć velikih država, nemušta nadmudrivanja moćnika koji stvari odgađaju i bijednički popuštaju pred ucjenama drugorazredne lokalne diktature, izazovima i zločinima nacional-komunizma koji je ipak nakazni hibrid velikih totalitarizama što ih je upoznalo ovo stoljeće. Upravo na to želi ukazati Papa, istodobno kada vlade odvrću svoj pogled. O tome želi govoriti Vrhovni poglavar Katoličke crkve kada šefovi država i vlada radije razgovaraju o nečem drugom. Dok Crkva sebe prepoznaje u onima koji pate i umiru, političari i dalje za svoje sugovornike priznaju one koji ubijaju, koji razaraju i koji to nastavljaju i dalje činiti bez ikakva ustručavanja. A ipak će starom popisu mjesta koja su sramota Europe, kao Auschwitz, Oradour, Guernica i toliko drugih odsada biti potrebno dodati drugi popis novih mjesta smrti, koja su posljedicom

kombinacije razaračke ludosti jednih i ravnodušnog kukavičluka drugih, a ta se mjesta zovu Vukovar, Dalj, Cerska, Mostar, Sarajevo, Srebrenica, Gorazde, Žepa, Erdut, Ilok, Škabrnja, da navedemo samo neka. Jer, poricanje ovih zločina od njihovih počinitelja, odbijanje vlada da se s njima suoče, nedjelotvornost međunarodnih organizacija, neobjavljivanje izvješća promatrača nisu još uvijek omogućili da se skine gusta koprena koja još uvijek prekriva tragičnu stvarnost. Zalažući se za obvezu upletanja, Ivan Pavao II. hoće istaknuti kako "samo središte međunarodnoga života nisu države nego čovjek".⁴² Podsjećajući na bosansku dramu, dok je govorio pred veleposlasticima, Vrhovni poglavar Katoličke crkve izjavljuje: "Time je ponižena cijela Europa. Uništen je ugled njezinim institucijama. Svi mirotvorni napori proteklih godina kao da su uništeni." On je svečano zamolio Međunarodnu zajednicu da "pokaže više političke volje i da ne prihvati agresiju i teritorijalno osvajanje silom, kao ni nastranost etničkoga čišćenja".⁴³

Budući da su stvari onakve kakvima ih već znamo, jasno je da stajališta Ivana Pavla II. ne duguju ništa improvizaciji, ni žurbi, ni pre nagljivanju, kao što ne proistječu iz nekontroliranih osjećaja, bilo kakve pristranosti ili pak nesmotrenog unaprijed stvorenog mišljenja. Njegove inicijative ne treba prosuđivati kao preuranjene; naprotiv, neodgovorni nedostatak inicijative u pravo vrijeme kod glavnih međunarodnih čimbenika neće se nikad moći dovoljno istaknuti i žigosati. Nesreća je htjela da u iznimnom trenutku europske i svjetske povijesti osrednje ličnosti vode brigu o interesima čovječanstva i nalaze se na čelu velikih sila.

Da bi se moglo razumjeti stajalište Ivana Pavla II. o jugoslavenskoj drami, treba se prisjetiti obilježja što ga je svojemu pontifikatu on nakanio dati svojom enciklikom *Redemptor Hominis* već 1979. U njoj izlaže učenje Crkve o čovjekovim pravima, a iz toga proistječe njegovo zauzimanje za slobodu nacija i za kolektivna prava, uključujući u to i pravo na državu kada za neku ljudsku skupinu nema drugoga sredstva da bi ostvarila svoja prava i slobode. Dana usmjerenost djelovanja Vrhovnoga poglavara Katoličke crkve potvrdila se i u njegovoj poruci *Egregiae virtutis* (1980) kojom se Sveti Ćiril i Metod proglašuju suzaštitnicima Europe. Kad je pak o njegovoj enciklici *Slavorum apostoli* iz 1985. riječ, ona se podjednako obraća slavenskim nacijama koje su se nalazile pod ideološkom i imperijalističkom dominacijom komunizma, kao i slobodnomu svijetu, gdje nije naišla na dovoljno odjeka koji bi bio na razini rokova koji su se najavljivali.

Međutim, u razvijanju svoje politike prema Istoku, Ivan Pavao II. držao se staze što ju je zacrtao Pavao VI. susrećući se sa svim vlastodržcima komunističkih zemalja, uključujući i one iz Jugoslavije. U jednoj audijenciji, 13. lipnja 1980., Papa je izjavio jugoslavenskom ministru vanjskih poslova kako Katolička crkva ne traži nikakvu povlasticu, nego samo da joj se zajamče uvjeti za slobodno djelovanje, kako bi vjernici bili punopravni građani. Dotada tomu nije bilo tako s obzirom na to što je članstvo u komunističkoj partiji uključivalo militantni ateizam, a članstvom u Partiji uvjetovao se pristup mnogobrojnim javnim funkcijama, kadšto čak i mogućnost zapošljavanja. Sveta je stolica otvoreno obvezala Jugoslaviju da nastavi igrati svoju ulogu u procesu popuštanja u krilu pokreta nesvrstanih, a da se u tom trenutku nitko zbog toga nije zgražao. Tada su se takve Papine opcije držale posve normalnima. Jednako je tako za većinu bilo posve "prirodno" da Pavao VI. od oca Werenfrida Van

⁴² *Le Figaro*, 18. siječnja 1993.

⁴³ *Ibidem*. Također *Le Figaro* 27–28. i 31. prosinca 1992.

Stratena, zatraži da promijeni ime svoje udruge koja se zvala "Pomoć progonoj crkvi". Učinjeno je to na izričit zahtjev maršala Tita, šefa jugoslavenske države, koji nije prihvaćao da se katolici te zemlje drže progonojima.⁴⁴ Dobro je bila primljena i poruka sućuti Ivana Pavla II. u kojoj je izrazio svoju brigu za sve narode Jugoslavije nakon Titove smrti. Usporedno sa svojim mirotvornim zalaganjem, zalaganjem za suradnju, razoružanje, pomoć zemljama u razvoju, Papa je posve prirodno, u svezi s Istočnom Europom, u središte svojih preokupacija stavljao dvije realnosti: članove Katoličke crkve i narode. On je i dalje o tome vodio brigu, podržavajući proces novih demokracija.

U posebnom slučaju Hrvatske, na primjer, Papa je također držao kontinuitet.⁴⁵ Tako je Pavao VI. kanonizirao prvoga hrvatskog sveca, franjevca iz Šibenika Nikolu Tavelića, a Ivan Pavao II. pristupio je kanonizaciji kapucina iz Herceg Novoga, Leopolda Bogdana Mandića koji je umro 1942.⁴⁶ Trebalo je, dakle, čekati gotovo 1000 godina da bi hrvatski narod dobio svoje

⁴⁴ V. našu studiju "Le statut des religions dans les Etats socialistes d'Europe centrale de 1945 à 1989", in *La liberté religieuse dans le Monde*, Ed. Universitaires 1991., osobito stranice 185. i sl.

⁴⁵ Inače odlično djelo B. Lecomtea više nego suzdržano govori o katoličanstvu u Jugoslaviji, o djelovanju, intervencijama i izjavama Ivana Pavla II. što se tiču katoličkih zemalja, a koje su ipak brojne. No, jednako kao u Poljskoj ili drugdje na Istoku, da ponovimo Papine zahtjeve, katolici u Jugoslaviji i posebice oni u Sloveniji, Hrvatskoj, i Bosni i Hercegovini:

- hoće u novinama, na radiju, na televiziji vidjeti istinitu sliku o sebi;
- imaju potrebu (kao svaka nacija) naznati istinu o sebi i naročito imaju pravo pristupa povijesnoj istini;
- proživjeli su beskrajno nasilje sad svojim identitetom, bili su frustrirani onime što im je bilo na srcu, a što je često bio tabu, ne samo pod komunizmom, nego već od 1919;
- žele vidjeti da se iz ladica vade neka najokrutnija otkrića (kao Katynska šuma za Poljake).

I za Jugoslaviju bi se moglo reći da je "Svako neovisno izjašnjavanje o povijesti bilo prijetnja režimu. Vaditi dosjee, pobijati službene laži, ponovno povezivati niti tradicije... to je najveći zločin", B. Lecomte, *op. cit.*, str. 209. Takvo bi se stanje stvari možda najbolje moglo primijeniti na položaj katolika u Jugoslaviji, i naročito onih u Hrvatskoj. Ako postoji nacija, Crkva, povijest u svezi s kojima bi "istina trebala nadvladati nad lažima", onda se to najprije odnosi na Hrvatsku, kao na državu i narod koji su u ovome stoljeću među najklevetanijim narodima u Europi. Mješovita komisija povjesničara morala bi jednoga dana jasno utvrditi što je zapravo bila povijest Hrvata, morala bi usporediti njihovo ponašanje s istodobnim ponašanjem onih koji ih toliko uporno i kolektivno sude i kaljaju.

⁴⁶ Kada je riječ o "velikim povijesnim ličnostima" katoličanstva pod totalitarnim režimima, ime kardinala Stepinca u najboljem se slučaju zabašuruje a u najgorem slučaju kalja, kako bi se preko njega pogodila cijela nacija. Stajalište Vatikana o tom predmetu mnogo je manje "političko" i označeno nego li primjerice stajalište Crkve u Francuskoj, da ne govorimo o često podmuklim i klevetničkim riječima o ovome velikom prelatu prema kojemu nije ispravljena nepravda što mu je nanesena. Revidirati službenu povijest što nam ju je ostavio komunizam, to je moralna obveza i nuždan zahtjev, ako želimo dobro uočiti na koji se način u Francuskoj prikazuju neke činjenice što se na njega odnose. Tako *L'Événement du Jeudi* (25. veljače – 3. ožujka 1993) spominje javni nagovještaj postupka za kanonizaciju kardinala Stepinca koji bi "potajno" bio otvoren u Rimu 1981., govoreći tom prigodom o "Hrvatskoj katoličkoj crkvi". Takva terminologija ne samo što zastranjuje, nego je i netočna. Prijedimo na spominjanje značaja procedure koji se kvalificira kao "potajni" (umjesto "tajno", jer je to uobičajeni kanonski zahtjev), kao da se želi baciti sumnja, ako ne i sramota na takav poticaj, da je u njemu nešto sramotno. Način na koji se ističe *nacionalni* značaj hrvatske Katoličke crkve pokazuje da se ovdje radi o običnom i pukom neznanju, ili pak, prije, o uporabi argumenta propagandnoga značaja kojemu se naslućuje podrijetlo. Budući da je Katolička crkva jedinstvena i univerzalna, ideja "nacionalne" crkve, koja odgovara pravoslavlju, nije primjerena kada je riječ o Hrvatskoj. To, možda, odgovara pojmu autokefalnosti, ali Katolička crkva nije u Hrvatskoj nimalo više "nacionalna" ili autokefalna nego drugdje. Ona nije nimalo više hrvatska nego francuska ili talijanska, čak ako i može biti u Hrvatskoj ili u Francuskoj ili drugdje. To u najmanju ruku otkriva neprimjerenost pojmovnoga aparata koji se rabi, ako već ne i neprihvatljivu naklonost da se rasuđuje po analogiji, preuzimajući propagandnu terminologiju s vrlo izraženom konotacijom koja nosi svoju tvorničku etiketu i oznaku o svojem podrijetlu.

prve svece, iako je povijest crkve u toj zemlji tijekom stoljeća bila osobito bolna. Poznavanje te zemlje bilo je kod Karola Wojtyła olakšano njegovim druženjem s kardinalom Šeperom (dugogodišnjim stupom Kongregacije za nauk vjere) i nadbiskupom Kuharićem, kao i njegovim boravcima u Zavodu Svetoga Jeronima koji je tijekom stoljeća bio nekom vrstom hrvatskoga otočića u Rimu. To je Papi omogućilo da bolje od drugih shvati istinsku hrvatsku stvarnost, uključujući i stvarnost godina rata (1941–1945) koja je toliko bila krivotvorena i kojom se toliko manipuliralo. Tako je mogao uočiti sličnosti između poljske i hrvatske povijesti i njihovu *zajedničku potrebu za istinom*.

Izravne Papine veze s hrvatskim narodom postojale su također i u jugoslavenskom okviru. Tako je prigodom Sabora mladeži iz hrvatske dijaspore u Zagrebu 26.–27. listopada 1985. Papina poruka upućena Saboru podsjetila kako su Hrvati među slavenskim narodima prvi, prije trinaest stoljeća, prigrlili katoličku vjeru, te da su njihovi vjerski, dakle kulturni korijeni isti kao i oni drugih europskih naroda. Ukazano je na to kako su hrvatski katolici na spoju Istoka i Zapada, u doticaju s različitim narodima i kulturama, u višekonfesionalnoj i mnogonacionalnoj zemlji. U svezi s tim Papa je precizirao: "Vi se posebno pozivate da u punoj svijesti o svojem vjerskom, kulturnom i nacionalnom identitetu razvijate dijalog s kršćanima drugih vjera, s muslimanima i onima koji ne vjeruju. Ja upućujem – dodao je Ivan Pavao II. – svoje srdačne pozdrave svima mladima različitim naroda i nacionalnosti koji s vama žive u Jugoslaviji: mladim pravoslavicima, muslimanima, mladima drugih vjera ili pak onima koji ne vjeruju." Kada je 1991. imenovao dvadeset i tri kardinala, Papa je izrazio poštovanje vjernicima iz bivših komunističkih zemalja i onima iz Azije, pozivajući u predvečerje jugoslavenske drame "da se moli za one koji pate, a osobito u Hrvatskoj i Sloveniji".⁴⁷ Nitko tada nije shvatio snagu te poruke i neodložnost poziva. Suprotno nekim brzopletim sudovima, može se reći da Ivan Pavao II., čak i uz opasnost da iznevjeri očekivanje narodâ kojih se to tiče, nije nikada izrijeком ohrabrivao nijednu težnju za suverenošću, a još manje za neovisnošću. Trebalo je mnogo mrtvih, mnogo prolivene krvi, užasa i razaranja, pa da bi oprezna vatikanska diplomacija, koja uvijek pažljivo prati poteze drugih velikih diplomacija, izvukla zaključke o tragičnim događajima. Ali, kada ona nešto učini, neće biti te nedjelotvornosti, te dvosmislenosti, ako ne i dvoličnosti, koje su odviše često bile značajkom ponašanja vladâ i međunarodnih organizacija u jugoslavenskoj stvari.

Već početkom kolovoza 1991. mons. Tauran je pošao u Zagreb, a potom u Beograd, i susreo se s lokalnim vjerskim vlastima, pošto je 29. srpnja u Vatikanu primio veleposlanike zemalja EEZ-a. Značajno je da je Sveta stolica već tada izrazila želju da se opreme mirotvorne snage. One će na mjesto događaja doći istom šest mjeseci kasnije, i u Hrvatsku i u Bosnu, koje je svijet bio ostavio i natjerao ih na to da se prepuste Providnosti. To će istaknuti kardinal Decourtray podsjećajući istodobno na sudbinu Kurda te mučeničkog stanovništva Libanona i Hrvatske. Sâm on, kao i kardinal Etchegaray, poći će, uostalom, u Zagreb, a ti su posjeti navješćivali kakvi će biti diplomatski koraci što su se pripremali.⁴⁸ Europski prijedlozi da se

⁴⁷ *Le Monde*, 30. lipnja – 1. srpnja 1991.

⁴⁸ Govoreći uoči referenduma o sporazumima iz Maastrichta, msgr. Duval najprije za svoj račun preuzima optužbu za "tribalističke" tendencije. Spominjući u svezi s time narode Srednje Europe i nabrajajući ih, on u nabranju ispušta Slovence i Hrvate kojih su države ipak u to vrijeme bile priznate, ali navodi Čehe i Slovake koji još nisu bili osnovali različite države (*Le Monde*, 9. studenoga 1992). Njegove riječi i njegovo stajalište o jugoslavenskom sukobu doživjet će razvoj nakon njegova zakašnjelog posjeta mjestu događaja (u svezi s nepovoljnim službenim stajalištem) zajedno s druga četiri francuska biskupa (*Le Monde*, 31.

prizna Bosna i Hercegovina bit će primljeni s olakšanjem kod Svete stolice, koja neće iskazivati ista oklijevanja ili pak prešućivanja kao neke vlade koje su ipak bile uključene u proces priznavanja. Vatikanska je diplomacija čak prikrila neke slabe odluke i međunarodnu neodlučnost kojih su se kobne posljedice sve više gomilale. U prosincu 1991. u Rimu je kršćanska demokracija održala Kongres o socijalnom naučavanju Crkve. Toj su manifestaciji bile nazočne političke ličnosti iz cijeloga svijeta, a na njoj su države Latinske Amerike prihvatile ideju što ju je podržavala Sveta stolica, da se priznaju države Hrvatska i Slovenija. No, kako su njihova gospodarstva odviše ovisna o Sjedinjenim Državama, a ove su i dalje šutke preko svega prelazile, ta dobra raspoloženja predstavnika latinsko-američkih država nisu imala izravnih posljedica.

Sveta je stolica službeno priznala Hrvatsku i Sloveniju 13. siječnja 1992., ili na osmom mjestu i dva dana prije no što će početi vrijediti priznanje članica Europske zajednice, koje su se o tome dogovorile u prosincu 1991. Ta je odluka odmah neke iznenadila i zasmetala. Istina je da je u normalnim i manje dramatičnim okolnostima vatikanska praksa da kasno priznaje nove države. U nekim je slučajevima čekanje moglo potrajati čak nekoliko desetljeća. Ali tragediji koja se odigravala nije bilo ravne i u povijesti je bila bez presedana, a međunarodna zajednica nije izmjerila važnost uloga kojega je Sveta stolica bila svršeno svjesna. U toj, kao i u mnogobrojnim drugim prilikama, Papa se pokazao kao "najbolji branitelj čovjekovih prava... jedini državnik... koji je sposoban dati (nam) točnu analizu događaja."⁴⁹

Tako ta priznanja novih država nisu bila usmjerena ni protiv koga, vatikanska je inicijativa bila popraćena svim nužnim oprezom. Sveta se stolica zalagala za mir i samoodređenje naroda, za poštivanje prava svih manjina. Već za Božić 1991., kada je Hrvatskom rat pustošio već deset mjeseci, a terorizam harao već godinu i pol, Ivan Pavao II. je uskliknuo: "Dosta je rata u našoj dragoj hrvatskoj zemlji!" Tom je gestom htio pružiti podršku žrtvama agresije, stajući na stranu slabih, progonjenih i onih koje su svi napustili. Mons. Tauran će situaciju sažeti u tvrdnji kako je hrvatskom narodu priznanje njegove države priskrbilo njegovo mučeništvo.⁵⁰ Diplomatski su odnosi uspostavljeni već 8. veljače 1992., kako bi se moglo odgovoriti hitnosti situacije, a Sveta je stolica dolaskom apostolskog nuncija Giulija Einaudija u Zagreb, izmijenila veleposlanike s Hrvatskom kao deveta po redu. Prije predvidljivoga širenja pokolja na sasvim blizu Bosnu, Sveta je stolica istodobno objavila priopćenje izjavljujući kako šutjeti i ne učiniti sve što je moguće za zaustavljanje agresije protiv stanovništva koje je bez obrane – znači grijeh propusta.⁵¹ Posljedice toga propusta pokazat će se kobnima ne samo za žrtve, nego i za međunarodni poredak koji se pokazivao sve oronulijim, zatečen i nastankom novih država i pitanjem manjina.

prosina 1992.).

⁴⁹ A. FROSSARD, Predgovor knjizi *Jean-Paul II. i politička etika*, uredio J. B. D'ONORIO, Éditions Universitaires, str. 7 i 8.

⁵⁰ *Le Monde*, 27–28. prosinca 1992. U istome duhu i iz istih razloga Vatikan je priznao Bosnu i Hercegovinu 20. kolovoza 1992., dok su europske zemlje to učinile 6. kolovoza. Za Hrvatsku je Europska zajednica odlučila da je prizna 16. prosinca 1991. a Sveta je stolica to učinila 13. siječnja 1992. U oba slučaja rat je već bjesnio više od šest mjeseci u Hrvatskoj i više od četiri mjeseca u Bosni i Hercegovini.

⁵¹ *Le Figaro*, 11. i 18. siječnja 1993.

III. NUŽNA USKLADIVANJA: ZA PEDAGOGIJU NACIJE PREKO PRIMJERENOG POSTUPANJA PREMA MANJINSKOM PITANJU

Zapadni politički pristup promjenama u krilu slavenske Europe, ako se one podvedu pod one intelektualne i povijesne kategorije koje su nama bliske, zasniva se na dvostrukom kultu: kultu unitarne i centralizirane države i kultu integracije koja ujednačuje i homogenizira. Takvo se shvaćanje pokazalo potpuno neprimjerenim, jer taj dio Europe nije upoznao državu koja bi širila slobode i uvijek bio podvrgnut samo totalitarnim, tlačiteljskim i represivnim oblicima nadnacionalne integracije. Ali to radikalno nerazumijevanje nacionalnoga fenomena bilo je popraćeno neprestanim potezivanjem (ako već ne i divljim odbacivanjem) samoga pojma nacionalne manjine, posebice u zemljama kao što su Francuska ili Grčka za koje znamo kakvu su ulogu odigrale u rješavanju jugoslavenske krize a zatim i drame. Takva povijesna, politička i sociološka stvarnost Srednje i Istočne Europe kao što je "nacionalna manjina" na Zapadu se uvijek shvaćala kao napad protiv države, čak i protiv koncepcije države, njezine organizacije, ako već ne i njezine naravi. Prema tome su zapadni intelektualni aparat i analitička meza kojima su se služili naši političari zatečeni gdje griješe i pokazali se neprimjerenima. No, istodobno su tu ideju "nacionalne manjine" u načelu prihvatile sve nove demokracije nastale u postkomunističkom razdoblju, prije no što će pravi politički, juridički i moralni potres, što ga čini tragedija nametnuta narodima Hrvatske i Bosne i Hercegovine, narušiti tek započete preobrazbe. Svaka od onih država koje su doista izašle iz komunizma shvatila je važnost tog problema i nastojala je dotično gledište kolektivnog života ugraditi u nove demokracije. Daleko od toga da prime kakvu pomoć u vođenju manjinskih pitanja, uskoro su dočekale da se manjinski problem okrenuo protiv njih i protiv njihovih težnji za emancipacijom, i to kao birano oružje nostalgičara za starim poretkom i nekih koji su, u krilu inteligencije Zapadne Europe, često bili suputnicima komunizma, a on je bio ugnjetačem par excellence nacionalnih manjina. Manipulacija manjinskim pitanjem bila je metodička i programirana, a ohrabivali su je zapadna ravnodušnost i nerazumijevanje. To je, posebice u Beogradu, dovelo do narastanja moći grabežljivog nacionalizma koji se, svojom željom da izdube konačne jazove i stvori ireverzibilne svršene činove među nacijama, pokazao zločinačkim. Taj je režim ipak, osobito tijekom protekloga desetljeća, pružio više nego obilno dokaza o svojem stalnom preziru prema nacionalnim manjinama uključenima u Srbiju te odbacivao međunarodna reagiranja i osobito upozorenja Europskog vijeća. Taj isti grabežljivi nacionalizam u drugoj je fazi instrumentalizirao pitanje manjina, po uzoru na ono što su u prošlosti već bile učinile druge diktature, sa žalosnim rezultatima koji su svima znani.

U većoj mjeri poštujući stvarnost, iskreno vodeći brigu o rađanju i oblikovanju civilnoga društva u krilu različitih novih demokracija, crkva je shvatila redosljed prioriteta. To se sastojalo također u približavanju osobama, nacijama i nacionalnim manjinama koje su se, u državama netom izašlima iz komunizma, nalazile u središtu promjene, a koje su vrlo često bile politički oronule i dalje ostajale plijenom nomenklaturista koji su se preobratile na nacionalizam, čiji je mentalitet transponirao stare intelektualne sheme ili pak u obavljanju i zauzimanju vlasti pribjegavao preživjelim metodama.

Manje podložna takvoj zastarjeloj političkoj kulturi, ostavši otvorenom prema socijalnim vibracijama i kulturnim stvarnostima, Crkva je shvatila da će polugom te promjene biti nacionalno (uključujući i manjinsko). Poput državnih diplomacija i vlada, i sama je Crkva bila pozvana da uzme u obzir srednjo- i istočnoeuropsku stvarnost u svoj njezinoj složenosti

i proturječnostima. Oni su zaduženi da razrade i predlože kombinaciju između ponovno afirmirane nacionalne ideje i manjinskog fenomena. No, upravo te demokratske države kojima je trebalo biti misijom da tu sintezu pronađu, nisu je čak ni kod sebe umjele ostvariti, jer je većina od njih, s manje ili više razloga glede svojega vlastitog područja, uporno osporavala čak i pojam manjinâ, osobito onih nacionalnoga tipa.

Zahvaljujući svojem dugomu i vrlo bogatomu tisućgodišnjem iskustvu, svojoj nadnacionalnoj i univerzalističkoj dimenziji koja je bliža svakodnevicu, pravom pamćenju jedne i raznovrsne Europe, tomu što je manje ovisna o ulogu u vlast, Crkva je točno mogla uočiti nacionalni fenomen u svim njegovim očitovanjima. U tom se smislu ona pokazuje sposobnom da pridonese nužnoj pedagogiji nacije koju gradi na primjerenom tretiranju manjinskog pitanja.

§ 1. Starina manjinskog pitanja i dugovječnost vjerskih čimbenika

Papa Ivan Pavao II. nije čekao pad Berlinskoga zida da bi se pozabavio temom manjina. Prigodom dana mira 1. siječnja 1989. u svojoj je poruci istaknuo: "Za uspostavljanje mira treba poštovati manjine." Na načela istaknuta u toj poruci podsjetio je predstavnik Svete stolice prilikom zasjedanja Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji u Ženevi od 1. do 9. srpnja 1991., koje se bavilo upravo manjinama, kako je to predviđala pariška Povelja za novu Europu, prihvaćena u studenome 1990. U to je vrijeme Hrvatskom već jednu godinu harao terorizam ekstremista iz redova srpske manjine, a da pravoga opravdanja za preventivno pribjegavanje oružanom nasilju nije bilo, s tim da je već najmanje dvije godine srpska vlast (i to pod krinkom jugoslavenstva) na Kosovu uvela gotovo apartheidski režim, dok su mađarska i hrvatska manjina u Vojvodini i muslimanska u Sandžaku bile izložene otvorenom progonu. Sve se to odigravalo na poticaj srpske vlasti, bilo potvrđeno od jugoslavenskog režima, a u međunarodnoj je zajednici nailazilo samo na popustljivost i ravnodušnost. Još su se mogli pronaći i drugi manje alarmantni znakovi, npr. u svezi s Mađarima u Rumunjskoj ili pak muslimanima u Bugarskoj.

Stajalište Crkve što ga je ponovno, u svezi s manjinama, učvrstio vrhovni poglavar usredotočilo se na dva načela: pravo na vlastiti identitet i obvezu na solidarnost. To, s jedne strane, pretpostavlja poštivanje kolektivnog dostojanstva (naročito nacionalnog) osoba, uključujući i to da one mogu tvoriti manjine, a to znači podršku pravednim težnjama i jednih i drugih. S druge je strane bila riječ o tome da se podsjeti na zahtjeve ljudskoga roda koji potiču na međuovisnost, na prožimanje kultura i vjera.

Za Ivana Pavla II. nije bilo nikakve dvojbe da na tom području Europa mora obaviti pionirski posao, očekujući da iskrnsne veći problem. Do rješenja se moglo doći jedino potrebnom kombinacijom posvećenih načela međunarodnoga prava, a to će reći uspostavljanjem korelacije, zahvaljujući ponovno pronađenoj demokraciji, između načela samoodređenja naroda u jednakosti i načela nepovredivosti granica. U tom pogledu sasvim dovoljno objašnjenja donosi izjava o manjinama što ju je Papa dao u Budimpešti.⁵² Ponovno istaknuvši *kako je pozvao na poštivanje manjina* u svim državama o kojima je riječ, *uključujući i Jugoslaviju*, Papa je tim manjinama preporučio da prihvate ustav zemlje koja im daje zaklonište. Ali, u

⁵² *Le Figaro*, 19. kolovoza 1991.

skladu s tim, *vlade moraju priznati jednaka prava*, uključujući u to uporabu vlastita jezika, pravednu autonomiju, održavanje specifične kulture. Središnja je misao te poruke bila temeljna jednakost svih ljudskih bića, a to *isključuje svaku vrstu hijerarhijske klasifikacije nacija i manjina*.⁵³ Vrlo precizno i u doba dok je osvajački, uništavački rat, rat sustavne pljačke, planiranih deportacija i istrebljenja bjesnio Hrvatskom, a napetosti su bile zamjetne i u Rumunjskoj, Papa je ponovno – u ime jednakoga dostojanstva i poštovanja naroda – afirmirao legitimno pravo Mađara u Transilvaniji i Hrvata u Jugoslaviji. Dok je bukureštanski režim razvijao sva lukavstva ne bi li spriječio katolike da pođu u Mađarsku dočekati Papu, u Mariapoesu je Papa raspravljao o pravu nacionalnih manjina. Primajući tom prigodom zagrebačkog kardinala Franju Kuharića, Papa je ustvrdio kako dijeli težnje hrvatskoga naroda prema miru i slobodi, pozivajući međunarodnu zajednicu da žrtvama već izvršene agresije uputi svu potrebnu pomoć kako bi se zaustavile razorne materijalne i psihološke posljedice.

"Predrasude i mržnje među manjinama i većinama koje su naslijeđene iz povijesti potrebno je hitno prevladati" rekao je Papa Ivan Pavao II.⁵⁴ Taj je govor održala također i Crkva u Hrvatskoj, premda mu je jeka iz Beograda vraćala samo sustavno isticanje bratoubilačke prošlosti i proračunano razdraživanje njome, kao i diskurs o "žrtvama" koji nije samo krivotvoren, nego selektivan i jednostran. Za Papu, situacije u kojima žive manjine moraju se ispravno utvrditi u svojoj specifičnosti, izbjegavajući svako izvrtanje činjenica i svako diskriminatorno tretiranje manjinskoga pitanja. Na primjer, u jednom slučaju, slučaju Mađara u Transilvaniji, postojala su prava jedne manjine da u višenacionalnoj zajednici izrazi svoj vlastiti identitet, a međunarodna zajednica očigledno mora imati pravo uvida i kontrole. Drugdje postoje prava jedne nacije kod koje je *potrebno ohrabrivati proces stjecanja neovisnosti* nasuprot nasiljima koja se čine i onda kada takav proces nema alternative a odvija se u skladu s međunarodnim pravom i ustavom zemlje o kojoj je riječ. Jugoslavenski ustav iz 1974. doista je proglasio *pravo na samoodređenje* do otcjepljenja (Preambula) *uz poštivanje granica* koje se drže nepovredivima (čl. 5, stavak 2). Kad je o međunarodnom pravu riječ, iako se izgrađivalo tegobno, pravno je iskustvo bilo dosta jasno: samoodređenje je pravo u krilu višenacionalnih ili mnogokonfesionalnih država, posebice kada je riječ o državama kojih vlada nije u autentičnom smislu reprezentativna, ili pak o totalitarnom i represivnom režimu, ili o režimu koji provodi apartheid i sve vrste diskriminacija. Držalo se da se to pravno iskustvo, koje je dugo bilo rezervirano za zemlje nastale dekolonizacijom, može prenijeti na svaku situaciju ugnjetavanja, diskriminacije i izrabljivanja naroda, uključujući i Europu.⁵⁵

⁵³ Preambula Povelje Ujedinjenih naroda upravo ističe temeljna čovjekova prava i "jednakost naroda, bili oni veliki ili mali". Pročitati istup msgr. J. MULLORA GARCIE na Ženevskoj konferenciji u Osservatore Romano (Tjedno izdanje na francuskom) 30. srpnja 1991. Misli Ivana Pavla II. o pravima i dužnostima manjina bile su istaknute prigodom putovanja u Mađarsku u kolovozu 1991., osobito u svezi s Mađarima i Hrvatima (*Le Figaro*, 19. kolovoza 1991., *Le Quotidien de Paris*, 19. kolovoza 1991., *Le Monde*, 20. kolovoza 1992.).

⁵⁴ *Le Monde*, 20. kolovoza 1991.

⁵⁵ Vidjeti radove Badinterove arbitražne komisije koja je utvrdila da Jugoslavija više ne udovoljava "zahtjevima sudjelovanja i reprezentativnosti", tvrdeći istodobno da se unutarnje granice ne mogu mijenjati silom i da je načelo teritorijalnoga statusa quo (uti possidetis juris) Međunarodna pravna komisija podigla na razinu općega načela već 1986. U jednom razgovoru za *Le Figaro*, 28. prosinca 1992. Ismail KADARE izjavljuje: "U Jugoslaviji je barbarstvo već odavno na vlasti." Podsjećajući da je Papa imenovao četiri nova albanska biskupa i da je tako ponovno uspostavljena tradicija koju je prekinuo Enver Hoxha, eminentni

Nakon 1989. nastao je pravi pokret za nacionalnu emancipaciju i oslobađanje naroda, uz mnogo starije znakove koji su ga nagovještavali i za koje je Crkva bila osjetljivija i uočila ih ranije nego vlade i države. U međunarodnom pravu, s to više prava u očima Crkve, *interesi naroda imaju prvenstvo nad interesima vlada*. Primjena toga načela nije se mogla zaustaviti na pragu Srednje i Istočne Europe, gdje slobode govora nije bilo, gdje je ona kršena i oduzimana više nego drugdje, a u korist kvazidržavnih aparata (partijskih država) na koje javno mišljenje nije imalo nikakva utjecaja. U takvoj su prilici velike demokratske države imale moć da najave početak sjajnoga povijesnog razdoblja u kojemu bi se ponovno nalazili narodi, dijelila materijalna, intelektualna i duhovna bogatstva. Kao pobjednik u svim kategorijama, europski se Zapad i dalje određivao u skladu s vlastitim kratkovidnim interesima, umjesto da ponovno otkrije oslobođenu Europu, iako se znalo da su neke države samo povijesni proizvod slučaja, nasilja ili lukavstva. S nacijama koje se ponovno rađaju manjine su drugi element te međunarodne stvarnosti. Netko poput F. Mitterranda uvidio je problem, ali ga je smjesta zatvorio u intelektualni okvir koji ne samo što je neprimjeren, nego proistječe iz stajališta prezira koje otkriva provincijalizam velike sile. Sveudilj izjavljujući kako "treba svakako pružiti perspektivu svakoj državi, ali također i unutar tih država",⁵⁶ on je uporno degradirao na rang "plemena", štoviše držanih "divljima", neke cijele nacije. To je bilo ravno poricanju najočiglednijih stvari, uz nepoznavanje uzroka i preziranje činjenica, čak i čestitosti ove ili one suverenističke tvrdnje, poštovanja i dostojanstva pravih nacija, a uz istodobno očitovanje vrlo selektivne skrbi za samo jednu manjinu (srpsku) među drugima i zaboravljanje svih drugih kojih je pak sudbina ipak bila mnogo jadnija i već vrlo dramatična (Kosovo). Neovisno o subjektivnim opcijama, takvo je ponašanje proistjecalo iz tipično francuskoga (gotovo atavističkoga) nepoznavanja problema manjina, koji kod nas izaziva reakcije odbacivanja ako već ne i odbojnost, kao što to potvrđuju naša zastopna odbijanja da se ratificiraju međunarodni tekstovi koji se odnose na nacionalne manjine.

Potreba zaštite nekih skupina koje su različite od većinskoga stanovništva stara je koliko i povijest religija i njihovo sve veće međusobno razlikovanje. U doba nastanka država pri izlasku iz srednjega vijeka, osim političkih, dinastičkih, kulturnih ili jezičnih dimenzija te pojave, problem manjina sačuvao je važna vjerska gledišta. Ako sada prijeđemo na pitanje kršćanskih manjina u Turskoj i u Turskom carstvu te na slučaj Ustupaka i jamstava što su ih

---

pisac u pravi trenutak podsjeća na pravu narav jugoslavenskog komunističkog režima. Videći u Slobodanu Miloševiću "tiranina iz reda diktatora komunističkih zemalja", on dodaje: "suprotno prividima, Jugoslavija je bila najtvrdra i najokrutnija od tih zemalja. Jugoslaveni su organizirali tajne policije na Istoku i uputili ih u mučenja. Zapad je bio prevaren. Bilo je dovoljno da Tito prihvati objavljivanje pornografskih časopisa i otvaranje plaža za nudiste pa da se govori o liberalizaciji. Ne treba se čuditi onomu što se sada događa." Treba li podsjećati na žalosnu rang-listu broja zatvorenika zbog verbalnoga delikta u titovskoj Jugoslaviji i na izvanrednu težinu zatvorskih kazni koje su se za njih izricale zbog običnih miroljubivih demonstracija oporbe protiv rasne diskriminacije (tako je Albanac Demaći, dobitnik nagrade Saharov 1991., izdržao 30 godina zatvora). Treba li podsjetiti na to da jugoslavenski režim drži svjetski rekord po broju ubijenih političkih oponenta u inozemstvu od kraja svjetskoga rata, prvenstveno Hrvata i Albanaca, naročito u Zapadnoj Europi (više od stotinu žrtava). U svim slučajevima kada su počinitelji tih zločina uhićeni i suđeni, pokazalo se da je riječ o agentima tajnih službi Beograda (Majerski u SR Njemačkoj 1983. i Sindičić u Velikoj Britaniji 1987). Zapadne su vlade prečesto zatvarale oči nad tom praksom koja je otkrivala pravu narav tog režima i te države i čija se propast, dakle, mogla predvidjeti na vrijeme. Treba li u toj nedopustivoj nesnošljivosti vidjeti jedno od objašnjenja (i stajališta predosjećaja) o podršci što su je, unatoč svemu, zapadne vlade pružale jugoslavenskoj državi i režimu? Bilanca sramotnih zapadnih postupaka prema narodima Jugoslavije, koja je već bila pozamašna od 1919., još je i otežala nakon 1990.

⁵⁶ *Le Monde*, 13. travnja 1991.

europski suvereni odobravali zaštićenim skupinama kršćanskoga stanovništva, treba se, na primjer, sjetiti da se 1655. Cromwell kod Mazarina zauzeo za Valdenze. Bečki sporazum nametnuo je 1815. poštivanje vjerske slobode skupina stanovništva koje živi na područjima ustupljenima nekoj državi (čl. 8.), dok se Završni akt dodirnuo nacionalnosti skupina poljskoga stanovništva, a Nizozemska se morala obvezati da će poštivati svoje manjine. Već se Grčka, za uzvrat za svoju neovisnost 1830., morala obvezati da će poštovati slobode manjina. Osobito je Berlinski sporazum 1878. nametnuo novoj srpskoj, crnogorskoj i bugarskoj državi poštivanje vjerskih sloboda (čl. 34. i 35.). Čudna je ironija povijesti zahvaljujući kojoj je posebno Srbija izvukla korist iz prvoga skupnog priznanja koje je u skladu sa specifičnom odredbom što se odnosila na židovske i muslimanske manjinske skupine koje su živjele na njezinu području. Srbiju je, dakle, na rang države promaknula Europa pod njemačkom dominacijom nakon pobjeda kod Sadowe i Sedana koje su od Prusije učinile arbitra na kontinentu. U tome kontekstu Francuskoj su amputirani njezini alžaško-lorenski krajevi. Zahtjev koji se odnosio na poštivanje vjerskih sloboda Židova te muslimanskih slavenskih i turskih elemenata Beograd je držao nepodnošljivim, pa ga je prihvatio teško i više teorijski. No, svjetska je židovska organizacija uputila optužujući Memorandum o položaju Židova u Srbiji. Ti ustupci što su ih od Srbije iznudili Disraeli i Bismarck bili su držani nedopustivim Diktatom i nisu spriječili da se na cijelom srpskom području sruše stotine džamija i da se i dalje zadrži antisemitizam koji se preobrazio u osjećaj neprijateljstva prema svim ostalim Slavenima koji su dopustili da k njima prodru susjedne kulture, ponajprije germanska, koje su se širile naročito u Hrvatskoj i Sloveniji gdje su bile dobro prihvaćene.⁵⁷ Prisilna preseljavanja stanovništva, netrpeljivost i različiti oblici zlostavljanja, osobito na vjerskom planu, okrutno su u to doba otkrivali nedostatke međunarodnoga prava nasuprot smišljenoj politici nasilne asimilacije koja je izmicala svakoj pravoj međunarodnoj kontroli. Sve što smo dosada konstatirali, još se i pojačalo pred ekscesima dvaju balkanskih ratova, od kojih su stradali naročito Makedonci (koji su ipak pravoslavni), Albanci (uključujući i kršćane) i muslimani iz srpsko-crnogorskoga Sandžaka. Kako god bilo, povijest je pokazala da pitanje vjerskih sloboda leži u temeljima svih ostalih sloboda te da ono ravna svakim manjinskim pitanjem.

§ 2. Pravo manjina: njegova neostvarenost i fragmentarnost

Već je podunavska i balkanska Europa pružila priliku za prvi zamašniji pokušaj da se taj problem pravno artikulira u brojnim sporazumima što su potpisani 1919–1920.⁵⁸ Poštivanje manjina bilo je podvrgnuto kontroli Stalnoga suda međunarodne pravde, Vijeća Društva naroda i mješovitih arbitražnih sudova. Taj je sustav propao prvo zbog Savjeta Društva

⁵⁷ O položaju Židova u Srbiji u 19. st., u doba drugoga svjetskog rata i nakon njega, pogledati poučne dokumente što ih prenosi djelo T. VUKOVIĆA i E. BOJOVIĆA, *Pregled antisemitizma u Srbiji*, izd. Alatić, Zagreb, 1992. Ta knjiga omogućuje da se procijeni opseg povijesnih protuhrvatskih falsifikata i uoči dvoiličnosti neprestane političke podrške (sve do podrške zločinu i rasizmu) što ju je različitim srpskim vlastima tijekom povijesti davala naročito zapadna diplomacija, zbog državnih razloga i u ime "viših" političkih interesa. Svatko će također moći utvrditi kakvo je bilo stvarno stajalište nekih dostojanstvenika i vrlo visokih odgovornih osoba Srpske pravoslavne crkve, dok se istodobno Katolička crkva u Hrvatskoj radije sustavno optužuje i kleveče, u skladu s onim korjenitim izvrtanjem činjenica kojima je jugoslavenska historiografija prebogata, a koja je naročito u Francuskoj oblikovala prevladavajuće predodžbe prema različitim narodima te zemlje, u potpunosti iskrivljujući sudove o nacionalnoj prošlosti jednih i drugih.

⁵⁸ V. našu studiju "Codes juridiques et règles applicables aux problèmes européens des minorités", u ANNUAIRE FRANÇAIS DE DROIT INTERNATIONAL, C.N.R.S., 1991, str. 349 i sl.

naroda koji je pretjerano štedio neke države u kojima su manjine bile notorno zlostavljane. Među njima se već nalazila i Jugoslavija, novostvorena država pod imenom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, gdje su mađarska, njemačka i albanska manjina, ali i nacionalna prava Makedonaca i Crnogoraca, bili odmah izvrgnuti ruglu. Hrvati i muslimanski elementi vrlo su se brzo našli na meti režima koji je, mnogo prije narastanja nacističke opasnosti, upao u fašistoidnu autoritarnost, a zatim u diktaturu. Državni je aparat prigrabila središnja nacija, i to i na kulturnom i gospodarskom i na političkom i vjerskom planu. Nacionalna i vjerska diskriminacija postala je pravilo. Mnogobrojne su bile svjetski poznate ličnosti (posebice A. Einstein, H. Mann, R. Schuman) što su žigosale situaciju koja već nije bila kompatibilna s europskim mjerilima, ali uzalud. Što se tiče statusa manjina, a uz izostanak prave demokracije u zemljama na koje se to odnosi i pri diplomatskoj ravnodušnosti, iskustvo iz međuratnog razdoblja bilo je posvemašniji promašaj. Instrumentalizacija manjinskoga pitanja od nacionalno-socijalizma bila je sustavna i dovela je do rata tijekom kojega su se njemačke, ali i talijanske vojske metodički služile, i to svaka za svoje vlastite svrhe, etničkim razlikama. Suradnja s okupatorima i otpor na identičan su način podijelile svaku od jugoslavenskih nacija zahvaćenih sukobom.

Pitanje manjina nakon 1945. bilo je zamrznuto zbog sučeljavanja Istok-Zapad. Budući da su manjinske skupine koje su u to doba bile najviše zlostavljane bile njemačke manjinske skupine, koje su bile progonjene ili protjerivane sa svojih pradjedovskih ognjišta, nije čudno što taj problem nije bio čak ni spomenut u Povelji OUN-a koja se više bavila obranom individualnih prava. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948.) prvi je međunarodni instrument koji je na to ukazao, podsjećajući na specifična prava "nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih skupina". Ali, Ujedinjeni su narodi uvijek vješto izbjegavali manjinsku problematiku, pa je tako bilo i u Potkomisiji za zaštitu manjina i za sprečavanje diskriminacije. Sva je pozornost zapravo bila usredotočena na pitanje apartheida. Treba pričekati razdoblje nakon hladnoga rata i postkomunističko razdoblje da bi Komisija za čovjekova prava napokon izradila prijedlog deklaracije o manjinama (ožujak 1990.) na temelju Međunarodnoga ugovora u svezi s građanskim i političkim pravima iz 1966.

U brojnim dokumentima, kao što je Opća deklaracija o čovjekovim pravima koja ipak spominje zaštitu manjina (čl. 2), ponajprije se ističe zaštita pojedinaca. Zbog takve individualizirajuće logike, zbog njezine redukcionističke funkcije u tretiranju kulturnih i društvenih gledišta, kao i zbog nacionalnih i međunarodnih stvarnosti, držalo se kako su manjine zaštićene već i preko poštivanja individualnih prava. Ali sloboda ima više smisla samo u svojoj kolektivnoj dimenziji, naročito u jezičnoj i kulturnoj ili pak u vjerskoj kategoriji. Posebni su tekstovi istaknuli pravo na nacionalnu opstojnost, a ono se razvilo prema pravu naroda da raspolazu sami sobom, sve do toga da se u nekim slučajevima organiziraju u države. Međutim, to se više ograničavalo na dekolonizaciju. U Europi Konvencija o zaštiti čovjekovih prava čini pojedinca jedinom uporom za proklamirana prava, ali se istodobno uz građanina vezuje preko njegove pripadnosti skupini. Postavljajući načelo nepovredivosti granica koje su proizašle iz drugoga svjetskog rata, i unatoč tomu što podsjeća na specifičan prinos manjina međudržavnoj suradnji, Helsinški dokument (1975.) kolektivnim pravima čak određuje granice. Nakon toga je Kopenhagenska deklaracija (1990.) jedno poglavlje posvetila manjinama, a da pritom nije navela niti ponudila kriterije za njihovo utvrđivanje, jer su neke zemlje poput Francuske i Grčke držale da se to njih ne tiče. Pariška konferencija (u rujnu 1990.), održana u okviru Vijeća za europsku sigurnost i suradnju također se

pozabavila tim problemom, i to u doba kada su u Hrvatskoj ekstremistički elementi iz redova srpske manjine započeli svoje nasilničke akcije, unatoč prethodnim ponudama nove hrvatske vlade koja je predlagala da će, pravno, predstavnicima srpskoga "nacionalnog" elementa osigurati mjesto potpredsjednika države i potpredsjednika Hrvatskoga sabora.⁵⁹

Upravo u to vrijeme vodio se zaljevski rat kako bi se kaznio Irak što je napao i zauzeo Kuvajt, iako ta zemlja nije odgovarala zapadnim kriterijima demokracije. Na početku godine 1990. cilj je bio izgraditi međunarodni poredak utemeljen na pravu i spriječiti pojave poput bolnoga eksodusa Kurda koji su bili protjerani sa svojih pradjedovskih ognjišta. Svi ovi alibiji za zaljevski rat bili su opovrgnuti u jugoslavenskom slučaju.

Godinu dana kasnije postalo je očigledno da individualistička ideologija ne može učiniti valjanim kulturni i politički model koji u opreku stavlja čovjekova prava i prava naroda. A upravo to diplomatska strategija u postkomunističkom razdoblju neprestano čini, idući čak tako daleko da se pokušala suprotstaviti demokratizaciji promatranoj u njezinim nacionalnim dimenzijama, stavlajući u opreku prema njoj prava manjina (samo srpskih i ruskih). Ako je dotada na Zapadu prevladavala sklonost da se taj problem ignorira, on je odjednom na diplomatskoj sceni izbačen u prvi plan, uostalom vrlo selektivno, prikrivajući čestu instrumentalizaciju nekih manjina u službi grabežljivih nacionalizama (naročito Rusije i Srbije). Mađarska i Albanija radije su prihvatile blaži ton, unatoč tomu što je položaj njihovih manjina u Rumunjskoj i naročito u Srbiji (Vojvodina, Kosovo), bio jadniji.

⁵⁹ Ta ponuda upućena dvojici srpskih vođa u Hrvatskoj (Rašković i Vukčević) znatno prije početka rata bila je odbačena po nalogu vlade iz Beograda. Ona se, naime, odlučila za logiku sukobljavanja i držala se svojega *casusa belli* koji se temeljio na manipuliranju srpskom manjinom. Trebalo je dokazati "osnovanost" srpskoga irenditizma u Hrvatskoj. Isti je Rašković u jednome radu pod naslovom *Luda zemlja* sebi pripisivao zaslugu što je duhove pripremio za rat. Za recenziju i komentare toga rada te komentare o autoru i njegovoj ulozi valja pogledati članak G. BARDIOUA u *L'Expressu* 4. veljače 1993. Jedan od razloga oružane agresije na hrvatsko područje bilo je to što hrvatski Ustav iz 1990. nije uzeo u obzir srpski "narod". No, Preambula toga Ustava određuje: "Republika Hrvatska konstituirala se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država onih koji pripadaju drugim narodima i manjinama a njezini su građani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Mađara, Židova i drugih... kojima se jamče jednaka prava... kao i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta."

Značajno je također da vojnih operacija nije bilo na području 11 općina "Krajine" u kojima su većinsko stanovništvo Srbi (uostalom, te su općine rijetko naseljene i imaju jedva četvrtinu ukupnoga srpskog stanovništva u Hrvatskoj, ili manje od 150.000 stanovnika). Borbe su se vodile uz rubove toga područja, gdje je srpsko stanovništvo bilo najmanje brojno. Zona što su je "zauzele" vojska i srbo-jugoslavenske paravojne postrojbe koja, dakle, znatno prelazi tih jedanaest općina, bila je ispražnjena od ukupnoga nesrpskoga stanovništva (ili 700.000 osoba). To će se "čišćenje" nastaviti u nazočnosti UNPROFOR-a, koji nije spriječio oko 1500 nekažnjenih ubojstava i smišljenih rušenja crkava i kuća koja su pogodila uglavnom hrvatsko stanovništvo, ali također i druge manjinske elemente (Mađare, Slovake, Ukrajince, Čeha itd...). Ta su se nedjela izvodila praktično "pod zaštitom" OUN-a, osobito ondje gdje su bili stacionirani ruski kontingenti (Istočna Slavonija), ali i francuski (Dalmacija). Predstavnik Hrvatske biskupske konferencije msgr. Bozanić istaknuo je pred Vijećem europskih biskupskih konferencija težinu kršenja čovjekovih prava, naročito na vjerskom području, koja su nekažnjeno počinjena u zonama što ih kontroliraju plave kacige, gdje su bile izvrgnute ruglu osnovne slobode na očigled i uz znanje OUN-a, koji nije rekao ni riječi, i stranih medija koji su na to ostali potpuno ravnodušni. Koliko je posvuda u Hrvatskoj moguć pristup srpskih pravoslavnih vjernika, toliko je nemoguć pristup katolika zonama što su ih okupirale srpske milicije i što ih kontrolira UNPROFOR.

U to se doba i u pravo i u krivo vrijeme pozivalo na načelo prava naroda da raspolažu sami sobom, jer se njegova kombinacija s načelom nepovredivosti granica pokazala osjetljivom. Ipak se potvrdilo da nema dihotomije između prava naroda da raspolažu sami sobom i čovjekovih prava, upravo kada je riječ o manjinama. Samoodređenje je, zasigurno, dugo bilo rezervirano za bivše kolonije, ali je razvoj doveo do toga da se istakne kako to omogućuje, ako se ne poštuju osnovna prava osobe u slučaju manjina, da se pokrene mehanizam samoodređenja; istodobno se drži da se on ne mora pokretati ako se ta ista temeljna manjinska prava poštuju. Taj suodnos između prava na samoodređenje i poštivanje čovjekovih prava kada je riječ o manjinama bitan je za razumijevanje promjena kojima je Jugoslavija bila okvirom. Preživljavanje ideološke dominacije, utemeljene na samo jednoj partiji, politički nereprezentativan značaj državnoga aparata, isticanje vojno-političkog i represivnog značaja režima, praksa diskriminacije i autentičnog apartheida na Kosovu, narušavanje vjerskih sloboda (masovna i sustavna rušenja katoličkih kulturnih mjesta od srpnja – kolovoza 1991.) zapravo su *obilno opravdavala da se pitanje jedinstva jugoslavenske države dovode u pitanje* primjenom međunarodno zajamčenog prava na samoodređenje, što ga je, uostalom, u korist saveznih jedinica stvorenih na nacionalnoj osnovi, predvidio jugoslavenski Ustav iz 1974., a granice tih jedinica koje su proglašene nepovredivima nisu se smjele mijenjati silom. Uputno je ovdje spomenuti da je u jednoj odluci u svezi s graničnim sporom između Burkine-Faso i Republike Malija (1986.) Međunarodni sud u Haagu smatrao da se na Europu može prenijeti opće načelo *uti possidetis juri*.⁶⁰ koje je posvećeno dekolonizacijom. Evo zašto se manjinsko pitanje ne postavlja na isti način u bivšoj Jugoslaviji i u svakoj od novih država koje su iz nje proizašle. Pozivanje na samoodređenje u povijesnim i pravno posvećenim granicama u unutarnjem i međunarodnom pravu moglo se dovesti u opreku s jugoslavenskom državom i jugoslavenskim režimom te s međunarodnom zajednicom. Ali, to se isto pravo nije moglo dovesti u suprotnost s novim demokratskim državama, kojima je rat bio nametnut tobože radi zaštite manjina, iako su, s jedne strane, nove demokratske države ponudile jamstva pod međunarodnom kontrolom (što su ih Jugoslavija i Srbija uvijek divlje odbijale), s druge pak je strane u međunarodnom pravu zabranjeno pribjegavanje ratu među (postojećim ili pak novopriznatim) državama, jer Opća deklaracija o pravima zabranjuje svako pribjegavanje sili prije nego se iscrpe miroљjubiva sredstva za izgladivavanje sukoba, a to vrijedi i kada je riječ o manjinama. U središtu te suptilne kombinacije između samoodređenja (koje se može staviti u opreku prema državi u raspadanju) i poštivanja teritorijalne

⁶⁰ Načelo *uti possidetis juris* jedan je od načina dodjele državnoga područja zemljama koje su proglasile neovisnost. Tako su učvršćene i granice država Južne Amerike koje su proizašle iz španjolske kolonizacije. Tako je bilo i u Africi. To načelo znači da narodi koji su odlučili raspolagati sami sobom mogu to činiti unutar administrativnih granica, što ih je odredio kolonizator, čak i onda ako se ne podudaraju sa sociološkom i političkom stvarnošću (a to više ako se podudaraju s povijesnom istinom kako je to slučaj u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini). Države Južne Amerike ostvarile su svoju neovisnost uzimajući sebi one granice koje su postojale 1810. To je potvrdila i izborna odluka Kolumbija-Venezuela 21. III. 1922., kao što je međunarodno sudstvo u svojem mišljenju o Zapadnoj Sahari 16. X. 1975. izjavilo da drži kako se pravo naroda na neovisnost mora temeljiti na javnom izjašnjavanju u okviru granica proizašlih iz kolonizacije. Važno je da sve rezolucije koje se odnose na pravo narodâ inzistiraju na poštivanju prava teritorijalne cjelovitosti država i "zamalja". Program djelovanja br. 2621 (XXV.), koji opravdava borbu "svim potrebnim sredstvima" protiv sprečavanja težnje za slobodom i neovisnošću, temelji tu borbu na legitimnoj obrani i dopušta da se ona analizira kao međunarodni sukob u smislu člana 2. stavka 4. Povelje. Glavna skupština OUN-a potvrdila je načelo *uti possidetis* (Rezolucija 3458. XXX. A o Španjolskoj Sahari, 31/4 o Mayotteu i 31/6 o Transkeinu); o tome v. Nguyen Quoc Dinh, P. Daillet i A. Pellet, *Droit international public*, L.G.D.J., 1980², str. 402. i 428.

cjelovitosti (na koju se pozivaju nove države) nalazi se, dakle, demokracija. Takvo rasuđivanje, primijenjeno na manjine, znači ovo: ili demokracije ima, pa se teritorijalna cjelovitost može dovesti u suprotnost prema manjinama, ili pak demokracije nema, pa samoodređenje mora ući u igru po pravilima međunarodnoga prava i internog prava (osobito po pravilu koje se odnosi na granice) i dajući prednost miroljubivim putovima (pregovori i izbori), a sila se ne može upotrijebiti odmah, osobito ako narušava zabranu agresivnog rata. Smisao je toga *da jedinstvo ne smije biti nasilno* i *da je odvajanje legitimno ako je oslobodilačko*. Jednako tako, ako se manjinsko pitanje svodi na regionalizam u demokraciji, potrebno je moći dovesti u pitanje totalitarnu državu koja to kani i ostati. Pošto je utvrdilo obvezu dekolonizacije, međunarodno je pravo, dakle, kratko i jasno prihvatilo *obvezu demokratizacije*. U takvoj perspektivi valja promatrati tretiranje manjinskog fenomena i pojavu nacionalnog čimbenika u postkomunističkom razdoblju. To znači da nove države moraju poštovati manjine i, ako se ukaže takav slučaj, jamčiti im teritorijalnu cjelovitost. Sve se to odnosi, u prvome redu na međunarodnu zajednicu.

Ako je riječ o identifikaciji manjina i njihovu statusu, postojeće konvencije i međunarodna pravna znanost već pružaju korpus pravila koji bi se zacijelo dao poboljšati, ali koji je koherentan i dovoljno precizan. Ako je u Zapadnoj Europi pojam "nacionalne" manjine još uvijek problematičan, politička kultura i pravni sustav novih demokratskih država koje su proizašle iz komunizma (istodobno shvaćenoga kao ideologije i kao temelja nekim imperijalizmima) imaju za to više razumijevanja. Ako je u Francuskoj neprihvatljiv pojam korzičkoga naroda, ili ako se drži da u Grčkoj nema makedonske manjine, nove države Srednje i Istočne Europe ne ustručavaju se baviti u svojim ustavima pravima "nacionalnih" manjina ili pak manjinskim "nacionalnim" elementima. Naime, za te narode i u tim zemljama odnosi nacije prema državi pokazuju se drukčijima nego u našim zapadnoeuropskim, političko-državnim sustavima, koji su na tom području krući, manje snošljivi, dogmatičniji. U njihovu slučaju država ne guta naciju, a pojam nacionalne manjine doista se ne drži smetnjom za mlade demokracije koje su se pojavile na razvalinama komunizma i partijske države. Za te nove demokratske države nacionalna manjina izranja više kao povijesno i sociološko činjenično stanje. To je neka vrsta moralne i političke "kompenzacije", sociološkog i pravnog korektiva ideji države-nacije, što ga većinski nacionalni element mora prihvatiti i uključiti u sustav. U tome se bavljenje nacionalnom manjinom pokazuje kao bitan element nacionalne pedagogije nužne za nove demokratske države u Srednjoj i Istočnoj Europi, u njihovu interesu i u interesu mira. S obzirom na osobito mjesto što ga zauzima u duhovima i u srcima, Crkva može pridonijeti toj pedagogiji. Njoj je to moguće jer je po svojem djelovanju u korist prava i sloboda u vjerskom, kulturnom i jezičnom smislu tijekom stoljeća bila skupljalištem nacionalnih težnji. Tako s one strane strogo državnog ili usko međudržavnog prava, u unutarnjem poretku i na međunarodnom planu, podjednako male nacije kao i nacionalne manjine mogu pridonijeti promicanju pravoga "prava ljudi" u dvostrukom značenju toga termina, a to znači u odnosu na pojedince i na skupine (većinske i manjinske). Male su nacije i narodi nove međunarodne stvarnosti, a njih je bolje ne izbjegavati, ne zaobilaziti ili ne osporaviti kako se to činilo u Zapadnoj Europi. U tome je sav smisao poruke Ivana Pavla II. 1. siječnja 1989. prigodom svjetskoga dana mira.

Time se rasvjetljuje dvostruko prvenstvo što ga on daje, s jedne strane, čovjeku i njegovim temeljnim pravima i, s druge strane, narodima. Znakovito je što je sasvim na početku svojega pontifikata stavio težište na promicanje čovjekovih prava i individualnih sloboda, a na prvom

je mjestu među njih svrstavao vjersku slobodu, koja je sinteza kolektivnog i individualnog. Zato je u enciklici *Redemptor hominis* pisao da put prema miru prolazi kroz poštivanje čovjekovih prava. U svojoj znamenitoj propovijedi pred poljskim hodočasnicima u Jasnoj Gori on formalno povezuje čovjekova prava s pravima naroda.⁶¹ Na tu se temu morao vratiti i prigodom puta u Australiju:⁶² vjerska sloboda za sve i za svakoga vitalno je gledište odnosa među narodima; kada je riječ o državama Srednje i Istočne Europe, svaki napredak u tom pogledu prolazi kroz ozbiljan i jasan popis nedjela propaloga režima, kroz objektivnu, to će reći analizu dojučerašnjih stvarnosti na nacionalnom i na vjerskom planu oslobođenu strasti, uz eventualno ispravljanje stereotipnih predodžbi i predrasuda. Miru i pravdi ne može se, naime, služiti bez istine. U svezi s unijatstvom, na primjer, ili pak s diplomatskom ulogom Vatikana u službi mira treba, dakle, prestati izvrtati činjenice, karikirati djelovanje Crkve i njezina poglavara, čak i onda ako se to ne slaže s računicama vladinih ureda i njihovim primislama. Čudno je u tom pogledu da su to kadšto isti oni koji uzdižu vrijednosti nadnacionalne integracije, a protiv su integracije preko nadvladavanja nacionalnih razmimoilaženja, dok se Katolička crkva trudi da promiče ono u čemu sama pruža primjer. Optužbe protiv katoličke nazočnosti kod Slavena ne mogu se ništa više braniti nego optužbe protiv protestantske nazočnosti izvan germanskoga ili pak anglosaskoga svijeta, ili optužbe protiv pravoslavlja izvan slavenskoga svijeta, ili protiv nazočnosti islama izvan arapskoga svijeta. Nastrano je držati da je obvezatan suodnos između religije i nacionalne vjernosti i ne treba se okomljivati na nadmašivanje nacionalnoga u vjerskom (ili kroz vjersko). Iskustvo pedeset ili sedamdeset godina komunizma (ovisno o zemljama) dovoljno je pokazalo kakve nastrane posljedice zahvaćaju one vjere ili crkve koje su prihvatile kompromise s političkim režimima, vladama ili državama. Nitko iz toga nije izašao uzdignut, a osobito ne čovjek, kao što to pokazuje pustoš u duhovima onih koji izlaze iz komunizma te poteškoće što odatle nastaju za civilno društvo, vlade, međunarodnu zajednicu. Time se objašnjava što će u drugoj Europi, zahvaljujući Katoličkoj crkvi (koja je manje od bilo koje druge bila povezana s političkim sustavom) i sama država moći pronaći potrebnu kohezijsku snagu koje je lišena. Na Crkvi je da ta potraga za kohezijom ne prijeđe u nacionalno zatvaranje i isključivanje drugih. U tom smislu, katolicizam koji je više od ikoga na Istoku pružio dokaza i za slobodu i za demokraciju i otvorenost, bit će od velike pomoći. Katolička crkva može poslužiti kao konstitutivna sila s nacionalnom osjetljivošću koja je snošljivija i manje zatvorena u samu sebe. Kako god bilo, Papa je shvatio i ranije i bolje da se u postkomunističkom razdoblju pravi ulog dobiva u društvima, a ne više u državama. Zato njegov nauk stavlja težište na naciju, istodobno se zalažući za pedagogiju nacionalnog osjećaja, kako bi se u nj integriralo nužno poštivanje manjina, a to znači Drugoga.

Te prepreke nacionalnoj političkoj emancipaciji, skladnoj kombinaciji nacionalne afirmacije, legitimnih prava manjina, njihovih odgovarajućih i uzajamnih dužnosti, ne nalaze se samo na terenu, tj. u zemljama koje izlaze iz komunizma. One su također i na Zapadu, u Europi, u dušama i srcima onih koji nisu upoznali komunističku diktaturu i koji nisu posve nečužni u tim zločinima i nedjelima. U tome dvostrukom svojstvu francuski pravnici, sa svoje strane, moraju odigrati specifičnu ulogu, osobito u konkretnom slučaju Rumunjske i Jugoslavije. To također vrijedi i za Crkvu u Francuskoj. Svi su jednako tako obvezni na solidarnost, ako ne i na odštetu. Obveza na istinu nalaže nam, više nego drugima, obveze prema žrtvama rata

⁶¹ *La Documentation catholique*, 19. X. 1986.

⁶² *La Documentation catholique*, 18. I. 1987.

koji bjesni u Jugoslaviji zauzimanje za njih. Nakon sramnoga Berlinskog zida, u Europi se prema nekim skupinama stanovništva pojavio jednako tako nedostojan zid ravnodušnosti, egoizma, kukavičluka i svakovrsnih kompromisa. Ni vjernici, ni javna mišljenja, ni države, ni Europa nisu u ovome ratu posve nedužni i neće se izvući bez štete. Europsko je jedinstvo izgubilo na poletu i izgubilo je dio svoje duše. Ironija je htjela da se ovdje-ondje 1992. i u skladu s proslavom obljetnice organiziraju istražni procesi Kristoforu Kolumbu, konkisti, njezinim zločinima, ekscesima, dok se istodobno pred našim očima danas odvija ono što je nedopustivo. Ostavlja se puna sloboda uništavanju prirodnog i kulturnog okoliša, pred našim se očima provode u djelo genocid, memoricid, uništavanje prošlosti naroda, ubijanje njihovih gradova, prisilni eksodusi. Nitko se neće moći pozivati na to da nije znao.⁶³ U jugoslavenskoj su stvari velike demokratske zemlje i njihovi diplomati, kao i OUN mogli djelovati bolje, a od onoga što je učinila, Europa nije mogla napraviti gore.

ZAKLJUČAK

U padu komunizma zapadni je politički svijet neprijeporno odigrao važnu ulogu pružajući točke za usporedbu, mašući svojim orijentirima i referencijama, izlažući svoj model. Ali nije manje istina ni to da su od sedamdesetih godina zapadni vlastodršci, brinući se za stabilnost pod svaku cijenu (pa i pod cijenu slobodâ), zbog gospodarskog realizma, moralnoga kukavičluka, političkoga zatajivanja i intelektualne lagodnosti, hladnokrvno zbog državnih razloga žrtvovali narode paktirajući s uspostavljenim diktaturama, uključujući, među ostalima, i onu Titovu, Ceausescuovu i Jaruzelskijevu. U tom bi se smislu preznamenita fraza ("mi naravno... nećemo učiniti ništa!") francuskoga ministra vanjskih poslova G. Claudea Chey-sona 1981. prigodom vojnoga udara u Poljskoj mogla staviti u usta svim njegovim nasljednicima, kao i u usta mnogim drugim politički odgovornim osobama demokratskih zemalja. Jugoslavenski je slučaj potvrdio da to nije bila nezgrapna riječ, nego odraz smišljene politike, emblematsko ponašanje čitave jedne diplomacije, ako ne i jednoga mentaliteta koji se sastoji u tome da se sreća jednih gradi na nesreći drugih, tj. pod-naroda koji su do jučer bili podvrgnuti kolonijalnom imperijalizmu, a danas pod-nacija koje se pokušavaju osloboditi imperijalističkog totalitarizma.

Činjenica je da su svojim ponašanjem u osvit postkomunističkog razdoblja, kao i držanjem prema gibanju za nacionalnu emancipaciju, zbog svojega gospodarskog zatvaranja, strašljivog i ciničnog držanja prema agresivnom ratu sa značajkama genocida i rasističkim konotacijama što ih je želio nacional-komunistički režim, zapadne demokracije potratile svoju privlačnu moć. Njihov prestiž koji je u doba rušenja komunizma bio u zenitu s jugoslavenskom se dramom srozao na najniže grane. Time se našla osramoćenom izgradnja Europe. I sam takav tip integracije kojemu se težilo otkrio je svoje nedostatke, svoj teški ne samo politički nego i etički manjak.

Do emancipacije naroda Srednje i Istočne Europe, jednako tako, došlo je "protiv svih analiza europske ljevice".⁶⁴ Jugoslavenska je tragedija krvavi prećac jednoga stečaja koji je i stečaj

⁶³ To je središnja pouka Papine Uskršnje poruke 1993.

⁶⁴ J. SEMPRUN, *Kamo ide Istok?* Dijelovi simpozija održanog 20. II. 1990., *Libération*, citirao B. LECOMTE, *op. cit.*, str. 18.

nekih intelektualaca, i to ne samo u Beogradu nego i drugdje u Europi. Ondje su neki od njih pothranjivali šovinističke frustracije i zalijevali nacionalističku mržnju, dok su se drugi ovdje trudili da daju što je moguće pogrešnije tumačenje događaja. Dovoljno je da pratimo egzemplarni put nekih članova marksističke skupine oko časopisa "Praxis" u Jugoslaviji, koji su se, polazeći od javno isticanog pokušaja obnove socijalizma, nasukali u tjesnacima nacional-komunističke vlasti, koja je istodobno neofašistička i neototalitaristička. Autorica jedne važne dubinske analize i magistralne sinteze ponašanja i uloge određene inteligencije suočene s ratom u Jugoslaviji, gospođa Annie Lebrun, ovim je riječima žigosala neodgovornost onih koji su obilno imali udjela u metodama totalitarizma: "... hoće li ta inteligencija, naviknuta da stvarnost prosuđuje u skladu sa svojim idejama (a dovedena je) u obrnutu situaciju da mora prosuđivati svoje ideje u funkciji stvarnosti... još jednom izabрати ideje protiv onoga što jest, kada ih stvarnost ponovno osporava kako to još nikada učinila nije, u najstrašnijem jedinstvu mjesta, vremena i radnje? Takav je ulog u cijelome ovome predmetu, u kojemu ono što se ondje odigrava na ljudskom mesu, ovdje se odigrava u glavama."⁶⁵

Osim samih vlada i jednoga dijela inteligencije, kao i medija ovisno o kojima se spomenute vlade i inteligencija prečesto određuju, istodobno na njih utječući i za uzvrat jedni pothranjujući druge, čak su "i kršćani slobodnoga svijeta na kraju zaboravili te zajednice koje se u komunističkoj zemlji bore da bi preživjele".⁶⁶ Obmanute su bile kadšto i same crkve, toliko su totalitarni istočni režimi briljirali u dezinformiranju, uspijevajući nametnuti mišljenje da će najgorčereniji njihovi neprijatelji i najuvjereniji klevetnici imati malo pristaša.

Nakon Pavla VI., osobna je zasluga Ivana Pavla II. što je umio otići dalje od prividne kritike totalitarizma i apstraktne humanističke retorike.

Postupanje s jugoslavenskim slučajem pokazalo je koliko se odgovorne političke ličnosti Europe i dalje zanose lažljivom nestvarnošću totalitarnog modela, a u tome su išli tako daleko da su usvajali njegove metode poricanja. To se sastojalo najprije u prikrivanju nekih činjenica jugoslavenskoga rata, naročito u Hrvatskoj (izvješća promatrača), a zatim u svezi s Bosnom i Hercegovinom, u preuveličavanju nekih točnih činjenica, već prema varijacijama smušene diplomacije, sad bezvoljne sad manipulatorske, te ovisno o potrebama za opravdavanjem određene volje za nemoć koja se starala o tome da naizmjenice na ovu ili na onu stranu u sukobu skrene javno zgražanje kako bi sakrila svoja odustajanja i svoja zatajivanja pred onime što je nedopustivo.

Čini se, na kraju krajeva, da se nauk Crkve o *potrebnoj odbacivanju straha* i o *zahtijevanju istine* prema Europi u postkomunističkom razdoblju ne podudara s računicama državnih ureda. Stajališta Ivana Pavla II. i Crkve na Istoku općenito o nacionalnim pravima u svezi s priznavanjima novih država i manjina predstavljali su problem ne samo za propale režime, nego su ih smetnjom držali i svi oni koji su odbacivali i samu ideju da se utvrdi bilanca totalitarnih režima, koja bi jednako mučnom bila i za te režime i za njih same, naročito pod kutom odnosa Istok-Zapad i šteta što su ih nanijele propaganda i službene laži. Zahtijevanje istine uvijek je bilo u središtu preokupacija vrhovnoga poglavara Crkve, zato jer je riječ o

⁶⁵ A. LEBRUN, *Les assassins et leurs miroirs. Réflexion sur la catastrophe yougoslave*, J. J. PAUWERT, *Tarrain vague*, Pariz, 1993., str. 73.

⁶⁶ B. LECOMTE, *op. cit.*, str. 92.

preduvjetu za svaku djelotvornu akciju, za svaku antitotalitarnu strategiju, za ponovnu izgradnju civilnoga društva, za socijalni dijalog u državama koje su napokon postale legitimne. Borba za istinu – naročito za istinu o prošlosti – najveći je imperativ postkomunističkog razdoblja, koji najviše zaokuplja Crkvu, a za koji se političari brinu najmanje. To se ne odvaja ni od pojave općeg nepovjerenja prema političarima: taj je proces dosegnuo vrhunac na Istoku, uzimajući istodobno sve više maha na Zapadu.

Tajenje onoga što se stvarno dogodilo na Istoku, od Varšave do Praga, prolazeći preko Zagreba, Beograda i Bukurešta, proteže se na onu ulogu što su je igrale različite nacije i njihove odgovarajuće vjere. Crkva je više od drugih preporučivala odbijanje straha i potragu za istinom: više od drugih, Ivan Pavao II. ponavljao je da "nema mira ako se ne budu poštivala prava svih naroda, uključujući i one najslabije".⁶⁷ On je također dodao da, ako je uloga Crkve da daje prednost miroljubivim rješenjima..., (svaki narod) ima pravo braniti se kada je izložen nasilju". Upravo će time biti diktirano Papino ponašanje, za koje su često držali da pokazuje premalo razumijevanja za izdaje i kompromise velikih demokratskih država u svezi s jugoslavenskim predmetom, a te su države i dalje poistovjećivale one koji su pomamno htjeli uroniti u najgori totalitarizam (obnavljajući prema potrebi njegove temelje) i nacija koje su se trudile da iz njega spretnije ili manje spretno izađu, izložene nespretnostima i poteškoćama, jer nisu naišle ni na kakvu stvarnu i iskrenu podršku od međunarodne zajednice koja je, na kraju krajeva, igrala na kartu statusa quo, pa bio on i nepravedan. Sve je to imalo za posljedicu odbijanje da se odmah identificiraju snage koje su na kraju čitave narode lišile "svake mogućnosti da žive životom slobodnih građana, da bi ih zatvorili u život sličan onomu u koncentracijskim logorima".⁶⁸ Tim se odbijanjem objašnjava što krajem ovoga drugog tisućljeća prisustvujemo novom neuspjehu Čovječanstva pred hibridom dvaju totalitarizama koji su nastali u ovome stoljeću, a koji su se u našim danima spregnuli jedan s drugim. Oni koji se, čak i goloruki kane suprotstaviti toj nakaznosti, drže se buntovnim, dakle neugodnim žrtvama, koje su krive za to što su u prijelaznom razdoblju narušile međunarodnu igru, u trenutku kada nijedna ideologija nije sposobna preuzeti smjenu nudeći čovjeku svijetlu budućnost.

Optuživanje za nacionalizam u pravo i u krivo vrijeme mnogima služi kao alibi. Takvi odbijaju prihvatiti da kraj komunističkoga sustava, uključujući i jugoslavensku verziju podsjeća, zapravo, i sažima na jednom mjestu sve ono što je njegovo održanje stajalo (gulazi, prisilna preseljavanja ljudi otjeranih iz zavičaja i otrgnutih od vlastitih uspomena, masovna istrebljivanja gladu i oružjem). Iz ove bi drame mogao također proistjecati i određen način odbijanja, moralno razmišljanje o ulozi Crkve, inteligencije, političara. Osim što nastoji podržavati iluziju o unutarnjim vrijednostima svake integracije, ma kakva ona bila, teza o plemenskim borbama pokušava prikriti to da je čak i tobože umjereni socijalizam mogao ostati temeljito staljinistički.

Jugoslavenski je slučaj omogućio da se izmjeri opseg poraza misli. Da bi bolje zataškali doseg moralne katastrofe, neki su svim silama nastojali da se u tom ratu (smrtonosnom za Europu u izgradnji) prepoznaju lokalne utvare jedne prošlosti o kojoj ipak najviše njih ne zna gotovo ništa,

⁶⁷ Govor održan M. Gorbačovu u Vatikanu 1989., B. LECOMTE, *op. cit.*, str. 77.

⁶⁸ A. LEBRUN, *op. cit.*, str. 17.

osim stereotipa što ih je ostavio komunizam i karikatura koje bi trebale poslužiti kao konfekcijsko mišljenje.

Kako u takvim okolnostima i pred podudarnostima koje se nazrijevaju na Balkanu i u Rusiji ne dijeliti mišljenje onih koji su, govoreći o neuspjelom puču u Moskvi 1991., držali da "ono što nije uspjelo u Sovjetskom Savezu uspjelo je u Jugoslaviji. Ali... uz pristanak i stalnu podršku one Europe koja je, negirajući samu sebe... (i) načela na koja se poziva... dopustila jugoslavenskoj fikciji da potraje, pa makar joj i sama do nakaznosti morala jamčiti nacional-komunističku verziju... humanitarni je veo danas posljednja krpica iluzije... neopisiva prijevara u kojoj se sastaju dva svijeta za koje se mislilo da su oprečni... lupeština međunarodnih instancija koje, unatoč svim deklaracijama... na kraju uvijek priznaju pravo jačega".⁶⁹

Nova isključiva nacional-komunistička ideologija s manirama smeđe-crvenog fašizma koja se oblikovala na Balkanu, kojom se neki služe da bi diskvalificirali sve druge nacionalne težnje (i, uostalom, naročito te druge), osim što služi da se opravda komunizam kojemu nitko ne želi utvrditi bilancu, ona se javlja i kao novi rasizam koji se lijevao u komunističkom kalupu, služeći se njegovim totalitarnim aparatom, njegovim vojno-policijskim sredstvima, njegovim promidžbenim metodama. Neki koji prstom pokazuju na nacionalizam (spretno izbjegavajući njegovu komunističku sastavnicu) služe se onima koji se na nj pozivaju da bi tlačili, s ciljem da diskreditiraju one koji od njega očekuju više slobode za najveći broj ljudi. Takvo ponašanje ovako ili onako znači rehabilitaciju komunizma, jer znamo da ideologije ne umiru nego se obnavljaju.

Ideološki hibrid koji je sada u opticaju na Balkanu, u toj jugoslavenskoj kolijevci onoga što je bio socijalizam drugoga tipa, proizvod je križanja između komunističkog totalitarizma i rasističkog nacionalizma, a omogućilo ga je sve ono što je Ivan Pavao II. žigosao: desetljeća trgovanja poviješću, izbrisano sjećanje, patvorena stvarnost. Za njega je nacionalno pitanje nepobitno aktualno. Smisao za stvarnost koji se nameće državicima zabranjuje im da to zanemare; jednostavno poštivanje čovjeka zahtijeva da to uzmemo u obzir podjednako u svezi s malim nacijama, i to bez iznimke, kao i u svezi s manjinama, ali bez diskriminacije.

Govoriti o nacijama i manjinama, za sadašnju Crkvu znači govoriti o hitnim stvarima. One se događaju u srcu Europe. Onaj tko pošteno vjeruje u vrijednosti i politička načela i u naučavanja vjere ne može izdržati pogled onih koji pate zbog rata, a da se ne zacrveni, niti bez stida promatrati duhovna, ljudska i materijalna pustošenja. Optuživanje drugoga (i naročito žrtava) ne može razriješiti krivnje one koji su iznevjerili svoje odgovornosti, ni izliječiti jednu civilizaciju koja pokazuje koliko je bolesna.

Iz francuskog izvornika preveo:
prof. dr. August Kovačec, Zagreb

⁶⁹ A. LEBRUN, *op. cit.*, str. 51–52.

DOKUMENTI

Prilog I.

USKRSNA PORUKA VJERNICIMA SRPSKOG PATRIJARHA PAVLA I SVIH ARHIJEREJA

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA SVOJOJ DUHOVNOJ DECI O VASKRSU 1991. GODINE. – PAVLE PO MILOSTI BOŽJOJ PRAVOSLAVNI ARHIEPISKOP PEČKI, MITROPOLIT BEOGRADSKO-KARLOVAČKI I PATRIJARH SRPSKI, SA SVIMA ARHIJEREJIMA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE – SVEŠTENSTVU, MONAŠTVU I SVIMA SINOVIMA I KĆERIMA NAŠE SVETE CRKVE BLAGODAT, MILOST I MIR OD BOGA OCA, I GOSPODA NAŠEG ISUSA HRISTA, I DUHA SVETOGA, UZ RADOSNI VASKRŠNJI POZDRAV: HRISTOS VASKRSE!

»U svijetu ćete imati žalosti, ali ne bojte se, ja sam pobijedio svijet«

(Jn 16,33)

Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve na svom prošlogodišnjem zasjedanju donio je odluku da ova cela 1991. godina bude posvećena sećanju i doživljavanju stradanja srpskog naroda i njegove Crkve u toku poslednjih pedeset godina. Ovim smo zaduženi izuzetno važnim zadatkom, draga deco Srpske pravoslavne crkve.

Prvenstveno smo zaduženi da umnožimo našu molitvenu zajednicu i duhovna sećanja sa svim našim novomučenicima i novosvetiteljima, nevino postradalim u poslednjem ratnom i posleratnom vremenu ovog našeg veka.

Dužni smo da pronađemo i otkrijemo neotkrivena stratišta i grobove bez krsta i grobnog znaka; da odbetoniramo bezdane i jame u koje su naši mučenici živi bacani. Neophodno je takođe da sahranimo i mošti i opojemo nepojane, da pronađemo i objavimo imena nepoznata i prikrivena. Da bi se konačno otkrilo koliko nas je postradalih, i koliko nas nema, dužni smo da svojim novomučenicima podignemo hramove, kapele, kosturnice, da otvorimo kriptu i da ih sahranimo u hramovima njihovih zavičaja, da im podignemo spomenike.

»Oprostiti moramo, zaboraviti ne smemo«

Prilikom osvećenja spomen-hrama u Jasenovcu naš svjatješi Patrijarh German je rekao: »Oprostiti moramo, zaboraviti ne smemo«. Danas se ova značajna poruka često pominje kod nas. Biće potrebno da se pominje kroz čitavu našu buduću istoriju.

Moramo oprostiti jer smo hrišćani. Spasitelj kaže: »Ako li oprostite ljudima sagrešenja njihova, oprostite i vama Otac vaš nebeski«. Zaista nije lako u sebi ugušiti glas ljudske krvi, kada su u pitanju nevideni zločini i mučeništva, koja su na pravdi Boga pretrpeli naši dedovi, očevi, majke, braća i sestre, i deca. Ali nebeska poruka kaže: »Ne činite osvetu za sebe, ljubljenu, nego podajte mesto gnjevu, jer je napisano: moja je osveta, ja ću vratiti, govori Gospod«. Nije ovo rečeno zbog toga što je Bog za svakoga zločinca stvorio poseban pakao, već zbog toga što svaki nečovjek nosi sobom u večnost pakao svojih zlodela, na kojima će goreti njegova savest, a neće nikada sagoreti.

Razmišljajući o ovom pitanju, blažene uspomene veliki Vladika žički Nikolaj je rekao: »Ako bi se Srbi svetili ravnom merom za sve zločine, koji su im u ovom veku učinjeni, šta bi morali

da rade? Morali bi da žive ljude sahranjuju, da žive peku na ognju, da živima skidaju kožu, da decu seku na komade, pred očima roditelja. To Srbi nikada nikome nisu učinili, ni zverovima a kamoli ljudima.

Sa druge strane, pročitali smo nedavno reči jednog našeg umnika: »Zločin je zaboraviti zločin, i novo je zlodelo«. Zaborav je veliki greh i saučesništvo sa neljudima, koji su vršili genocid nad našim nedužnim narodom. Reč »genocid« je od grčke reči, koja znači narod: i druge latinske reči, koja znači ubijanje i istrebljenje jednog čitavog naroda, samo zbog toga što postoji na ovome svetu.

Pominje se Španska inkvizicija, kao jedan od najstrašnijih genocida krajem srednjeg veka. Pominje se takođe i ime jednog najsirovijeg inkvizitora, koji je za osamnaest godina spalio na lomači 114.000 nevinih ljudi i žena. Koliko je naša inkvizicija bila brojnija i strašnija za poslednjih pedeset godina? Samo u Jasenovcu, za četiri godine umoreno je 700.000 ljudi. Ako pitamo na koji način, jedan naš vrsni znalac i mislilac odgovara: »Jasenovac je najveće srpsko grozilište, ništavilište, istrebivalište, gubilište i mučilište, gdje su ljudi satirani krvožderjem, koje sigurno ni knez demona ne pamti. To je novo raspeće Hristovo. To je greh grehova«. Nešto još gore je ovde što se retko pominje. To je činjenica da je ovaj neuporedivi zločin do danas ostao neokajan i nepokajan, dokazuju događaji, koji se i danas dešavaju na istom mestu i od istih počinitelja. To su znaci novih neizlečivih zatrovanosti, koje vode novim zločinima, novom bogoubistvu u bratoubistvu.

Šta da činimo?

Prvenstveno da učinimo sve što bude moguće da oživimo duhovnu i molitvenu zajednicu sa svetim žrtvama nevino postradalim, svugde i na svakom mestu u našem rodu, za poslednjih pedeset godina.

Da se borimo protiv svega što se činilo i učinilo na gašenje sećanja i umanjivanju broja naših žrtava; zatiranjem grobova, stratišta, mučilišta i uništavanjem dokumenata, koji svedoče o ovom velikom stradanju bez presedana u istoriji ljudskog roda. Da preduzimamo sve moguće mere na osvežavanju uspomena na naše novomučenike molitvenim skupovima, zaupokojenim službama, pokloništvom i posećivanjem mesta osvećenih njihovom nevinom krvlju, kao i posećivanjem svetišta i spomenika koji su njima posvećeni. Sve ovo će pokazivati svedočanstva s našim velikomučenicima i potvrđivati da su živi ne samo pred Bogom, već i pred istorijom naše Crkve i našega naroda. I dokle bude sveta i veka, oni će vaskrsavati nova nadahnuća i nove snage u srcima novih pokoljenja, koja će zauvek osećati pomoć ove naše mnogobrojne nebeske armije.

Molimo svu decu Srpske pravoslavne crkve u otadžbini i u novim zavičajima da pedesetogodišnjicu ovih naših stradanja doživljavaju obnovom svoje vere i morala, pokajanja i preporođenja, praštanja i pomirenja, kako među živima, tako i među mrtvima.

Ne bojte se

Zašto vam ove godine na Vaskrs, najveći i najradosniji hrišćanski praznik, govorimo o najžalosnijem i najvećem stradanju srpskog roda?

Zbog toga što se najstrašniji i najveći zločin desio na Veliki Petak, na Golgoti, bogoubistvom najvećeg Dobrotvora, Iskupitelja i Spasitelja celog ljudskog roda, Gospoda Isusa Hrista. Iz toga što je stradanje na Golgoti do danas ostalo najbliže našem Velikom Petku čiju pedesetogodišnjicu doživljavamo ove godine. »Ko hoće za mnom da ide... neka uzme svoj krst i za mnom ide«, kaže Spasitelj. Drugim rečima, idući samo za Hristom mogu ljudi da prežive i

nadžive sva stradanja pod krstom svoga života na ovom svetu. Mogu iza najcrnijih oblaka svoje zemaljske sudbine da sagledaju vedrine večnosti, i poslednji čin svoje sudbine u neprolaznim božanskim blaženstvima. Mogu da posle Velikog Petka dožive viđenje Hristovog i svog vaskrsenja. Zbog toga je Sv. apostol zapisao Gospodnju reč: »Kao što su stradanja Hristova obilna u nama, tako je kroz Hrista obilna i utjeha naša«.

»Ne bojte se, Ja sam pobijedio svijet«, veli Spasitelj. Vaskrsenje Hristovo je najznačajnija pobjeda, koja se desila u ljudskoj istoriji; pobjeda nad satanom, zlom i zločinom, pobjeda nad sobom i grehom; pobjeda nad smrću. Pobjeda nad smrću je najdublji izvor vere o krajnju pobjedu Božje pravde i Istine; svake nade, radosti i optimizma.

Ovde je koren snage da se čovek hvata ukoštac sa zlođelom svake vrste, jer je uvek siguran u krajnju pobjedu dobra, verujući da je jači pravednik i u grobu, nego nečovek na svetlu beloga dana. Stoga reč Gospodnja kaže: »Bogu hvala koji nam daje pobjedu kroz Gospoda našega Isusa Hrista«. »Bog koji je vaskrsao Gospoda i nas će vaskrsnuti svojom silom«.

Hristos je smrću pobedio smrt. S one strane stvarnosti i dalje smrtna frula zove svakoga čoveka. Međutim, posle Hristovog vaskrsenja smrt je postala samo prelazna stranica iz privremene zemaljske stvarnosti u večni život. Doživljavajući primer najsavršenijeg života u Vaskrselom Hristu, doživljavamo i danas veru da su i svi naši pokojnici pred Bogom živi. Sa takvom verom i nadom i danas slavimo Sveto Vaskrsenje Hristovo sa svima vama, ma gde bili i ma gde živeli, draga deco Srpske pravoslavne Crkve.

Čestitajući vam ovaj najveći hrišćanski praznik Vaskrsenja Hristovog, želimo da budemo danas svi zajedno u molitvama, u bratskoj slozi, ljubavi i dobroj volji, obasjani Vaskrselom svetlošću, i da vas najtoplije pozdravimo našim narodnim i srpskim pozdravom:

HRISTOS VASKRSE

(AKSA, 13 Š1087Ć od 22. III. 1991, pr. I.)

Prilog II.

ZLOČINI PROTIV ČOVJEČANSTVA

(Apel hrvatskih katoličkih biskupa javnosti ukazujući na krvavu srpsku agresiju protiv Hrvatske)

Hrvatska se nalazi u nesreći nametnutog rata. Premda smo se nadali, nakon tolikih nastojanja, apela, da do toga neće doći, danas smo nažalost suočeni s velikim ratnim stradanjima i razaranjima. Sprovodi poginulih ljudi postaju svakodnevnica: bolnice se pune ranjenicima. Čitava se sela razaraju, a vjernici i njihovi svećenici, prisiljeni na bijeg, ostavljaju oštećene crkve, napuštaju rodni prag, imanje, blago, ljetinu. Mirno stanovništvo, izmučeno nasiljem, pita se: zašto mu se to moralo dogoditi i kad će se moći vratiti na svoja ognjišta?!

Sve te strahote potresaju čitavu Hrvatsku i to ne samo katoličko stanovništvo nego i građane drugih konfesija i raznih nacionalnosti. Na poseban su se način sručile na dijelove šibenske i đakovačko-srijemske biskupije kao i zagrebačke, riječko-senjske i zaderske nadbiskupije.

Po našem sudu uzrok tih stradanja je u tome što određene snage odbacuju demokratski parlamentarni put za rješavanje otvorenih političkih pitanja u Republici Hrvatskoj kao i u čitavoj Jugoslaviji. Posizanje za oružjem i za nasilnim nametanjem vlastitih političkih ciljeva pothranjuje nažalost mržnja, a očituje se u okrutnim postupcima prema zarobljenicima i ranjenicima uključenim u obranu Domovine.

Gaženje etičkih normi i međunarodnih konvencija, kojih je potpisnik i Jugoslavija, najbolje pokazuje bezobzirnost i samovolju napadača koji siju pustoš i zator. To su pravi zločini protiv čovječanstva. Mi ih pred cijelim svijetom prokazujemo i osuđujemo.

Obrana Domovine i njezinih demokratskih institucija pravo je i dužnost zakonite vlasti. Građani koji su uključeni u zakonitu obranu moraju poštivati ratnu etiku. Narodi imaju pravo na mir u istini i slobodi, pravdi i ljubavi. Svima je već jasno da katastrofa kojoj smo izloženi ne vodi tome cilju.

U ime Božje i u ime čovječnosti zaklinjemo stoga napadače da odmah odlože oružje. Pozivamo ponovno sve utjecajne i odgovorne ljude da potraže putove pregovaranja i sporazumijevanja za dobro svih građana.

Odazivajući se snažnom pozivu Svetog Oca za mirotvorno djelovanje i za nadvladavanje nepovjerenja među pojedincima i zajednicama, podržavamo molitvene i mirotvorne pokrete i akcije, koji teže smirivanju opće situacije na našim prostorima. Potičemo sve da se odazovu tim inicijativama, kako bi se sve više povećao broj onih koji vjeruju u mir i pomirenje među ljudima i narodima. Naši trgovi i crkve, obasjani svijećama i molitvama mirotvoraca, neka budu znak i poziv svima u Domovini i svijetu, da se pridruže i založe za naš mir i slobodu. Ohrabrujemo pokret majki koje ustaju na obranu života svoje djece.

U ovoj dramatičnoj situaciji apeliramo na državnike i međunarodne ustanove Europe i svijeta da se bitno i aktivno založe za mir i demokratsko rješenje političke krize kod nas.

Upućujemo poziv općoj Crkvi, braći u episkopatu i svim vjernicima da nam se u molitvi pridruže i djelotvorno podrže.

Pastirima i vjernicima Srpske pravoslavne Crkve izražavamo pripravnost na sudjelovanje u zajedničkoj molitvi i zajedničkom zalaganju za postradale i otvaranje perspektive dostojne Kristovih učenika.

Mi biskupi odajemo priznanje i zahvalnost pojedincima i svim humanitarnim i karitativnim ustanovama, domaćim i međunarodnim za nesebično zalaganje za nastradale.

Tjeskoba i gorčina preplavile su dušu hrvatskog naroda, koji je ugrožen u svome postojanju. Crkva koja čvrsto vjeruje Isusu Kristu i koja ga slijedi na križnom putu, želi svjedočiti nepokolebljivu nadu da se uz Božju pomoć može oteti zlu, obratiti se i živjeti dostojno ljudskog i kršćanskog poziva.

Ovogodišnji blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza, koji već tradicionalno okuplja vjernička mnoštva u mnogim svetištima širom Domovine, neka ove godine bude snažno očitovanje vapaja za mir i obraćenje. Neka sve vas vodi i štiti presveta Djevica, Kraljica Mira.

Zagreb, 30. srpnja 1991.

Hrvatski biskupi

(SLUŽBENI VJESNIK Nadbiskupije zagrebačke, LXXVIII Š1991Ć, str. 108.)

Prilog III.

IZJAVA BISKUPA S JESENSKOG SABORA

Biskupi Katoličke Crkve s područja metropolije ljubljanske, zagrebačke, splitsko-makarske, riječko-senjske, sarajevske, beogradske te nadbiskupija zadarske i barske, nisu se mogli u punom sastavu naći na svom redovnom zasjedanju u Zagrebu 15. i 16. listopada 1991. godine zbog rata u Hrvatskoj.

Mi sabrani biskupi, razmotrivši brojne ljudske žrtve i teška ratna razaranja, ponovno odlučno osuđujemo ratne zločine i podržavamo demokratski put rješavanja političkih pitanja. Zahtijevamo da se poštuju: pravo na samoopredjeljenje naroda, prava nacionalnih manjina i nepovredivost granica, na temelju međunarodnih deklaracija Ujedinjenih naroda, Helsinških dokumenata i Pariške povelje. Odobravamo i prihvaćamo odluku naših naroda koji referendumom, plebiscitom ili na neki drugi zakoniti način ostvaruju državnost i samostalnost svojih republika. Poštivanje slobodno izražene volje narodâ najsigurnije je jamstvo mira na ovim područjima.

Kao vjernici stavljamo svoje puno pouzdanje u Božju pomoć i u zagovor Kraljice mira da će preko toliko molitava i žrtava zavladati evanđeoska pravda, ljubav i mir.

U Zagrebu, 16. listopada 1991.

U ime prisutnih biskupa

Franjo kard. Kuharić, nadbiskup zagrebački

(SLUŽBENI VJESNIK Nadbiskupije zagrebačke, LXXVIII Š1991Č 5, str. 148.)

Prilog IV.

STRADANJA CRKVE U HRVATSKOJ

Na području Hrvatske već više od godinu dana traje rat koji nesmiljeno ubija ljudske živote, umnaža broj ranjenika i prognanika, uništava kulturna i materijalna dobra. Iznosimo podatke pred domaću i svjetsku javnost o stradanjima Crkve u Hrvatskoj koji su nam do sada dostupni.

I. Ljudske žrtve

Najveće zlo ovoga besmislenog rata su brojne ljudske žrtve, poginuli i ranjeni među civilima i vojnicima na obje strane. Podaci govore o tisućama poginulih i desecima tisuća ranjenih. S dubokom boli suosjećamo s njihovim obiteljima, rodbinom i prijateljima i molimo Gospodina da zaustavi ovo krvoproliće.

II. Raseljene župe

Zbog svakodnevnih napada i straha od terora te zbog proširenja ratnih područja stanovnici, naši vjernici, bili su prisiljeni napustiti svoja mjesta i svoje domove. Mnoge naše župe su opustjele, brojnih naselja jednostavno je nestalo. Prema sadašnjim podacima preko 170 je

raseljenih župa na područjima biskupija dubrovačke, đakovačke, križevačke, riječko-senjske, splitsko-makarske, šibenske, zadarske i zagrebačke, a situacija se iz dana u dan pogoršava. Službene statistike govore o više od 250.000 prognanika.

III. Prognani svećenici

Zajedno sa svojim vjernicima bili su primorani napustiti župe i brojni svećenici. Njih je na području spomenutih biskupija preko 130. Na područjima koja je okupirala federalna vojska ima veći broj svećenika, redovnika i redovnica kojih sudbinu ne znamo.

IV. Porušene i oštećene crkve i crkveni objekti

Do sada je u ratnim pustošenjima postradao velik broj crkava, kapela, samostana i drugih crkvenih objekata. Podaci govore o 210 uništenih ili teško oštećenih župnih i filijalnih crkava, o 22 oštećene samostanske kuće i preko 50 župnih stanova. Većina njih je sistematski uništavana pri oružanim napadima na pojedina mjesta, što svjedoči o mržnji njihovih počinitelja.

V. Privredne štete

Ratna razaranja ostavljaju teške, neprocjenjive štete na gospodarstvu Hrvatske. Osvajač bez razlike uništava tvornice, rafinerije, elektroprivredne, vodovodne i druge instalacije, radio i TV stanice, hotele, marine. Blokira luke i kopnene putove. Ne dopušta žetvu, ubiranje ljetine, sjetvu. Sa zaprepaštenjem konstatiramo da uz crkve uvijek najprije razara bolnice, dječje vrtiće, staračke domove, škole, kulturne ustanove, muzeje, biblioteke, kulturne spomenike od kojih su i oni pod zaštitom UNESCO-a. Napadač uništava cijela sela, naselja, gradove. U osvojenim mjestima pljačka pokretnu imovinu prognanog stanovništva.

VI. Pastoralni rad i karitativna djelatnost

Pastoralni rad onemogućen je ne samo u župama iz kojih je stanovništvo prognano i izbjeglo, nego i na cijelom ratnom području koje zahvaća više od jedne trećine Hrvatske, pa i šire. Na širokim područjima prekinute su telefonske, prometne i sve druge veze sa sjedištima biskupija. Prognani svećenici dijele sudbinu sa svojim vjernicima i pružaju im pastoralne usluge u mjestima njihova prognanstva. Crkva prognanicima pomaže putem Caritasa u pojedinim župama i biskupijama, a sa svim tim koordinira Središnji odbor Caritasa BK. Odajemo priznanje i zahvalnost najprije našim svećenicima, redovnicima i redovnicama te vjernicima koji s puno ljubavi prihvaćaju prognane i pomažu im prema svojim mogućnostima. Posebnu zahvalnost dugujemo Hrvatskim katoličkim misijama i župama diljem cijelog svijeta kao i Internacionalnom i Europskom Caritasu, Caritasima pojedinih zemalja, Crvenom križu i drugim humanitarnim ustanovama u zemlji i svijetu. Duboko smo zahvalni Svetom Ocu koji poziva cijelu Crkvu da moli za naš mir. Zahvaljujemo i svima, u domovini i svijetu, koji se uključuju u tu molitvu.

VII. Apel za pomoć

Iznesene činjenice govore samo za sebe o strašnim stradanjima i velikim potrebama. Obraćamo se cijeloj Katoličkoj Crkvi, svim kršćanskim Crkvama i vjerskim zajednicama,

svjetskim humanitarnim ustanovama i plemenitim pojedincima da nam pomognu u ovom teškom vremenu. Naša Crkva, sudionica patnji svoga naroda, moli i zaklinje sve ljude dobre volje da upotrijebe sav svoj utjecaj i mogućnosti da se zaustavi rat u Hrvatskoj.
U Zagrebu, 16. listopada 1991.

U ime prisutnih biskupa
Franjo kard. Kuharić, nadbiskup zagrebački
(*SLUŽBENI VJESNIK Nadbiskupije zagrebačke, LXXVIII [1991] 5, str. 149.*)

Prilog V.

KONFERENCIJA BISKUPA FRANCUSKE OPĆI SABOR Lourdes 1991.

Srijeda, 30. listopada 1991.

DEKLARACIJA O HRVATSKOJ

Mi, biskupi Francuske, okupljeni u Lourdesu u listopadu 1991, s velikom zabrinutošću pratimo dramatične događaje koji se odvijaju u Hrvatskoj. Već godinu dana rat ubija, povećava broj ranjenih i izbjeglih, razara kulturna i materijalna dobra, pisao nam je početkom ovog mjeseca kardinal Kuharić, zagrebački nadbiskup a to nam je i usmeno snažno potvrdio msgr. Oblak, zadarski nadbiskup.

Želimo izraziti naše bratsko suosjećanje hrvatskom narodu i nedvosmisleno osuditi nasilje kojega je on žrtva.

Povijest XX. stoljeća uči nas u kojem je okviru i u kojim okolnostima u Europi nastala Jugoslavija. Ne upuštamo se u to da zauzimamo stajalište o utemeljenosti uvjeta za ostvarenje političke autonomije u kriju te federacije ili izvan nje. Međutim, u svjetlu biskupskog učenja, podsjećamo na zakonito pravo na nacionalno postojanje i priznajemo da ga je Hrvatska tražila demokratskim putem. I upravo je pod tim okolnostima, ali i pod optužbom obnove fašizma tobožnja savezna armija napala ovu zemlju. Imamo dojam da je antifašizam ovdje loš razlog kojim se prikriva volja za moći i to u službi davno nadiđene ideologije koja opravdava uništenje jednog naroda što žudi za slobodom.

U okrilju hrvatskog naroda živi tek određena srpska manjina. Priznajemo da ona ima svoja prava. Nisu nam nepoznata ni njezina strahovanja zbog dramâ iz prošlosti. Poznata su nam i jamstva koja su joj službeno dana. Željeli bismo kad bi se išlo više za traženjem susreta – uvod u pomirenje koje zagovaramo svim srcem – između pravoslavnog i katoličkog episkopata.

Ne možemo, naime, zaboraviti kako je u ovom sukobu riječ većinom o kršćanima: u većini slučajeva upravo kršćani ubijaju ili bivaju ubijeni. Srbi i Hrvati dva su naroda među kojima su kršćani vrlo brojni. Kao što jasno priznajemo da danas tu postoje napadači i napadnuti, jednako smo tako uvjereni da i s jedne i s druge strane, s obzirom na nedavnu povijest, ima razloga za traženje oprostjenja, i ne samo oprostjenja. Napokon, u brizi da se uvijek dade

prednost pregovaranju, želimo da europske vlade pridonese rješavanju krize političkim sredstvima, ostvarujući tako prevagu arbitraže i prava.

U zajedništvu s papom Ivanom Pavlom II. i s ostalim episkopatima, molimo za pravedan mir i za to da sloboda bude priznata hrvatskom narodu.

Preveo H. Lasić O.P.

Prilog VI.

DRAMATIČNI VAPAJ BISKUPA I SVEĆENIKA BANJALUČKE BISKUPIJE

Biskup i svećenici banjalučke biskupije okupljeni na molitveno-pastoralnom susretu u Biskupskom Ordinarijatu u Banja Luci dana 17. veljače 1993. zajednički smo razmotrili i aktualnu situaciju u kojoj se trenutno nalazi naša biskupija. Na temelju konkretnih izvještaja o DRAMATIČNOM STANJU u kojemu se nalazi najveći dio biskupije, a koja se SVAKO-DNEVNO RAPIDNO POGORŠAVA, svjesni svoje odgovornosti za povjerene nam vjernike pred Bogom, Crkvom i pred poviješću svoga naroda i svih ljudi ovoga kraja, prožeti vjerom, nadom i ljubavlju, obraćamo se – osim Bogu u zajedničkim molitvama – i svim kompetentnim osobama crkvenog i političkog života u zemlji i svijetu ZAJEDNIČKIM APELOM I USRDNOM MOLBOM ZA POMOĆ I ZAŠTITU.

1. Znajući da kao Kristovi učenici moramo njegovati poštovanje, slogu, dijalog i mir s drugim ljudima oko nas, neumorno smo i dosljedno tražili i tražimo – na miran i miroljubiv način – da se osigura priznanje i poštovanje dostojanstva svake pojedine vjerske i nacionalne skupine i svake ljudske osobe, kako bi se na ovim prostorima susretanja raznih naroda, religija, kultura i tradicija, i ubuduće sačuvao skladan zajednički život, izbjeglo strahovito ratno stradanje, bezdušno protjerivanje ljudi s njihovih ognjišta i vandalsko uništavanje svega što je vrijedno u ljudskim očima.

2. Poznata je činjenica da smo svi zajedno, otkako su počeli ratni sukobi na području Bosne i Hercegovine, nastojali učiniti sve što je u našoj moći da vjernici, povjereni našoj pastirskoj brizi ne podlegnu napasti upotrebe oružja protiv svoga susjeda, bilo iz vlastitog ili drugog naroda, i tako ugroze tuđi – ali i svoj – život i imovinu. Božji je dar da nam je to skoro u svim našim župama i uspjelo, i da oružanih sukoba između katolika i drugih na našem području nije bilo i nema!

3. Ipak, unatoč izrazito miroljubivom držanju najvećeg broja vjernika naše biskupije i njihove istinske spremnosti na zajednički život s drugim ljudima u slozi, miru, međusobnom uvažavanju i poštovanju, osjetili smo svi mi, svećenici, redovnici, redovnice, a pogotovo naši vjernici, na vlastitoj koži POGAŽENOST I MNOGOSTRUKU, TEŠKE POVREDE NAŠIH OSNOVNIH LJUDSKIH PRAVA, npr.:

– pravo na nepovredivost života, na stanovanje, na ravnopravnost, na rad i osobno izdržavanje, na dobra potrebna za život, na slobodu savjesti, na slobodu mišljenja i izražavanja, na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, na slobodu kretanja, na suodlučivanje u javnom životu...

Iznosimo najbolnije slučajeve:

– ubijanje i masakriranje nedužnih civila: staraca, žena, djece i muškaraca; odvođenje u logore, uz više stotina civila, i petoricu svećenika, od kojih jedan nakon torture u zatvoru

podliježe; još druga dvojica svećenika-župnika su – potpuno nedužni – nakon mučenja ubijeni;

– teško psihičko i fizičko maltretiranje redovnica i prisiljavanje na odlazak iz njihovih samostana; silovanja žena i djevojaka;

– bezrazložno oskrnjivanje, rušenje, teže ili lakše oštećivanje preko 93% svih naših crkava i još 33% drugih crkvenih objekata;

– konstantno paljenje, rušenje i oštećivanje mnogih stambenih i poslovnih objekata naših vjernika; dramatično protjerivanje više desetaka tisuća vjernika iz mnogih naših župa (neke su župe potpuno iseljene), trajna programirana praksa etničkog čišćenja našeg naroda s njegovih vjekovnih ognjišta (skoro 50% vjernika iz biskupije moralo je napustiti svoja ognjišta!);

– opće otpuštanje s radnih mjesta i totalna egzistencijalna ugroženost najvećeg broja naših vjernika, posebno u urbanim sredinama; često prisiljavanje na mobilizaciju i rat protiv vlastitog naroda ili drugog naroda, prisilna isključenost u političkom odlučivanju o vlastitoj sudbini, nemogućnost slobodnog kretanja za najveći broj odraslih muškaraca;

– zdravstvena ugroženost radi nemogućnosti plaćanja liječničkih pregleda, drugih medicinskih usluga (operacije, ležanje u bolnici) i lijekova...

– bezrazložna obustava dostave neophodne humanitarne pomoći preko našeg biskupijskog Caritasa, čime se direktno ugrožavaju životi više hiljada naših obitelji, koji ovise isključivo o Caritasu.

4. Unatoč dosadašnjem već desetomjesečnom bezakonju i potpunoj obespravljenosti koju trpimo, naš narod nije uzvratilo zlo zlim. Željeli bismo da i ubuduće ne uzvratiti. – Ali, već svi više-manje iznemažemo! Mnogi naši vjernici su fizički, a još više psihički iscrpljeni. Bojimo se da će, ipak, doći do onoga, protiv čega smo se do sada svim silama zalagali – do očajničkog pokušaja izlaska – pod svaku cijenu – iz sadašnje uistinu nepodnošljive situacije na području više općina (Banja Luke, Laktaša, Bosanske Gradiške, Prijedora, Kotor Varoša, Prnjavora, Sanskog Mosta, Ključa). To može lako uroditi još dramatičnijim i pogubnijim posljedicama za sve.

5. U zadnjem, drugom svjetskom ratu, nastradalo je više od 1/3 župa naše biskupije, koje se više nikada nisu obnovile. Sada se silom i političkim nerazboritim odlukama, koje drugi o nama bez nas donose, nastavlja – s naše strane ničim isprovociran – proces potpunog uništenja Katoličke Crkve na području banjalučke biskupije, gdje je ona nazočna preko sedamnaest stoljeća! Tko može opravdati takav zločin – u Europi pod konac 20. stoljeća kršćanske ere!

6. U ovom, za nas, sudbonosnom času apeliramo i molimo sve kompetentne crkvene i državne poglavare u našem hrvatskom narodu i u slobodnom svijetu, da se ozbiljnije i konkretnije upoznaju i pozabave našom dramatičnom situacijom i ne dopuste potvrđivanje niti nastavljanje strahovitog zločina protiv čovjeka, naroda i čovječnosti!

Ne možemo prihvatiti da bezakonje i anarhija, sila i zloća postanu zakonom i mjerilom života, ponašanja i odlučivanja o sudbini pojedinaca ili pripadnika jednog naroda ili vjerske zajednice!

7. Dižemo glas **ODLUČNOG PROSVJEDA** u ime svih pogaženih i obespravljenih vjerskih i nacionalnih zajednica! Za nas katolike u velikoj dijaspori sjeverozapadne Bosne tražimo samo vraćanje i garanciju poštivanja osnovnih ljudskih prava!

U ime Božje pravde, u ime čovjekoljublja, u ime najsvetijih kršćanskih i humanih principa naše europske civilizacije pozivamo i preklinjemo sve koji se smatraju ljudima, a mogu nam konstruktivno pomoći: – ne opterećujte indiferentnošću svoju savjest našom nesrećom i propašću! Ne želimo da naša nesreća, za koju nismo krivi, postane vašom nesrećom na sudu Boga Svevišnjega, pred kojim ćemo se svi morati pojaviti. Zaštitite nas i pomozite nam dok još nije sasvim kasno!

Dr. Franjo Komarica, banjalučki biskup, sa svojim svećenicima
Biskupski ordinarijat Br. 584a/93, Banja Luka, 17. 02. 1993.

Résumé

L'EGLISE, LES NATIONS ET LES MINORITES DANS L'EUROPE POSTCOMMUNISTE

L'après-communisme n'a été ni prévu ni préparé par les gouvernements des grandes démocraties occidentales, ni par les bureaucraties nationales et internationales. Le désir d'affranchissement des peuples s'est donc heurté aux réactions égoïstes et même inquiètes de milieux politiques en Europe, qui s'étaient habitués à la coupure de ce continent et à l'ordre communiste, ainsi qu'au statu quo issu de Yalta et de Versailles.

Seul le souverain Pontife était préparé à affronter les réalités nouvelles; l'affirmation internationale des petites nations oubliées et pénalisées par l'histoire, ainsi que les problèmes posés par les minorités éparses dans cette Europe Centrale et Orientale, qui a toujours été un enjeu, un point de rencontre mais aussi d'affrontements et de frictions, entre les grands Etats ou les empires, habitués à disposer des autres en fonction de leurs intérêts propres.

La désorientation occidentale apparut dans la dénonciation uniforme des mouvements de libération nationale, qualifiés d'extrémistes et de nationalistes, sans examen ni réflexion mais plutôt par réflexe. Bien loin de considérer tous ces phénomènes comme pathologiques, Jean Paul II, pape slave, a voulu souligner l'importance que représentaient pour l'Europe, sa diversité nationale et son identité commune façonnée par l'histoire, d'autant plus que la formation des nations sur notre continent est indissociable de leur évangelisation.

I.

Plus que toute autre institution transnationale, l'Eglise de Rome a été dans le passé récent aux côtés des peuples, qui ont subi les épreuves d'une idéologie dont le catholicisme était une cible de choix. Il est caractéristique aussi, que certains de ceux qui à l'Ouest dénoncent les aspirations nationales les plus légitimes en les amalgamant au nationalisme exclusiviste, regrettent certaines dictatures. Il en est même qui sont prêts à fermer les yeux sur certains nationalismes prédateurs, dès lors qu'ils se dissimulent derrière l'idéologie déclinante et persistent à s'en réclamer.

La position du Pape se distingue aussi de celle des nostalgiques de l'ordre ancien, que de celle des tenants du statu quo international qui en est issu: les uns étant figés dans leur

dogmatisme, les autres étant crispés sur leurs privilèges socio-économiques. La réapparition de la guerre en Europe a révélé le cynisme et lâcheté de ces milieux, notamment occidentaux, prêts à renier les principes collectivement proclamés et dont on perçoit le vide de la pensée en dépit du discours humanitariste et des actions humanitaires.

Par contraste, il faut constater que partout à l'Est, c'est la conquête de la liberté religieuse qui a servi à ouvrir la voie aux autres droits individuels et collectifs. Or, ceux-là mêmes qui ont jugé dérangeantes les aspirations à la liberté des petites nations et des nouvelles démocraties, ont soulevé le problème des minorités. Ils l'ont fait non sans arrières pensées manipulatrices, de manière sélective et hypocritement, après avoir ignoré cette question dans le passé. En outre, ce problème ancien et récurrent n'a pas su faire l'objet d'un traitement international correct, d'abord parce que certains grands Etats s'y sont opposés pendant des décennies, et ensuite parce que certains d'entre eux, concernés sur leur propre territoire par ce phénomène minoritaire, l'ont nié obstinément, refusant d'admettre qu'ils avaient eux-mêmes des comptes à rendre. C'est surtout l'arrogance et la manipulation qui ont caractérisé le discours politique dominant sur l'émergence des nations et sur le retour des questions minoritaires en Europe.

La démarche papale a été toute différente. Bien avant le déclenchement des divers conflits, le Saint-Siège et l'Eglise étaient attentifs au sort des cultures et des personnes, dans leurs dimensions individuelles (les droits de l'Homme) et collectives (les droits des nations et des minorités), au-delà des seuls acteurs étatiques et des aspects uniquement institutionnels et officiels de la vie internationale.

L'enseignement et le comportement de Jean-Paul II a consisté :

- d'abord à affirmer les droits légitimes des nations soustraites à la double emprise communiste et impérialiste;
- ensuite à traduire en actes à propos du drame yougoslave en particulier, l'enseignement de l'Eglise, qui s'est séparée de la volonté d'impuissance équivoque et de l'irrésolution calculée et cynique des gouvernements;
- enfin à préconiser une pédagogie de l'idée nationale, afin de traiter correctement la question des minorités au sein des nouvelles démocraties.

II.

Le Pape actuel a compris avant beaucoup d'autres, que le respect des droits nationaux était l'indice du changement démocratique dans les pays ex-communistes. Tout en recommandant la retenue et la mesure dans les revendications nationales, la papauté a refusé de suivre ceux qui voulaient d'une manière ou d'une autre expulser certains peuples de l'histoire, notamment par la diffamation et la violence. Dans cette perspective, d'une part il n'y a pas de »peuples en trop« dans la famille des nations, et d'autre part la liberté doit passer avant l'unité quand celle-ci est oppressive, de même que la démocratie doit passer avant l'Etat quand celui-ci est totalitaire. L'URSS et la Yougoslavie se sont ainsi condamnées elles-mêmes, y compris en tant qu'Etats, en voulant qu'après un parti unique (ou en même temps que lui) ce soit un peuple particulier qui puisse continuer à disposer de tout et de tous. Le malheur a voulu non seulement que dans ces pays on a oublié le sens de la règle (morale et juridique), mais encore que la communauté internationale a trahi ses engagements politiques et ses références éthiques.

Il serait simpliste et inexact d'opposer en tous points l'attitude politique des gouvernements et l'action de la diplomatie vaticane face aux événements à l'Est. Les réactions étaient souvent similaires, nul (pas même le Vatican) ne voulant anticiper l'évolution, ni précipiter les événements en Yougoslavie notamment. Mais la position de l'Eglise n'était pas autant prisonnière des préjugés et des clichés propagés pendant quarante ans et plus, de propagande falsificatrice. C'est pourquoi le prestige acquis par l'Eglise agace parfois et dérange ici ou là, où nul ne se préoccupait des libertés culturelles, linguistiques et nationales, et où les appels des opprimés ne rencontraient qu'un silence épais. C'est pourquoi le monde libre a des comptes à rendre pour son attitude envers l'Est, avant et depuis 1989. Alors que d'un côté on construisait une Europe de l'opulence qui s'ingéniait à gâcher sa liberté et sa force d'attraction, de l'autre côté l'Eglise était pratiquement seule à rappeler que «les nations sont des réalités vivantes, qui sont la richesse de notre continent».

Le drame yougoslave a servi de révélateur de cette opposition, entre le réflexe de fermeture et de repliement sur soi des uns, et l'ouverture des autres sur les peuples affranchis du joug totalitaire. Les chancelleries occidentales et la papauté ont réagi de manière très différente, face aux transformations amorcées en 1989. Quand Jean-Paul II en appelait aux consciences, les gouvernements se préoccupaient surtout d'anesthésier leur opinion, en faussant les analyses, en manipulant l'information, en faisant preuve de duplicité, quitte à abandonner les nouvelles démocraties en danger et leurs peuples. La communauté internationale a toléré une régression inouïe (et suicidaire) du droit international, cherchant même à «faire un exemple» à l'adresse des autres petites nations, sommées de comprendre que leur attente de justice et de liberté passait après les «impératifs» de la haute politique. Il suffit de relire les déclarations irresponsables de certains chefs d'Etat ou de gouvernement et de diplomates en 1990 et 1991, qui ont laissé croire à Belgrade et à Moscou, que tout serait fait pour maintenir des pseudo-fédérations dont le seul ciment était une idéologie totalitaire tombée en faillite.

III.

Aux pressions en tout genre visant à empêcher certaines nations d'accéder enfin à l'existence internationale, le Saint-Siège répondit par un soutien ferme à la survie de ces peuples dans la démocratie. Les différentes phases de la gestion diplomatique de la crise yougoslave ont abouti à des résultats désastreux. Le souhait de certains milieux était de refuser même la reconnaissance des nouveaux Etats, pour laisser à la guerre d'agression et de conquête tout loisir d'étouffer des aspirations nationales qui se sont pourtant exprimées démocratiquement et dans le strict respect du droit international. Ces manoeuvres ont finalement échoué, au grand regret de ceux qui espéraient ainsi qu'il n'y aurait pas de témoins de la carence et des turpitudes des diplomaties. Tout a été tenté pour disqualifier des peuples entiers, pour casser l'alliance des victimes et des agressés, pour mieux diluer les responsabilités des agresseurs. La «haine ancestrale», le tribalisme ont été mis en avant, dans le seul but de disculper les vrais criminels. Les fausses symétries, le renvoi dos-à-dos des victimes et de leurs bourreaux, ont été systématiques. On a voulu voir une guerre civile et une guerre de religions, dans ce qui n'était qu'une «équipée sauvage», un massacre barbare par tranches, par des groupes livrés à leurs fantasmes, à leur mégalomanie et à leur rêve d'un autre âge devenu cauchemar pour le plus grand nombre. Même si la culpabilité de certains responsables religieux mérite d'être évoquée, il n'en reste pas moins vrai que les religions ne sont pas à l'origine directe des conflits. Le juste combat des nations opprimées depuis des décennies, a finalement été

internationalement reconnu, même s'il y a encore beaucoup à faire pour satisfaire au besoin de vérité que l'Eglise catholique a toujours soutenu. La simple chronologie des faits et des reconnaissances obtenues, prouve que le Saint-Siège n'a cédé ni à la précipitation, ni à la hâte excessive.

Désormais, l'oeuvre commune à laquelle doivent s'attacher les Etats et leurs gouvernements, l'Europe et l'ONU, ainsi que l'Eglise, consiste à développer une pédagogie de la nation, afin d'élaborer un statut correct des minorités. Des éléments d'un tel statut existent déjà. Là aussi l'expérience de l'Eglise est une précieuse contribution à la paix. En effet, la question minoritaire, qui est antérieure à l'Etat moderne, se confond avec le problème posé par la diversité religieuse. Deux principes doivent dominer cette matière: le droit à l'identité du groupe au sein de l'Etat, et le devoir de solidarité avec la collectivité dans l'Etat démocratique. C'est à l'Europe que Jean-Paul II demande d'être encore pionnière, pour combiner l'exercice légitime du droit à l'autodétermination dans l'égalité des individus et des peuples, avec l'inviolabilité des frontières des Etats et particulièrement des nouveaux Etats. L'accumulation des dangers en Europe centrale et orientale rend cette tâche délicate, particulièrement urgente. Hier comme aujourd'hui, c'est surtout l'Europe danubienne et balkanique, qui est le cadre de l'instrumentalisation de la question minoritaire, par un national-communisme rouge et noir, qui est la synthèse du fascisme hitlérien et du totalitarisme stalinien. Les crimes contre l'Humanité et le nettoyage ethnique, renvoient au passé le plus sombre de la civilisation et aux années les plus honteuses de ce XXe siècle. Si hier la guerre froide a empêché l'élaboration d'un statut satisfaisant des minorités, aujourd'hui le contexte a changé. Rien dans le post-communisme, sinon la lâcheté, la duplicité et la médiocrité des dirigeants politiques, n'empêche qu'enfin un ordre international digne de ce nom soit mis sur pied, qui puisse équilibrer – dans l'intérêt de la paix – les pouvoirs et les obligations de l'Etat d'une part, et d'autre part les droits et les devoirs des minorités. On peut considérer aujourd'hui, et c'est aussi un enseignement de l'Eglise, qu'une obligation de démocratiser pèse sur les Etats, y compris ceux nouvellement apparus. Ceux-ci sont sommés d'admettre que l'unité ne doit pas être oppressive dans l'Etat. Les minorités se voient rappeler que le séparatisme n'est légitime que s'il est libérateur et démocratique, c'est-à-dire s'il respecte les procédures et les principes consacrés par le droit international. Au honteux mur de Berlin ne doit pas succéder un mur d'indifférence, d'égoïsme et de compromissions, qui serait aussi scandaleux. »Nul n'est innocent dans les conflits actuels en ex-Yougoslavie«, entend-on dire parfois, par certains qui incriminent autant les agressés que les agresseurs. Mais dans l'affaire yougoslave, l'ONU et les Grandes Puissances pouvaient faire beaucoup mieux: l'Europe et les démocraties occidentales pouvaient difficilement faire pire. Seuls Jean-Paul II et l'Eglise ont su aller au-delà de la rhétorique humanitariste actuelle (qui s'est largement reniée), en préconisant le rejet de la peur et en insistant sur l'exigence de vérité pour l'Europe post-communiste. L'incrimination des victimes et des agressés ne peut absoudre ceux qui ont failli à leurs responsabilités, ni servir d'alibi à une civilisation déspiritualisée, qui révèle à quel point elle est malade.